ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1898.

FYLGIRIT.

REYKJAVÍK
PRENTUÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU
1898.

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1898.

FYLGIRIT.

REYKJAVÍK
PRENTUÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU
1898.

GJENNEM AFFOLKEDE BYGDER

PAA

ISLANDS INDRE HØJLAND

UNDERSØGELSER FORETAGNE I 1897

AF

DANIEL BRUUN

SÆRTRYK AF „GEOGRAFISK TIDSSKRIFT“ OG „ÁRBÓK HINS ISLENZKA FORNLEIFAFJELAGS“

DET NORDISKE FORLAG

BOGFORLAGET

ERNST BOJESEN

KØBENHAVN
TRYKT I DET HOFFENSBERGSKE ETABLISSEMENT
1898

REJSEBERETNING

SÆRTRYK AF „GEOGRAFISK TIDSSKRIFT“ 14. BIND

Takket være en paa Finansloven given Bevilling samt et af „Carlsbergfondet" ydet stort Beløb til Afholdelse af Udgifterne, har jeg i Sommeren 1897 kunnet fortsætte mine arkæologiske Studier paa Island. Maalet for dette Aars Undersøgelser var ganske i Almindelighed Ydelsen af Bidrag til den systematiske Undersøgelse af Landet. Samtidig var det Meningen at søge Oplysning om, hvorledes de ældste Gaarde havde været indrettede, navnlig vedrørende Beboelseshusene og deres Sammenstillingsform. Ligeledes ønskedes oplyst, om hvorvidt de havde været forskjelligt byggede paa Nord- og Sydlandet. Undersøgelsernes Maal.

Da der i Aanæs (Árnes) Syssel, hvis ubeboede Del strækker sig helt ind mellem Langjøklen og Hovsjøklen i Midten af Island, af Hr. *Brynjólfur Jónsson* var paapeget Tilstedeværelsen af en Del forlængst ødelagte Gaarde[1]), besluttede jeg at foretage nogle Udgravninger her. Senere agtede jeg mig tværs gjennem det indre Højland til Nordlandet for dér at søge efter Ruiner af Ødegaarde. Tavle I.

Ritmester *Fonnesbech-Wulff* ledsagede mig paa dette Aars Undersøgelser. Vi ankom til Reykjavík d. 20. Juli.

Efter at de fornødne Forberedelser vare trufne, afrejste vi derfra den 25., medtagende tre Følgemænd,

[1]) Cfr.: „Rannsóknir byggðaleifa upp frá Hrunamannahreppi sumarið 1885" i Árbók Hins íslenzka fornleifafjelags 1896.

tre Telte, 26 Heste m. m.[1]) Den 28. kom vi til Hruni Præstegaard efter undervejs at have passeret Thingvellir og Geysir. Paa Hruni mødte vi den gamle Brynjólfur Jónsson, som skulde ledsage os som Udsending for det islandske Oldsagsselskab (*Hið íslenzka fornleifafjelag)*, der paa mange Maader har støttet mine Undersøgelser paa Island.

Brynjólfur Jónsson.

Jónsson er nu en Mand paa omkring de treds. Han har i mange Aar hver Sommer rejst rundt paa Island for at oplede og beskrive gamle Tomter. Han er født paa Landet og maatte i sin Ungdom paa Grund af svageligt Helbred, hvilket aldrig siden helt har forladt ham, opgive at ernære sig ved legemligt Arbejde. Han uddannede sig da selv til sin fremtidige dobbelte Virksomhed som vandrende Skolelærer om Vinteren og Arkæolog om Sommeren. Hvert Aar drager han ud paa det islandske Oldsagsselskabs Bekostning, og, skønt Selskabet kun er i Stand til at forsyne ham med ringe Midler, hjembringer han dog stedse betydelige Resultater, takket være hans skarpe Iagttagelsesevne og store Paalidelighed.

I Forening gjorde vi strax nogle Udflugter til en Del Ruiner i Egnen om Hruni, men vedvarende Regnvejr indskrænkede dog vor Virksomhed i høj Grad. Fra Hruni besøgtes ogsaa Store-Nup (Stóri-Núpur), som Jordskælvet havde medtaget saa haardt i 1896. Præstegaarden var endnu under Opførelse, og Præstefamilien boede midlertidig i Kirken.

Jordskælvegnene fra 1896.

Overalt paa Egnen var Byggeriet i Gang; men det gik langsomt paa Grund af Mangel paa Arbejdsfolk. Husene opføres nu dyrere og bedre end tidligere, hvor der blot nogenlunde er Raad dertil. De blive ofte byggede af Træ med Benyttelse af Jærnblik til Tag og Vægge, fordi Træhuse bedre modstaa Jord-

[1]) Oplysninger angaaende Udrustningen til Rejser paa Island kunne erholdes i „Turistrouter paa Island I“ i den danske Turistforenings Aarsskrift for 1898.

skjælv end Huse med Jordvægge; men samtidig blive de mindre lune, og Brændselsforbruget bliver større. Kakkelovne maa benyttes i større Omfang end tidligere; til disse maa bruges Kul, som ere uhyre kostbare, eftersom det maa hidbringes paa Hesteryg.

Ødegaarde ved Hvítá.

Egnen langs Hvítá.

I Islands indre ligger Langjøklen mod Vest og Hovsjøklen midt i Landet. Fra førstnævnte kommer Hvitaaen (egentlig Hvidaa); men den faar ogsaa Tilløb fra Hovsjøklen og Kjællingefjældene (Kerlingarfjöll) gjennem den vandrige og stride Jøkelkvisl (Jökulkvísl). Denne munder ud i Hvitaaen et kort Stykke Syd for dennes Udløb af Hvítárvatn (ɔ: Hvidaasø), som ligger ved Langjøklens Fod.

Hvitaaen flyder paa sit nedre Løb gennem det prægtige, store, flade, deltalignende Landskab, som optager en stor Del af Sydvestlandet mellem Reykjanæs Halvøen og Heklapartiet. Jøklernes Fod ligger knap 2000 Fod o. H., og Landet sænker sig temmelig jævnt herfra ned mod Deltaet. Medens dette er frugtbart og efter islandske Forhold tæt bebygget, aftager Beboelsen hurtig, saasnart dette er forladt, og den sidste, nu til Dags beboede Gaard findes i Højde med Gullfoss. Nord derfor er ubebygget. I gamle Dage var det imidlertid anderledes, thi da laa der en hel Bygd med ikke saa faa Gaarde spredte over det jævnt bølgeformede eller som oftest flade Land Øst for Hvitaaen helt op til Egnen ved Hvitaavatn. Ruiner af flere af Gaardene findes endnu. Vest for Elven har der næppe været ret megen Bebyggelse paa den øverste Strækning.

Tidligere Beboelse.

Denne Egn, hvor der saaledes i gamle Dage maa have hersket en vis Frugtbarhed, har nu ikke mere nogen Betingelse for Gaardes Existens, thi her er for største Delen øde og bart. Vand, Vind og vulkansk Askefald have i Forening hærget dette Højland. Vidtstrakte Stensletter og mørke Sandflader med yderst ringe Vegetation vexle med sumpede Lavninger, hvor

der gror Mos. Klitter, stundom bevoxede med sparsom Dværgpilvegetation, udskyllede Sandlag o. l. dække en stor Del af Overfladen. Kun hist og her langs Elve og i Lavninger findes grønne Pletter, som ere de sidste Rester af Fortids Herlighed. Rødder af Birk og Pil titte flere Steder frem og vidne om, at her en Gang var „Skov“, men denne er forsvunden; rimeligvis vare Menneskene her, som andet Steds paa Island, selv Skyld deri. Da „Skoven“ først var borte, var der ingen Skranker mere for Vinden, naar den kom ned fra Jøklerne, eller for Vandets ødelæggende Magt, naar i Sommertiden Tøbrud indtraadte, og Vinterens Sne og Is smeltede bort og skyllede ned paa de lavere liggende Sletter. Kom hertil Askefald fra Vulkanernes Udbrud, brød Ulykken tillige ind paa anden Maade i Form af Kvægpest eller Farsot, kunde Folket ikke i Længden staa imod Naturens og Ulykkernes forenede Ødelæggelseskrig. I haarde Vintre ere alle Faarene rimeligvis døde — de gik jo nemlig ude, hvilket fremgaar af Manglen paa Faarestalde i Ruinerne — og Gaardene ere derefter blevne forladte.

„Svartidauði“.

Det maa være længe siden, denne Bygd er ødelagt, thi selv i Arne Magnussens Jordebog omtales Gaardene som forlængst lagte øde. Sagnet siger, at „Svartidauðinn“ (den sorte Pest) har været Skyld heri. Overalt i Norden, hvor der ligger Ruiner af gamle Gaarde — paa Danmarks Heder, mellem Norges Fjælde, i de færøiske Dale og paa Islands Højsletter — har jeg modtaget det samme Svar, naar jeg spurgte om, hvorfra al den Ødelæggelse stammede, og Svaret var: „Sortedøden“. Nu er det saa, at den Pest, som vi i Danmark og Norge benævne ved dette Navn, ikke kom til Island. Derimod blev dette Land i Aaret 1402 hjemsøgt af en lignende Ulykke. Meget rimeligt er det, at mange af de i de respektive Lande værende Ødegaarde virkelig ere lagte øde under „Sortedøden“ eller i lignende Pesttider; Island har jo for sit Vedkommende i Tidernes Løb været hjemsøgt af overordentlig mange

Ulykker ogsaa af den Art. For en stor Del Gaardes Vedkommende kan Nedlæggelsen dog mulig allerede være sket i „Sagatiden“ og de nærmest følgende Aarhundreder. Det synes nemlig, som om man meget snart opdagede, at Gaardbruget i det indre ikke betalte sig, hvorfor man flyttede bort. De Egne, som saaledes ligge hen uden at være bebyggede, ere dog ikke ganske overladte til sig selv. Hver Sommer spredes hundredtusinder af Faar og Lam samt mange Heste over Islands indre Højland, og her føre de en fri Tilværelse, indtil de atter om Efteraaret indfanges for at føres hjem til Bygderne, hvor de fordeles fra store Skillefolde til de enkelte Gaarde. Hver Bygd har sine egne Fællesgræsgange (afrjettur), der som oftest ere begrænsede efter Naturforholdene. Sønden for Kjællingefjældene og i Nærheden af Tjorsaaen skal der, efter hvad Thoroddsen har meddelt mig, findes gode Græssletter, der muligt have været benyttede til Sommergræsgange for de forladte Gaarde ved Hvitaaen.

Fælles-
græsgange.

Efter at have foretaget en Del Undersøgelser af gamle Gaardtomter i Nærheden af Hruni vare vi d. 1. August parate til Opbrud. I Bygevejr drog vi nu langs Hvitaaen til Túngufell, den sidste Gaard paa denne Egn. Paa Gaarden findes to Ejere og to tilsvarende Grupper af Beboelseshuse samt en Kirke, der er Annexkirke til Hruni. Den afgiver et Exempel paa en af de smaa islandske Trækirker. Den er kun 19 Fod lang og 9 Fod bred indvendig; men den huser en Altertavle, som er enestaaende i sit Slags. Den bestaar nemlig af en Del fra katolsk Tid stammende emaljerede og ciselerede Stykker med Figurer o. l., hvilke senere ere blevne anbragte paa en Træplade i en symetrisk, korsformet Opstilling.

Nordpaa
Túngufell.

Den 2. August begav vi os videre op langs Hvitaaens Østside ind i det ovenfor omtalte, jævnt stigende Sletteland, den saakaldte Hrunamannaafrjettur. Langjøklens prægtige hvide, skydækte Snekappe med de spidse Forbjærge „Jarlhætterne“ (Jarlhettur), laa

snart for os i Vest. Vi havde som lokal Fører medtaget Bonden Jón fra Skiphóll, tidligere Hreppstyrer, en ældre Mand paa henved de syvti, men elastisk og udholdende. Gjennem mange Aar var han kommen i denne Egn, naar han i Forening med andre hentede Faar hjem fra Fællesgræsgangene.

Ad en Lavning med smukt Birkekrat, det sidste vi saa, drog vi da bort fra de beboede Egne. Enkelte af de fjærnt fra Gaardene, paa Vintergræsgangene liggende Stalde for Faar (Beder) med tilhørende Hølader og indhegnede Tun saa vi endnu; men snart forsvandt de ogsaa; kun det flade, vidstrakte Landskab laa for os. Efter et flygtigt Besøg ved Gullfoss passerede vi de tæt ved liggende Ruiner af Gaarden Hamarsholt, hvor Husene endnu stod med Tag over; først Aaret forud vare de forladte. To Karle og en Pige havde slaaet et Telt op paa Tunet, medens de i nogle Dage skulde slaa Hø til Ejeren af Tungufell. Det var de sidste Menesker, vi traf, indtil vi, efter fjorten Dages Ophold i det indre, atter kom til beboede Egne paa Nordlandet. Efterhaanden passerede vi Ruinerne af forskjellige Gaarde. Ved Rógshólar, der saa godt som er forsvundet, saas sammenskyllede Stenflager fra Mure, samt Faare-, Heste- og Koknogler, hvilke ragede frem af det mørke Sand. Et Sted laa en Del Vægtsten fra en Væv.

Ødegaarden Hamarsholt.

Forsk. Ruiner. Búðarárbakki. (Tavle IX.)

Det lakkede ad Aften, og vi søgte forgjæves efter Ruinerne af Laugahvammar, hvorfor vi vendte os mod Thorarinsstad (þórarinsstaðir)[1], hvor Lejren blev slaaet ved en lille Elv i Nærheden af et mindre Vandfald.

Medens Følgemændene — den 3. August — begyndte at rydde et Klitparti, som dækkede en Hustomt, foretog B. J. og jeg en ny Eftersøgning for at finde Ruinerne af Laugahvammar. Denne Gang lykkedes

[1] Þ. Erlingsson havde i 1889 besøgt Ruinerne ved Laugahvammar og Þórarinsstaðir. Cfr. min Bog: Fortidsminder og Nutidshjem paa Island, Pag. 158—159.

vor Eftersøgning. Pladsen er ganske øde, for en Del optagen af lutter Sten, for en Del af udskyllet Grus, Ler og Flyvesand. Paa Tunet ses et Sted, hvor der aabenbart har været varme Springkilder; der var nemlig Rester af kiseldannede Bægere. Gaarden har haft et Tundige, inden for hvilket der ligger to Beboelseshuse paa Linje, Gavl mod Gavl, med bag ved værende Kostald og Hølade eller Fold. Til Beboelseshusenes ene Gavl støder en Høgaard. Derimod opdagede jeg ingen Faarestalde. Ligesom i de grønlandske Ruiner, de færøiske og norske Kostalde, var Bredden i Kostalden 13 Fod. Flade Sten, stillede paa Højkant, med 3 Fods Mellemrum — akkurat som i mangfoldige grønlandske Ruiner — viste Baasenes Plads. Lauga-hvammar. (Tavle VIII.)

Efter Sagnet skal der paa Gaarden have været en Kirke. Vi fandt paa et lille Klippeparti indenfor Tundiget en i Ø—V. liggende og af Sten opført Ruin, som kan have været en Kirke.

Ved Thorarinsstad, hvor vi blev et Par Dage, fandtes vulkansk Sand (vikur) i alle Ruinerne over Gulvfladen. Det vides, at Gaarden var øde ved Aar 1400, altsaa før Pesten 1402. Forøvrigt haves, saavidt vides, ingen historiske Efterretninger om de øvrige ødelagte Gaarde i Egnen. Þórarins-staðir. (Tavle II.)

Klimaet i disse Egne, som ligge paa Grænsen af det indre Højland og Sydlandet, er yderst variabelt og ugjæstmildt.

Den 4. August vare Undersøgelserne endte ved Thorarinsstad; tidlig om Morgenen brød vi Lejren af, og i prægtigt Solskin red vi nordpaa, spændte paa at faa at vide, om vi kunde komme over Jøkelkvisl. Det havde regnet i flere af de foregaaende Dage, senere havde Solen skinnet paa Jøklerne og sikkerlig befordret Afsmeltningen, saa det maatte formodes, at der var meget Vand i alle Jøkelelvene. I et Par Timer red vi nu over en mægtig, vegetationsløs Stenslette (Harðivöllur). Over den brunrøde Flade hævede sig de blaa Bjærge i Nord; Búrfell og Langjøklen laa tilvenstre,

medens Horisonten tilhøjre lukkedes af mindre Bølgelinjer. Endelig var den uvejsomme, vanskelige Stenslette forbi, og i Lavningen ved Svinaaens og Sandaaens Sammenløb, forinden sidstnævnte falder i Hvitaaen, holdt vi Hvil. Her fandtes, paa en Bakke, Ruiner af et „Sæluhús“ (Hytte til Brug for Hyrder og vejfarende) og nedenfor paa Sletten, hvor der var Græs, var der bygget et nyt. Faar og Lam gik i smaa Flokke hist og her og svømmede over Floden, da vi kom. Brokfugle og Regnspover fløj pibende hen over Lavningen, og en enkelt Svartbag flagrede langs Elven. Efter at have passeret Sandaaen kom vi gjennem et af Sand, Klitter, Dynd og Sten opfyldt Terræn, der gjennemskares af Bække- og Elvelejer, og hvor der stod Vandsamlinger i Lavningerne. De Gaarde, som havde ligget her, vare forlængst bortskyllede eller tilføgede. Nøgen, mørk og sortbrun var Jordoverfladen undtagen paa enkelte Steder, hvor Dværgpilevegetation dækkede de faa Pletter, som endnu ikke vare blevne hærgede af Vind og Vand. Hvitaaen havde vi af og til i Sigte. Grjótaaen passeredes, og kort forinden Jökulkvísl naaedes, saa vi det smukke Vandfald, som Hvitaaen danner her. Heldigvis viste det sig, at Jøkelkvislen vel var temmelig dyb, men at Passage dog var mulig. Da vi vare komne over, havde vi fra Smaabakkerne det prægtigste Overblik over Hvitaavatn til Langjøklen med sine to Bræer, som mundede ud i Søen. Gæs og Ænder fløj forbi; Heste og Faar saas spredte hist og her i det ikke helt nøgne Terræn.

Forsvundne Gaarde.

Hvítárvatn.

Langs sumpede Bredder gik vi, idet vi undervejs passerede Svartaaen, til Hvitaavatns Østside, hvor vi slog Lejr i Nærheden af Tjarnaaen (Tjarná) ved en Ruingruppe, som det var Meningen at udgrave.

(Tavle II).

Fra Teltene saa vi ud over de grønne Enge, paa hvilke vore Heste græssede — i Forening med en Flok vilde Plage — til Søen, der laa som en gylden Stribe. Ned mod den kom Bræerne styrtende mellem snedækte Fjælde fra Langjøklens store, hvidgraa Flade,

over hvilken der var en Lysning. Iøvrigt regnede det nede paa selve Højsletten, hvor alt var indhyllet i Taage og Halvmørke.

Den højtidelige Stilhed afbrødes kun af og til af Sangsvanerne i Søen eller af Gæssene eller Ænderne, naar de skrigende trak hen over Engene. En Gang imellem forkyndte et fjærnt Knald, efterfulgt af en sagte Brusen, at Bræerne kalvede i Søen. Paa denne svømmede enkelte Kalvisstykker. Ifølge afdøde Sigurður Pálsson[1]) skal Søens Nordende være dyb. I søndre Ende derimod kunne Isbjærgene strande paa en fem, sex Favne Vand[2]).

Søen er rig paa Foreller (bleikjur); dertil yngle Svaner, forskjellige Slags Ænder og Gæs, Thorshaner m. m. her om Sommeren, hvilke kunde give et godt Jagtudbytte. Desuagtet besøges Stedet yderst sjældent af Jægere og Fiskere. Vi traf i Hruni en sextiaarig Bonde, Snorre, som var meget godt kjendt her oppe, og som ogsaa af og til havde jaget ved Søen, udsendt af Folk, som ønskede at faa Svaner; men ellers drives der hverken Fiskeri eller Jagt ved denne Sø. Et gammelt Sagn siger, at det var lige saa godt at have én Mand ved Hvitaavatn som paa det bedste Fiskeskib ved Kysten. Et andet Sagn beretter, at da Folk holdt op at fiske i Søen, vedblev en Mand desuagtet dermed en lang Tid. Da han ingen havde til at hjælpe sig med at drage Vaad, fandt han paa dertil at bruge en Hoppe med Føl, som han havde hos sig. Føllet anbragte han da paa den ene Side af Søen og Hoppen paa den anden. Garnet bandt han fast til Hoppen. Denne søgte at svømme over til sit Føl, og samtidig blev der taget et Dræt. Paa Søens vestre Side, lige over for det Sted, hvor vi slog Lejr og tæt

---

1) „Lýsing á Hvítárvatni“ i „Þjóðólfr“, Aargang 1883, Nr. 38 og 39 for 13. Oktober og 2. November.

2) Om Egnens Naturforhold se: *Arth. Feddersen:* Geysirdalen o. s. v. i „Geogr. Tidsskr.“, 9. Bd., samt *Thoroddsen:* Rejse gjennem det indre Island, 1888. „Geogr. Tidsskr.“, 10. Bind.

op til den nordligste Bræ, findes en Lavning, der mod Søen dækkes af en Ryg, hvis højeste Punkt er den kegleformede, lille Top, Karlsdráttur. Her findes Ruiner af en ikke saa lille Hustomt, en saakaldt „veiðiskáli" eller Fiskerhytte, hvor den omtalte Mand boede.

Ødegaarde ved Hvítárvatn.

(Tavle IX).

Ved Søen skal have ligget to Gaarde; én tæt ved Jøkelkvisl, der nu ikke mere er til at se, og én Nord derfor, ved Tjarnaa; det var denne, vi agtede at udgrave. Dens Beliggenhed er ca. 2000 Alen Øst for Søen, paa det Sted, hvor Engene gaa over til noget højere Land. Tjarnaa flyder lige Vest for Ruinerne langs Kanten af Engene. Paa disse ere gode Græsgange, hvor der kunde slaas Hø til Vinterfoder. Sletten omkring Ruinerne og oven for Engene er derimod ufrugtbar. Dværgpil gror hist og her; lidt Mos og Græs ligeledes. Nogen indhegnet Hjemmemark ses ikke. Foruden de fire sammenstillede Beboelseshuse, der ligge paa to Linjer, og hvortil slutter sig en bagved liggende Stald(?) og Høgaard, findes ingen andre Ruiner i Nærheden, hvilket iøvrigt stemmer med de øvrige Forhold paa Sydlandet, hvor der i gamle Dage ingen andre Stalde fandtes end Kostalde.

Udgravningerne, som varede indtil den 8. August, gav interessante Oplysninger. Ligesom ved de tidligere omtalte Ruiner, fandtes ogsaa her et vulkansk Askelag over Gulvfladen; tillige fandtes et lignende under Væggene. I tre af Husrummene var der Ildsteder, og i et af dem var der Bænke af Sten og Jord langs Væggene. Paa forskjellige Steder, dels imellem Asken paa Ildstederne, dels indstukne i Væggene eller spredte andetsteds, fandtes en Del Oldsager, saasom Beslag af Bronce, en Dørlaas (snerill), en Lampe af Sten, Flintstykker til at slaa Ild med, Hvæssesten o. s. v. Desuden udgravedes en Del Knogler af Dyr (Hest, Faar, [Ged?], Oxe[1])), forskjellige Stykker Træ o. l.

---

[1]) Efter Viceinspektor Herluf Winges velvillige Bestemmelse.

Vejrliget var vedblivende meget ustadigt. Termometret sank til nogle faa Graders Varme; hyppige Regnbyger, Storm, omløbende Vinde og sludfuldt Vejr vexlede med klart Vejr og næsten Stille.

D. 8. August afsluttedes Undersøgelserne. Fundene pakkedes i Kasser for at sendes tilbage til Reykjavik med den ene af vore Følgemænd, som i den Anledning medtog syv af Hestene samt det ene Telt. Samtidig vendte Hr. Jónsson hjem, da han ikke turde paatage sig de Strabadser, som forestod. Det var nu Meningen, efter et Besøg i Kjællingefjældene, at drage til Nordlandet over „Kjølen".

Udflugt til Kjællingefjældene (Kerlingarfjöll).

Fra Lejren ved Hvitaavatn havde vi i nordøstlig Retning stadig haft Kjællingefjældenes spidse, lyse Liparittoppe at se paa. Thoroddsen havde i 1888 besøgt dem[2]), idet han fra Syd trængte ind i den Dal, hvor de varme Svovlkilder fandtes. Han havde imidlertid ikke faaet Tid til at gjennemvandre hele Strækningen. Det vilde derfor have sin Interesse ogsaa fra Nord at søge en Adgang til den berømte Dal; tilmed var der Sandsynlighed for, at der i Middelalderen havde ligget et Par Gaarde i Egnen.

Den 8. August om Eftermiddagen brød vi Lejren af, og med vor noget formindskede Kolonne red vi nordøst paa. Efter halvfjerde Timers Ridt paa den jævnt stigende, flade Højslette mellem Langjøklen og Hovsjøklen, som tildels er opfyldt af en Lavamark, tildels dækket af Sand med Pilevegetation, ankom vi til Gránanes, en Græsplet ved Sammenløbet af de to Gránanes
Elve, som forene sig til Svartaaen. Her ligger en (Tavle III).
Faarefold, som benyttes om Efteraaret, naar paa en forud bestemt Dag Hyrderne fra Nord- og Sydlandet mødes for at udvexle mulige Overløbere.

---

[2]) Rejse gjennem det indre Island i Sommeren 1888. „Geogr. Tidsskr." 10. Bd.

Kerlingarfjöll.

Den 9. August gik vi i østlig Retning til Kjællingefjældene med Jón som Fører. Terrænet mellem Grànanæs og Kjællingefjældene er en nøgen, bølgeformet Højslette, som gjennemskæres af en Del Bække og Elve, hvilke komme dels fra Hovsjøklen, dels fra Kjællingefjældene for samlede at danne Jøkelkvisl. Fra nogle Højder Nord for Bjærgkæden fik vi god Udsigt over samme. Omtrent midt imellem dens to Yderpunkter i Øst og Vest saas en Dal, hvorfra en dybt udskaaren Flodseng (Áskarðsá innri) snoede sig ud til Jøkelkvisl. En svag Røg oppe i Dalen antydede for os de varme Kilders Biliggenhed. Vi passerede den brede Jøkelkvisl og slog Lejr ved Foden af Fjældene i en lille Bredning ved Áskardsaa, hvor der var en Plet Græs, som vi haabede kunde give tilstrækkeligt Foder til Hestene for en Dags Tid. Her laa et „Sæluhús“, som benyttes af Hyrderne om Efteraaret. Vi havde været 3 Timer undervejs fra Gránanes. Samme Aften besteg vi en Top, tæt Øst for Lejrpladsen, samt foretog en Rekognosering langs den, i en ofte svimlende dyb, malerisk og smal Flodseng flydende Áskarðsá. Det viste sig, at der var halvanden Times temmelig jævn Opstigning tilfods til det Sted i Dalen, hvor Kilderne begyndte. Vi fandt, at man maatte kunne ride omtrent helt op til dem. De ligge i et indre, højere liggende Dalparti, der ved en Klippemur — gjennem hvilken Elven har brudt en Kløft — er afsondret fra den ydre Dal. Forgjæves søgte vi efter Ruiner af Gaarde; intet Steds var der noget, som kunde minde herom.

Dalen med de varme Kilder.

Den 11. August red vi i ca. 1 Time op til den indre Kildedal, tilsidst over stejle Snefladér. Vi steg af Hestene og gik ind i Dalen.

Staaende paa Dalranden saa vi herfra Áskardsaaen bugte sig i den smalle, dybe Kløft ned mod Teltpladsen. I den stejle, utilgængelige, østlige Dalskrænt saa vi Dampe stødvis boble frem i en mægtig Søjle fra et stort Gab. (Tavle IV). Det frembragte en hvæsende Lyd, som fra en Dampskorsten. Ud over Kløften saa vi

mod Nord over den vidtstrakte, flade Højslette med Hovsjøklen til Højre. Langt, langt borte i Horisonten øjnedes en lille, kegleformet Top — Mælifellshnjúkur ved Skagefjord — ca. 12 Mil borte. Inde i Dalen laa til begge Sider den evige Sne paa Toppene og skød sine Arme ned mod Dalbunden. Terrænet var her en fuldstændig nøgen og gjennemkogt Jord- eller Lermasse, der var furet af dybe Kløfter og Dale, hvilke, som Thoroddsen bemærker, „samle sig som Grenene paa et Træ til en enkelt Stamme".

Trindt om hævede der sig Røgsøjler, smaa og store.

Farverne i dette Jordsmon vare lyse, og Drapfarven var den fremtrædende; men i Nærheden af de Steder, hvor Dampudviklingen fandt Sted, vare Farverne yderst forskjellige. Skraaninger og Kløfter prangede her i de grelleste Farver, saa man næsten, som Thoroddsen bemærker, kunde faa ondt ved at se alle disse hvide, gule, røde, blegrøde, blaa og grønne Klatter, der vare rodede sammen i den mest skrigende Disharmoni. Nu vandrede jeg frem efter i selve Elvelejet, følgende dettes dybe og snævre Krumninger, med bløde og stejle Lerskrænter paa begge Sider. Vandet var hvidgult og uigjennemsigtigt, saa jeg kun med den yderste Varsomhed turde liste mig frem; dertil var det koldt, da afsmeltet Is og Sne blandede sig i det varme Vand fra Kilderne. Hvert Øjeblik kom jeg forbi rygende Kilder. Snart var det en Hoben smaa, sydende Kilder, der larmende udskilte Dampe, snart smaa Bassiner, hvor det kogende Vand boblede og sydede med en knitrende Lyd, idet smaa Vandsøjler paa nogle Fods Højde kastedes i Vejret. Stundom hørte jeg fra mørke Huller i Væggene en Grynten og Hvæsen, som kom langt nede fra, ledsaget af opstigende Dampstraaler.

Efter et Par Timers uafbrudt Vandring naaede jeg de yderste Kilder mod Syd. Dalen bredte sig her og gik jævnt over i de omgivende Fjældskraaninger. Jeg talte paa Turen over hundrede Kilder. (Tavle III.)

Det var interessant paa sine Steder at se smaa

2*

Gletschere skyde sig ned om Kilderne. Det saa ud, som om Røgen fra disse steg umiddelbart op fra Sneen. Enkelte Steder naaede Sneen helt ned til Elven. Ja, et Par Steder dannede Sne og Is Broer over Elven, under hvilke jeg vandrede. Efter at have besteget en Bjærgtop og derfra faaet Udsigt til Sydlandet, vendte jeg samme Vej tilbage til Lejrpladsen.

Da vore Følgemænd manglede Proviant, gik de paa Jagt efter et Faar. Der gik en lille Flok paa den nærmeste Dalskraaning. Det var forholdsvis varmt — omtrent 15° i Solen — hvorfor Faarene søgte ud paa Snefladerne for at blive kølede af. Her lykkedes det omsider at indfange et stort og godt Lam, som øjeblikkelig blev slagtet og flaaet. Kroppen læssedes paa Hesteryg og førtes op i Dalen, hvor den, anbragt i en Sæk, blev kogt i en af Kilderne. Senere blev det kogte Kjød vasket rent i Elven, og nu var der Føde nok for det første.

Græsset ved vor Lejrplads var nu næsten fortæret, og Brændsel var der ikke mere af i Nærheden. Det var derfor paa Tide at drage bort.

Ad Kjølvejen (Kjalvegur) til Nordlandet.

Kjalvegur. Den 11. August var der ikke mere Græs ved vor Teltplads, hvorfor vi drog tilbage til Gránanes. Herfra fortsatte vi den 12. Nord paa over Kjølen (Kjölur), idet vi fulgte den paa Kortskitsen angivne Vej. Kjølen er ikke nogen Ryg, men en flad c. 2000 Fod over Havet beliggende Højslette mellem Hovsjøklen og Langjøklen[1]). En stor Del af dens vestlige Del optages af en Lavaslette, den saakaldte „Kjalhraun“. Her findes fra gammel Tid en Række Stenvarder til Hjælp for vejfarende. Et Sted paa en Lavakuppel var der rejst to saadanne. Afblegede Knogler af Heste og Faar

---

[1]) Cfr. *Thoroddsen:* Rejse i det indre Island i Sommeren 1888, „Geogr. Tidsskr.“ 10. Bd. samt *Kaalund:* „Island“, I og II.

vare i stor Mængde stablede op under Varderne. De skrive sig rimeligvis fra en stor Ulykke, som for godt hundrede Aar siden, i Høsten 1780, hændte i disse Egne, og som i Forbindelse med lignende andre bevirkede, at Kjølvejen blev opgiven. Nogle Folk fra Skagefjord vare nemlig om Efteraaret dragne til Sydlandet for at kjøbe Faar. Paa Hjemvejen over Kjølen blev de med deres Hjord overraskede af Snestorme og omkom. Senere har Folk rejst Dyreknoglerne i Dynge og sat Varder derover.

Tæt Syd for „Sandfell“ fandt vi en halv Snes Varder paa en aflang Kuppel, som viste sig at være hul og af lignende Dannelse som den bekjendte Surtshule. Dens Længde var c. 100 Alen. I denne saakaldte Grettishellir (Gretteshule) skal, efter Sagnet, Gretter den Stærke have boet en Tid.

Grettis-hellir.

Det var nu vor Agt paa Vejen til Nordlandet at foretage en Rekognosering af Terrænet N. for Hovsjøklen. Jón, som ikke kjendte denne Egn, vendte nu hjem; men da Vejret var godt, nærede vi ingen Betænkeligheder ved at fortsætte uden Fører. Vi passerede en Del Smaaelve, som hastede ned mod Blanda, og senere en Del større. Af og til mødte vi Faar eller Flokke af Heste, som strejfede om for at finde Føden. Regnspover og Brokfugle fløj i Mængde hen over Sletten. Hovsjøklen laa hele Dagen ikke langt til højre med det lille Fjæld Sáta ved Randen. Fra denne Del af Jøklen kommer bl. a. Strandakvísl, som vi passerede hen paa Eftermiddagen. Terrænet blev nu mere og mere trøstesløst. Ikke et Straa var at se; store nøgne Sandflader og Sumpe dækkede Sletten. Mod Øst begrænsedes disse af en lav Fjældmur, der stod med en lodret Væg ud mod Sletten. Ned over den kom en skiden Jøkelelv (Tilløb til vestre Jøkelelv mod Skagefjord), idet den dannede et stort og larmende Vandfald. Vi steg op paa Randen af Fjældmuren: en endeløs Stenslette strakte sig saa langt vi kunde se. Et mere øde Landskab kan man ikke tænke sig. Med

Terrainet N. for Hovsjøklen.

et Par Heste gik vi længere frem for at se, om Terrænet blev ved at have det samme Udseende. Da dette var Tilfældet, da Hestene vare trætte, og da Solen var ved at gaa ned, gik vi tilbage til Lavningen ved Strandakvísl, hvor der var et lille Mosedrag med Halvgræsser. Det blev om Natten et Par Graders Frost.

D. 13. August red vi i Retning af Skagefjord, først langs Strandakvísl, derpaa over stenede Sletter og sumpede Højfjældsmoser med lidt Græs, sluttelig over Klitter og Sander. Et Par Elve passeredes, alle Bifloder til Blanda, som laa Vest for os. Vi havde altsaa nu omgaaet dens Kildesystem. Ved Aftentid slog vi Lejr ved Foden af et lavt Fjældparti c. 2 Timers Ridt Syd for Søen Aðalmannsvatn. Her var der en ussel Græsstrimmel. Egnen var meget sandet, og da Vinden tiltog i Styrke, rejste der sig snart en Sandstorm, som hvirvlede Støvsøjler hen over Sletten. Vi vare dog noget i Læ for Uvejret. Da Gunnlaugssons Kort langtfra passede i disse Egne, kjendte vi ikke bestemt Afstandene, men der var ingen Fare paa Færde, da vi kunde regne ud, at vi næste Dag maatte komme til gode Græsgange.

Den 14. August red vi i Blæst og Sandflugt mod den spidse Fjældtop Mælefellshnjuk (Mælifellshnjúkur) i stadigt stigende og forholdsvis frugtbart Terræn. Undervejs passeredes Aðalmannsvatn, hvor der saas vilde Svaner, og hvor der var et Sæluhús. Senere kom vi over Svartaakløften. I Nærheden af Hnjuken fik vi endelig Udsigt ned over Skagefjorden til Havet. Ad en yderst stejl og blød Fjældside førte vi Hestene
Mælifell. ved Tøjlen ned i en smal, men smuk Dal, hvor Faar og Heste flygtede foran os. Efter et Par Timers Ridt dumpede vi ned i Præstegaarden Mælifell til Sira Jón Magnússon, som allermindst ventede fremmede fra den Kant.

Ødegaarde i det indre af Skagefjordsdalene. (Tavle XXIII).

D. 15. August var en Søndag. Vi holdt da Rast paa Mælifell. D. 16. August red vi over Herredsvandene til Miklibær. Tæt S. herfor ligge Ruinerne af Ørlygsstad (Örlygsstaðir). Der saas en rund indhegnet Plads med et Par Tomter. Rimeligvis var det et saakaldet „Trællegærde“ (Þrælsgerði), hvor Trællene boede, eller hvor Husbonden lod dem dyrke nogen Jord. Vi drog nu Syd paa forbi Silvrastad (Silfrastaðir), satte over Norderaa og besøgte Gaarden Flatatúnga, hvor der i Udhuse og Búr findes Fjæl fra en ældgammel Skaalebygning. Paa Fjælene er der indridset en Mængde Figurer. Det lykkedes at formaa Bonden til at sælge disse interessante Fortidslevninger. I Forening med andre fra samme Skaale, hvilke fandtes paa Gaarden Bjarnastaðahlíð længere inde i Vesterdalen, og som ogsaa erhvervedes, ville de blive indlemmede i Reykjavíks Museum.

Ruiner af Örlygsstaðir (Tavle XIV).

Rester af en gammel Skaalebygning.

Fra Flatatunga gik vi atter over Herredsvandene — denne Gang i en Luftfærge (Kláfur) — og naaede sent om Aftenen Præstegaarden Goðdalir i Vesterdalen, hvor vi overnattede hos Sira Vilhjálmur Briem.

For Enden af Skagefjordsdalen ligge de to Dale, Vester- og Østerdalen. Gjennem førstnævnte kommer vestre og gjennem sidstnævnte østre Jøkelsaa. Begge udspringe ved Hovsjøklens Nordende. Fra i Højde med Gaarden Hov (Hof) deler Vesterdalen sig i to Dale: en vestlig, hvorfra vestre Jøkelsaa kommer, — dens Bredder have aldrig været beboede — og en østlig, hvorfra Hovsaaen kommer. Navnet „Vesterdalen“ (Vesturdalur) følger med Hovsaaen, aabenbart fordi Bebyggelsen i gamle Dage har holdt sig til denne Dal.

Skagefjordsdalens Inderste.

Den 17. August gjordes en kortere og den 18. August en længere Udflugt ind i Vesterdalen. Ved Giljar, den sidste beboede Gaard, snevres Dalen yderligere ind. Gaarden, ved hvilken den ubeboelige Giljadal munder ud, ejes af en firsindstyveaarig Bonde. Han og hans to voxne Døtre, hvilke fuldstændig gjøre

Ruiner i Vesterdalen.

Mandsarbejde, drive Gaarden. Kun om Sommeren i Høstens Tid have de stundom en Karl til Hjælp, men ikke altid vil en saadan tage Tjeneste paa dette afsides Sted. Beboelseshusene vare næsten alle helt byggede af Jordtørv uden Bræddegavle, akkurat som det var almindeligt i meget gamle Dage.

Syd for Giljar ligger — paa smalle Afsatser, hvilke skraane mod Elven — Ruinerne af en halv Snes Gaarde og Sætere, hvilke paa en enkelt Undtagelse nær (Torljotstad) allerede vare lagte øde for Hundrede Aar siden[1]. I gamle Dage vare Dalskraaningerne dækkede af Græs og Birkekrat, og paa Plateauet overfor Dalen var der ligeledes „Skov". Men Træer og Buske skovedes i Tidernes Løb til Brændsel eller for at faa Trækul til Smedjerne; dernæst fik Faarene Lov til at afgnave de unge Skud, eller man brugte Kvistene til Kreaturfoder i Nødstilfælde om Vinteren; endelig brød Stormen det nøgne Jordsmon op, saa Sandet fra Højsletterne føg ned i Dalen. Vandet gjorde Resten, idet det ved indfaldende Tøbrud førte en uhyre Mængde Sand ned over de grønne Tun. Den ene Gaard efter den anden blev paa denne Maade ødelagt. At der har været megen Skov her i Egnen er sikkert. Visne Rødder samt gamle Kulgrave, som vi fandt, vidnede herom.

Hrafnsstaðir. (Tavle XIII). Þorljótsstaðir.

Vi ville ikke her beskrive alle de elleve Ruingrupper, som vi fandt i Dalen. Kun enkelte skulle nævnes. Ved Torljotsstad (Þorljótsstaðir) stod Gaardens Huse endnu, thi først i Sommeren 1897 er Gaarden bleven forladt, da Tunet var blevet saa ødelagt, at det ikke mere kunde føde Køer.

Hringanes og Þrælsgerði (Tavle X og XI).

Hringanes Ødegaard, der ligger sydligere, paa et Næs, 50—80 Fod over Elven, er omgiven af et ringformet Tungærde, hvoraf Navnet formodes opstaaet. Beboelseshusene m. m. ligge i en Klynge nærmest Skrænten; desuden ses paa Tunet et Par

---

[1]) Cfr. Skule Magnussens Jordebog i Rigsarkivet, der er en Oversættelse og Bearbejdelse af Arne Magnussens.

Tomter. Særdeles interessant er den knap fem Minutters Ridt nordligere liggende Ruingruppe, som aabenbart har hørt til Hringanes. Stedet benævnes Trællegjærde (Þrælsgerði). En stor Fold i Nærheden har vistnok ikke hørt til selve Trællegærdet, dertil er den for stor; snarest har den tilhørt Gaarden Hringanes, og Trællen har da rimeligvis haft Opsyn med Bondens Faar. Til Trællesyslerne paa Island hørte jo netop Bestillingen som Faarehyrde.

Fra Hringanes vedbliver Dalen paa en Strækning af tre Fjerdingvejs Længde at være saa smal, at den er ubeboelig. Endelig ved Klaustur (Hrauntuekloster) findes det sydligste Punkt, som har været beboet. Der ligger en idyllisk lille Plet paa Hovsaaens vestre Side. Til begge Sider af Dalen hæve sig stejle Fjældsider.

Klaustur (Tavle XII).

Her — langt fra andre menneskelige Boliger og nær Hovsjøklens hvide Toppe — skal have ligget et Nonnekloster. Husenes Antal var efter Sagnet saa stort, at der ialt var halvthundrede Døre med Jærnlaase. Paa det flade Græsland ved Elven findes da ogsaa, tildels nedsænkede i Terrænet, en hel Del Tomter, hvoriblandt en, som maaske har været af en Kirke. Her skal i sin Tid være fundet en Kirkeklokke. Egnen besøges kun af Faarehyrderne, naar de For- og Efteraar bringe og igjen hente Lammene. I en Fjældtop Nord for Ruinerne findes en Hule, som de benytte til Nattekvarter.

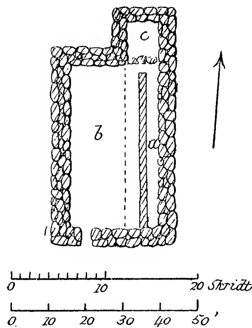
For de fleste Ruingruppers Vedkommende henfører Traditionen ogsaa her i Dalen Ødelæggelsen til „Sortedøden“. En successiv Affolkning af Højlandets Bygder kan desværre konstateres mange Steder, ligesom forladte Gaarde og Sætere træffes overalt i Dalene ved Islands indre Højland. Denne Tilbagegang finder Sted den Dag i Dag; den fandt Sted i forrige Aarhundrede, og saa fremdeles.

Den 19. August foretog jeg en Udflugt til Østerdalen (Austurdalur). Fra Bjærgaasen mellem Øster- og Vesterdalen haves den smukkeste Udsigt til Havet og til

Østerdalen.

Hovsjøklens hvide Flade inde i Landet. Østerdalen laa som en lang, smal og dyb Kløft nedenfor os. Paa Dalens Bund, indeklemt mellem vældige Fjælde, bugtede Østre-Jøkelsaaens hvidgule, mælkefarvede Vand sig (Tavle V). frem. I gamle Dage var Bebyggelsen langt større end nu. Da strakte den sig ikke blot op mod Jøklen, men der var ogsaa flere Gaarde i den ydre Dal. Sagnet siger, at der engang har været 25 Gaarde og Afbyggergaarde (Kot) i Østerdalen. Af dem er der nu kun fire tilbage, to paa hver sin Side af Elven. Det lykkedes os at finde det nævnte Antal Ruingrupper; men paa flere af Stederne synes der kun at have været Faarestalde til Vinterbrug eller Sætere til Sommerbrug.

Faarestalde (Beitarhús).

Gammel Faarestald i Ódáðahraun. 2 Mil fra Gaarden Svartárkot.

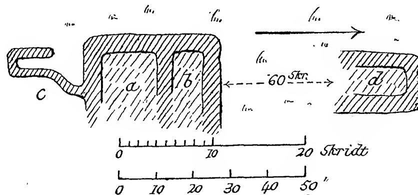
a. Faarestald med Krybbe.
b. Hølade, afskildret med Træ fra *a.*
c. Rum, hvori Hyrden sov.

Over hele Island[1]) er det nu almindeligt, at visse Slags Faar, i Reglen Bederne, som ikke behøve saa omhyggelig en Røgt, anbringes i fjærnt fra Gaardene liggende Stalde, i hvis Nærhed de om Vinteren maa søge sig Føde, saa længe det paa nogen Maade er gjørligt. Om Natten drives de ind i Faarestaldene for næste Morgen at føres ud paa Græsgangene. Daglig maa Folk fra Gaarden gaa ud for at tilse Faarene, hvis man ikke foretrækker at lade en Hyrde ligge der nogle Dage ad Gangen for senere at ombytte ham med en anden. Selv Malkefaar opstaldes undertiden i slige Stalde. Til saadanne fjærnere Stalde hører der ofte en Høgaard eller en Hølade; endelig ere disse Bygninger undertiden omgjærdede af et Dige, indenfor hvilket der dannes et Tun, som gødes

[1]) I gamle Dage dog kun paa Nordlandet.

af Faarene under deres Ophold ved Staldene. Disse anbringes helst paa smaa Forhøjninger i Dalen eller et Stykke oppe i Lien, hvor der ikke lægger sig for megen Sne om Vinteren. Det gjælder nemlig om, at Faarene ere opstaldede paa selve de Steder, hvor Vintergræsgangene findes, især hvis de ligge langt fra Gaardene. Hjemme ved disse er der sjældent Foder at finde. Engene og Tunene, som jo ere slaaede, kunne ikke afgive Føde; desuden dække Is og Sne disse som oftest paa lavere Steder liggende Græsmarker.

Om Sommeren plejede Bønderne i de fleste Egne i gamle Dage at tage til Sæters med Malkefaar, Køer Sætere.

Gammel Sætersted i Heden N. for Svartárkot.

a, *b* og *c*. Sæterhytter.

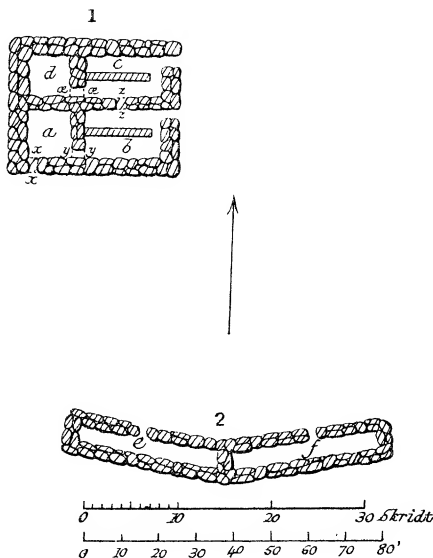
d. Mælkebur eller Malkefold.

og Heste, navnlig i den Hensigt at spare paa Græsgangene hjemme. Til en Sæter hørte nogle Huse eller Hytter, hvor Folkene boede, samt Malkepladse. Ruiner af saadanne findes flere Steder ogsaa i Østerdalen.

I Regelen havde man tre Husrum, et til Køkken, et som Opholds- og Soverum og endelig et Mælkebur, hvor der lavedes Smør og Skyr til Vinteren.

I Egne, hvor Fjældgræsgangene efterhaanden vare ødelagte, eller hvor der aldrig havde været saadanne, maatte de fjærnere Sommergræsgange og Sæterne holde sig til Dalene. Det sædvanlige i Østerdalen var, at Gaardene indrettede sig Sætere længere oppe i selve Dalen. Men Pladsen var kun ringe, og Gaardene vare fra først af talrige. Eftersom Græsgangene, saaledes

som vi have hørt, blev ødelagte ved Sandflugt, Vand-, Jord- og Stenskred, blev den ene Gaard efter den anden nedlagt og omdannet til Sæter eller benyttet til Faarestald for andre nærliggende Gaarde. Ofte benyttedes Vinterstaldene til Sæterhytter om Sommeren. Til Slutning nøjedes man med aarlig at sende Folk derhen for at slaa nogle Hestebyrder Hø, hvis der endnu var en Smule Græs tilbage. Det er dog nu til Dags næsten ikke muligt at faa Folk til at passe disse fjærnt liggende Etablissementer (Faarestalde og Sætere). I mange Egne betinge Tjenestefolkene sig ligefrem, naar de blive fæstede, at de ikke ville ligge paa Sæter om Sommeren eller passe Faarene i de langt bortliggende Faarestalde om Vinteren. Det ensomme Liv paa disse

Faarestalde, som benyttedes til Sæter om Sommeren. Østerdalen.

1. *a*. Hølade. *b* og *c*. Faarestalde med Krybber langs Midten *d*. Høgaard. Om Sommeren lavedes Dør ved *xx* og *zz*, medens Foderdørene *yy* og *ææ* tilmuredes, *a* benyttedes da til Kjøkken (Ildhus), *b* til Soverum og *c* til Mælkebur.

2. *e* og *f* Malkefolde til Sommerbrug.

Steder tiltaler ikke mere den islandske Arbejdsmand, som foretrække at blive hjemme paa Gaardene, hvor der er Selskab og bedre Mad.

Vi førte Hestene ned ad Fjældsiden paa den nordlige Del af Dalens Vestside og gjennemred herefter hele denne til langt mod Syd — stadig paa Skrænterne højt over Dalbunden. De fleste Gaarde, Faarestalde eller Sætere have ligget oppe paa Afsatserne, omgivne af stærkt skraanende Tun. Elven løber i en dyb Kløft, og den kan kun passeres ud for den sydligste Gaard Aabæ (Ábær). Her er en rivende Strøm, og Vandet gaar under Passagen Hestene næsten op over Ryggen.

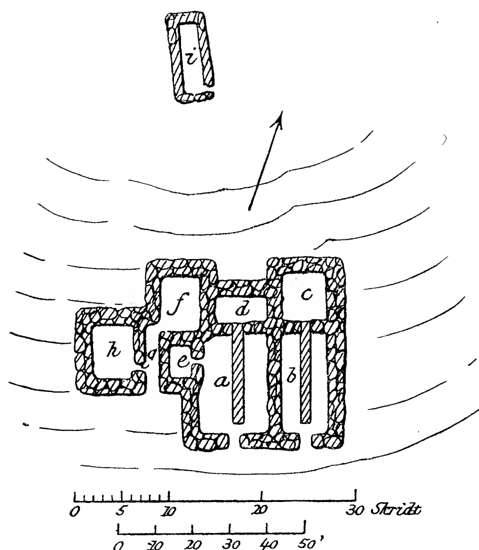
Einirlækur. (Tavle XIV). Hólakot. (Tavle XV).

Ábær ligger ganske overordentlig smukt ved en Kløft paa Dalens Østside. Den har været beboet lige siden Landnamstiden og har en lille Kirke, der er Annexkirke til Goðdalir. Præsten maa af og til, Sommer og Vinter, i al Slags Vejr foretage det besværlige Ridt over Fjældene — passerende de to Jøkelsaaer — for at holde Gudstjeneste i denne Kirke, der er den mindste, jeg har set paa Island. Længden var c. 17 Fod og Bredden godt 9 Fod indvendigt Maal, Koret iberegnet. Dettes Længde var kun $7^1/_2$ Fod. Naar alle Pladser vare optagne, og man sad som Sild i en Tønde, kunde der kun sidde og staa en 20—25 Mennesker, men Menigheden er jo heller ikke videre stor. Kirken var forøvrigt pæn og hyggelig. Murene vare af Sten og Jord med Panel indvendig. Altertavlen var malet og fremstillede Nadveren. Paa Alteret stod en gammel trearmet Metallysestage. Paa Væggen hang et gammelt Maleri, forestillende Kristus paa Korset.

Ábær.

Ifølge Arne Magnussen var der i ældre Tider Kirkegaard paa Ábær; men da den blev skyllet bort, maatte man derefter føre Ligene den besværlige Vej til Goðdalir, eller hvis Jøkel Elvene vare ufremkommelige, da til Silfrastaðir.

Fra Ábær red vi i Syd endnu i et Par Timers Tid,

Sæterstedet Tinnársel i Østerdalen.

a, b. Stalde med Krybber. *c, d, e.* Hølader. *f.* Mælke-Bur. *g.* Gang. *h.* Køkken og Soverum. *i.* Malkefold.

stadig passerende Ødegaarde og forladte Sætere. Kun ved Tinnársel (Sel = Sæter) saa vi endnu vel byggede Huse, der have været brugte som Sæterhytter lige til 1896. Om Vinteren benyttes Staldene endnu til Beder.

Det var imidlertid blevet sent paa Dagen, saa vi maatte skynde os tilbage langs Dalens Østside. Atter passerede vi Ábær. Mellem denne Gaard og den

Fitjar. (Tavle XV).

en Times Ridt nordligere beliggende Merkigil laa endnu en Del Ruingrupper, blandt hvilke en særdeles

Kolgríma-staðir. (Tavle XVI).

interessant ved Kolgrimstad (Kolgrímastaðir) højt tilfjælds. Her ses indenfor Tundiget en Gruppe Beboelseshuse og flere Stalde med Hølader eller Høgaarde. Den ligger lige over for Bæren Skatastaðir paa Vestsiden. Bonden herfra, der havde fulgt os som Vejviser, talte over Elven med sin Kone, men maatte for at komme hjem ride omtrent $^1/_4$ Mil tilbage til Vadestedet ved Ábær. I Tusmørke naaede vi Merkigil,

der er saaledes benævnet efter den tæt Nord derfor liggende Kløft (Gil), hvorover findes den stejleste Dalovergang paa Island. Paa Gaarden traf vi en ung Mand, *Snorre Johansson,* som levende interesserede sig for Egnens Topografi og Historie, og som meddelte mig mange interessante Træk deraf.

Det var nu Meningen samme Nat at ride Nord paa til Silfrastaðir, hvorhen min Rejsefælle, Ritmesteren, imidlertid havde ført Bagage og Telte. Paa Grund af Mørket ledsagede Snorre os til Kløften. Paa dennes søndre Side viste han os en Stendynge, som i ældre Tid ingen vejfarende passerede uden derpaa at kaste en Sten, idet han udtalte Ønsket om en lykkelig Passage. Den bekjendte katolske Biskop Gudmund skal i sin Tid have indviet denne Varde. Nu er Vejen intet i Sammenligning med, hvad den var i ældre Tid, thi nu er der i Zigzaglinje dannet en Sti, som man kan passere uden Fare, hvis man ikke bliver svimmel; men tidligere maatte man næsten lade sig og Hesten glide ned. Merkigil.

I Dalbunden sagde vi vor Fører Farvel, passerede Elven og trak vore Heste op ad Fjældsiden. Da vi et Øjeblik havde tabt Ridestierne, drev vi vore to hvide Reserveheste frem — og det varede da heller ikke længe, før de fandt Vej. Med disse to lysende Punkter foran os skridtede vi nu fremad. Jøkelselven brusede til venstre for os nede i Dalen, og Fjældene laa mørke til højre, men snart kom Maanen op og lyste for os, saa vi kunde sætte Hestene i Trav. Det blev bidende koldt, og Nordlysene glimtede over vore Hoveder. Af og til passerede vi en Gaard og hørte Hundene gø inde i Husene. Endelig Kl. $2^1/_2$ om Natten naaede vi Silfrastaðir efter først at have passeret Norderaaen. Vi havde da været i Sadlen i 18 Timer, nogle kortere Afbrydelser fraregnet. Om Gaardene i Østerdalen findes Optegnelser i Arne Magnussens Jordebog, de skrive sig fra 1713. Det ses deraf, at ved dette Tidspunkt ejede Bispestolen i Hólar hele Dalen, og alle Brugerne af Gaardene maatte Arne Magnussens Jordebog.

svare Leje til Bispestolen. I Reglen betaltes Lejeafgiften i Smør.

Dengang var der ialt sex beboede Gaarde; men Forholdene vare allerede i stærk Tilbagegang. Overalt klages der over, at Tunene ødelægges af Sandfog, Lerskred og Vand, og over at Snefald, Jord- og Stenskred ere farlige for Kvæget. Af Skovene var der endnu dengang en Rest tilbage paa Nyebærs Ejendom, „temmelig god til Kulsvien“. Paa Ábær var Skoven „moxen ødelagt“. Der findes endnu i Dalen en lille Plet Birkeskov paa en saa stejl Skrænt ved Elven, at ingen kan komme derhen, hvorfor den faar Lov at gro. Iøvrigt er der nu ingen Skovrester tilbage i Dalen.

Af Kratris var der hist og her noget „til Ildebrand og Forhjælp for Nød“, hvilket vil sige, at man fodrede med det i strænge Vintre. Overalt paa Gaardene holdtes der i forrige Aarhundredes Begyndelse større Besætninger, end der kunde paaregnes at ville staa Uaar igjennem.

Paa Skatastaðir f. Ex. var Besætningen 1713 følgende: 1 Ko, 1 Kvie som malkes, 1 Kalv, 60 Lamfaar, 9 toaargamle Beder, 5 Hopper, af hvilke en er treaargammel. Modsætningen dertil er Jordbogens: „Fodres kan her 1 Ko; men alt det øvrige Kvæg voves paa Vintergræsgang, og Nød underholdes med Kratris“.

Foruden de sex Gaarde, som endnu fandtes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, var der et Par, om hvilke det sagdes, at de fornylig vare ødelagte. Med andre Ord, der var i Slutningen af det 17de Aarhundrede otte beboede Gaarde i Østerdalen. Hvad de øvrige Gaarde angaar, da vare de forlængst lagte øde. For fleres Vedkommende antages det at være sket i „Sortedøden“. Som Ødegaarde nævnedes ialt fire. De øvrige Steder have muligen kun været Sel eller Sætersteder. For de fems Vedkommende tydede Navnene ligefrem derpaa. Iøvrigt tilføjedes det ofte, at de vare gamle „Trællegjærder“. De nuværende Gaarde i Vester- og Østerdalen have ganske samme

Udseende som Gaardene i Almindelighed paa Nordlandet.

Ødegaarde i Baardardalen (Bárðardalur.) — Udflugt til Askja.

(Tavle XXIV).

Det var nu Meningen at fortsætte Undersøgelserne angaaende gamle Ødegaarde i en anden Egn. Jeg valgte at gaa over Øfjord til Baardardalen i Sønder Tingø Syssel. Den 20. August overnattede vi paa Bægisá Præstegaard og kom den 21. til Akureyri. Den 22. og 23. kompletterede vi her vore Beholdninger, foretog de nødvendige Reparationer, og den 24. gik vi til Ljósavatn. Den 25. August drog vi forbi Goðafoss ind i Baardardalen, hvis inderste Del nærmest ved Sprengesanden kaldes Kroksdal (Króksdalur). Dalen gennemstrømmes i hele sin Længde af Skjalvandafljot (Skjálfandafljót) ogsaa simpelthen kaldt „Fljotet". Sent om Aftenen kom vi til Lundarbrekka, hvor der findes en Kirke. Undervejs havde vi besøgt en Del Ruingrupper paa begge Sider af Fljotet. Overalt i Dalen var man i Færd med Høbjærgningen.

Sønder Tingø Syssel.

Sydvest- og Vestenvinden ere de fremherskende i Dalen. Østsiden af Dalen, der saaledes er mest udsat, er derfor, trods det, at den har jævnere Skraaninger end Vestsiden, dog ganske anderledes nøgen. Der ses hyppig store Pletter, hvor Vand og Vind have revet Hul. Desuagtet ligger der mange Gaarde her; thi de have vidtstrakte Sommergræsgange til Raadighed paa „Heden" mod Øst. I gamle Dage havde hver Gaard sin Sæter liggende her. Nu ere Sæterne forladte af lignende Aarsager som tidligere anført for Skagefjordsdalene, men Ruinerne af dem ses endnu. Gaardene paa Dalens Vestside have nu næsten ingen Sommergræsgange, thi ovenfor Fjældet paa Højsletten mod Vest, der ligger betydelig højere end den Øst for Dalen, er der nu nøgent, skov- og græsløst. Disse Gaardes Omgivelser i Dalen se forholdsvis yppige ud og i alle Tilfælde langt yppigere end paa Dalens Østside. Der findes

saaledes store Græssletter paa Dalbunden og Skov og Græs paa Fjældsiderne, men der er dog ikke Hø nok. Længere Syd paa i Dalen er Forholdet endnu værre; thi her kommer den Ulykke til, at selve Bjærgsiderne ned mod Dalen tillige ere lagte øde, da Skovene forhuggedes. Mýri er nu den sydligst beboede Gaard i Baardardalen, men til 1896 var Ísholl det. I 1897 hentede Ejeren endnu Hø paa Stedet, men fra i Aar er Terrænet lagt ud til Alminding (Afrjettur).

Paa Gaarden Stóru-Vellir, hvor der var et to Etager højt Kampestens Stuehus, var allerede alt det Græs, som kunde skaffes til Vinterfoder, slaaet, da vi besøgte Gaarden, og der var ikke mere at faa. Andre Steder var man dog endnu ikke færdig med Høhøsten.

Trods alt ere Faarene i Baardardalen bekjendte for at være af særlig udmærket Sort. Dette kommer af, at de behandles med større Omhu end andre Steder. Det samme gjælder forøvrigt for Myvatnsomraadet. Forholdene i Baardardalen vare meget oplysende for tilsvarende i Grønland, og de bekræftede min Anskuelse, at det ved Bedømmelse af, hvorvidt en Nordbogaard har været god eller ikke, kommer an paa at afgjøre, ikke blot, om der har været et stort og godt Tun, gode Enge o. l., hvor der kunde slaas Hø til Vinterbrug, men i mindst lige saa høj Grad paa, om Sommergræsgangene til Fjælds have været gode. Den saakaldte Vallnahlíð langs den midterste Del af Dalens Vestside er, siges der, den smukkeste med Birk og Græs bevoxede Fjældskraaning paa Island. Den har været sin Undergang nær; men siden Indførselen af de skotske Leer, som ikke fordre Brug af Smedje, spares der Brændsel, hvilket er til Fordel for Skovene. Det paastaaes endog, at Skoven her er gaaet frem siden den Tid. Enkelte mørke Sandstriber have skudt sig ned midt gjennem de duftende Krat og gjennem de yndige Græspletter; de varsle uhyggeligt om, hvad der kan komme, naar man ikke passer paa. Forøvrigt tilgror disse Striber stundom igjen, naar de ikke ere alt for vidtstrakte. Gaardene paa vestre

Side af Dalen have haft Sætere liggende et Stykke inde i selve Dalen, medens derimod Østsidens Gaarde have haft deres Sætere i Heden mod Øst. Ruiner af saadanne Sætere, ligesom af gamle Faarestalde (Beitarhuse), findes mange Steder. Under vort Ridt gjennem Dalen saa vi Folde til Malkning af Faarene, hvilke vare aabne mod den ene Side. Her var anbragt et Hegn af Træ, som kunde skydes ind efter, naar der ikke var mange Faar i Folden. I de grønlandske Ruiner har jeg fundet lignende Folde.

Ødegaarde Øst for Fljotet.

D. 26. August undersøgte vi en Del Ødegaarde Øst for Fljotet i Nærheden af Svartaaen.

Det var meget varmt nede i Dalen. Solen brændte som en hed Sommerdag hjemme. Men over den mørke Lavaørken Udaadehraun (Ódáðahraun) rejste Hvirvelvinden sig i mægtige Søjler, som trak hen mod de blaa Bjerge langt borte i Horisonten, mod Askja, Trölladyngja og Vatnajøklens hvide Kuppel og hen over de store Sander i Syd. Vi forlod Lundarbrekka ved Middagstid. En sagte Vind lettede Sandet, som fløj hen over Dalen. Ved Gaarden Bjarnastaðir saa vi Ødelæggelsen under sin mest uhyggelige Form. Sandflugten havde her bredt sig lige til Beboelseshusene. Paa Tunet var der nu kun en lille Græsplet tilbage; men snart vilde den formentlig ogsaa forsvinde, og Omgivelserne vilde blive fuldstændig øde.

Mangen ny Mand har forsøgt sig her, da den gamle opgav Kampen mod Naturen; stadig er dog Gaarden bleven beboet paa ny; man haabede, at Fjældgræsgangene skulde bøde paa Græsmangelen ved Gaarden; men kom Misvæxt, maatte alt opgives.

Allerede i forrige Aarhundredes Begyndelse var Sandflugten slem paa denne Gaard; desuagtet kæmpede Slægt paa Slægt sig igjennem og fik Føden her; men nu er Ødelæggelsen skreden saa vidt fremad, at der vist ikke er langt til Enden. Noget sønden herfor ligge Ruinerne af fire Gaarde, som i længst forsvunden Tid ere gaaede under. Det synes, som om det allerede

LitlaVíðiker. (Tavle XVII).

Víðigerði. (Tavle XVIII).

er sket før 1318, thi ved dette Tidspunkt omtales de andre Gaarde i Nærheden, uden at disse nævnes[1]).

Ruinerne gav derfor interessante Oplysninger om Bygningsforholdene i gammel Tid. Paa et indhegnet Tun laa dengang Beboelseshusene byggede sammen paa en eller to Linjer, ligesom der fandtes en hel Del Stalde paa Tunet; ligeledes Malkefolde, Lader og Smedjer. Det viste sig, at Beboelseshusenes Sammenstilling og Husenes Inddeling var aldeles som paa Sydlandet i gamle Dage.

Svartárkot (Tavle VI).

Om Aftenen kom vi til Gaarden Svartárkot, yndigt beliggende ved en Sø med Udsigt over en flad Slette til Udaadehraun. I Søen er ikke saa lidt Fiskeri. Alle Husene, baade Indhuse og Stalde vare fortrinligt byggede, og der var i det hele taget en god Orden paa denne afsides Gaard. En lille Vandmølle ved Aaens Udløb af Søen forhøjede det Indtryk af Velstand, som vi fik. Gaarden ligger nu paa Søens Sydside. I gamle Dage laa den paa Østsiden, hvilket kan ses af den vældige Askemødding med blegede Knogler, som Sandflugten nu har afdækket her.

Svartárkot har som Regel været Udgangspunktet for Rejser til Askja Krateret i Udaadehrauns sydlige Del. Den af rejsende kjendte Fører Jón Torkelsson, nu Ejer af Jarlstaðir, tidligere af Íshóll, havde vi faaet hidkaldt, da han var den eneste, som kjendte Vejen til Askja. Første Gang, han besøgte Stedet, var i 1876, efterat Udbrudet havde fundet Sted. Senere har han flere Gange været dér med rejsende. Vi besluttede at gjøre denne Tur ogsaa for at opsøge mulige Ruiner. Det forlød nemlig, at der ude i Ørkenen var set Tomter af en Gaard, hvis Tilstedeværelse man først for nylig var kommet til Kundskab om.

Udflugt til Askja.

Den 27. August tidlig om Morgenen havde vi vor lille Kolonne i Orden. Der var pakket Hø i Sække til Hestene, og et Telt medtoges. Saa red vi i SØ.

---

[1]) Kfr. Diplomatarium islandicum.

mod Suðurá og fulgte den derpaa i halvanden Time. Graagæssene fløj skrigende langs Vandløbet, Smaafuglene kvidrede i Pilebuskene, og Odinshanerne svømmede paa Vandet; men hinsides Aaen laa Lavaørkenen mørk og uhyggelig for os. Efter at have overskredet Sudraa kom vi til Ruinerne. Den forhistoriske Lavamark maa her i sin Tid være bleven dækket med tilføget Sand og Grus, paa hvilket Gaarden da er bleven anlagt. Senere har Sandflugten ogsaa dækket Gaarden til. Rimeligvis har den ligget gjemt i Aarhundreder for nu atter at komme til Syne. Forunderligt er det at se Omgivelserne: de sorte fantastiske Lavamarker og høje hvidgule Klitter. Sudraa kommer op mellem Lavamarkerne i Nærheden af Gaarden. Ved dens Bred ligger en Smule Græsgang, som formodentlig har afgivet Foder til Gaardens Besætning. Der ses et Tundige og indenfor dette tre Stalde, en Smedje og de sammenstillede Beboelseshuse. Disse bestaa af tre Huse liggende paa Linje med Udbygninger saavel bag ud som frem efter. Desuden ligger en rund Fold paa Tunet. Rundt paa dette rage Lavablokke frem af Sandet. Et Stykke fra Beboelseshusene er der afdækket en stor Askemødding med en Mængde Dyreknogler, der ifølge Viceinspektor Herluf Winges Bedømmelse ere af Heste, Geder og spinkle Faar samt for nogle ganske enkeltes Vedkommende af en lille Oxe. At Husdyrene have været smaa, finder sin Forklaring i Stedets ringe Evne til at føde dem. Man forbavses over, at der her, godt to Mil fra nærmest beboede Sted og inde i Lavamarken, har kunnet leve Mennesker. Deres Tilværelse maa, efter vore Begreber, have været yderst tarvelig, men Nordboerne vare et haardført Folk, som, saavidt man kan se, fra første Færd af toge Land overalt, hvor der blot var Mulighed for at leve. Da saa Uaar kom og de klimatiske Forhold vedblivende viste sig fjendtlige, maatte saa godt som alle de inderst i Landet liggende Bygder efterhaanden forlades. Paa Klitterne om Gaarden voxede den vilde Sandhavre (elymus arenarius). Mulig

Ødegaarde i Ódáðahraun.

(Tavle VII, XIX og XX.)

er dette Sted, som nu kaldes Hrauntunga, det oprindelige Skútustaðir, thi det siges i Arne Magnussens Jordebog, at der SO. for Gaarden Tunge i Baardardal dengang laa en gammel Ødegaard i Skutustad Alminding. Der saas mange Tomter, og det sagdes, at Skutustad, som dengang, ligesom nu, laa ved Mývatn, i fordums Tid skulde have ligget her.

Dyngefjældene og Askja-Krateret.

Fra Ruinerne red vi nu i kun to Timer over den øde, trøstesløse Lavamark til Foden af Dyngefjældene, i hvilke Askjakrateret ligger. Bjærgene vare dækkede af Taage, og det regnede; men vi besluttede at fortsætte Opstigningen. I flere Timer gik alt godt, men da vi maatte antage at være ved det saakaldte Jóns Skarð, (opkaldt efter vor Fører), viste det sig, at vi havde forvildet os i Snemarkerne. Det begyndte at blive mørkt, og Hestene vare meget trætte. Vi maatte da slaa Telt. Til vor store Forbavselse viste det sig strax efter, at vi, uden at bemærke det, vare komne gjennem Skaaret ned i Krateret netop til Professor Johnstrups Teltplads fra 1876. Teltstenene laa endnu paa Plads. Desuden fandtes enkelte andre Efterladenskaber. I Regn, Storm og tæt Taage tilbragte vi nu Natten i vort Telt, medens Hestene udenfor stod og krøb sammen om det medbragte Hø, som vi havde spredt paa Sneen.

Næste Dag, den 28., var Taagen saa tæt, at vi ikke kunde se 20 Alen frem. Under disse Omstændigheder var der intet andet at gjøre, end at søge hjem efter, følgende vore Hestes Spor. Det lykkedes os velbeholdne at naa op af Krateret og ned ad Fjældsiden. Da vi kom under Taagen, saa vi Sletten ligge delvis solbeskinnet nedenfor os. Vi syntes ligefrem Udaadehrauns ellers saa udskregne Ørken var ret tiltalende, særlig paa Steder, hvor der var Klitter med Marehalm og Græs. Nogle Faar saas som snehvide Punkter vandre paa den ravnsorte Lava. Disse Dyr vide at finde Føde, hvor Mennesket næppe kan øjne noget

spiseligt. Saa øde er Udaadehraun altsaa ikke, at der jo var Dyreliv.

Hvert Efteraar maa Hyrderne fra Baardardalen drage gjennem Ørkenen lige til Foden af Dyngefjældene for at drive Lammene sammen.

Turen til Askja kan med gode Heste og i godt Vejr gjøres paa 9—10 Timer. Den er under almindelige Forhold ganske fareløs og kan foretages af enhver, der kan sidde paa en Hest.

En gl. Sæter.

I Ruinerne var der bleven paabegyndt en Undersøgelse, som gav smukke Resultater; den fortsattes og afsluttedes næste Dag.

Myri. Den sydligste Gaard i Bárðardalur.

Den 29. August besøgtes et gammelt Sætersted i Heden Vest for Svartárkot (jfr. Pag. 25). Imidlertid var en Del af vore Heste løbne bort; før de bleve fangede ind, var det Eftermiddag. I tæt Taage gik vi samme Dag over Svartaa og Fljotet til Gaarden Mýri paa samme vestre Side. Her tjente en Bondekarl *Jón Ottsen* fra Sydlandet. Han er den eneste Islænder, som har rigtigt Kjendskab til Sprengesanden. Han er flere Gange kommen denne Vej alene, naar han om Sommeren gik paa Høstarbejde i Nordlandet. Han indvilgede i at føre os til Sydlandet. Paa Mýri blev vi udmærket vel modtagne. Den 30. August holdt vi Rast her, for at Hestene kunde være friske til den fire Dages Tur gjennem de øde Egne.

Terrænet Sønden for Mýri er, som allerede bemærket, nu øde og ubeboet; men i gamle Dage laa der adskillige Gaarde baade ved Fljotet og ved de Tilløb, det faar fra Vest, saaledes i Mjófidalur og ved Fiská. Nu bruges denne Egn som Alminding for hele Baardardalen.

Sprengesandsvejen (Sprengisandur)[1].

Den 31. August brød vi op fra Mýri med en Snes Heste. Først besøgtes Ruinerne af en Gaard ved

[1]) cfr. *Kaalund,* „Island“, *Thoroddsen:* „Om de ubeb. Str. p.

Ruiner ved Fiská. (Tavle XX). Fiskaa. Her fandtes spredt liggende Beboelseshuse, hvad der tyder paa stor Ælde. En Del Oldsager opsamledes paa Stedet. Derfra gik vi til Íshóll, hvis Íshóll. Huse endnu stod, men som iøvrigt var forladt. Gaarden er smukt beliggende ved en Sø. Skrænterne rundt om ere nu mørke og øde; men for 30 Aar siden var her Ødegd. Hofgarður. (Tavle XXI). endnu Skov. Tæt ved Íshóll ligge Ruinerne af en stor Gaard Hofgarðr, hvor der ses en Mængde Tomter og Gjærder og blandt hine Ruinerne af et, som det paastaaes, hedensk Gudshus (Hof). I Stedet for nu at følge umiddelbart langs Fljotet, gik vi i sydvestlig Retning ind i Mjófidalur, hvor vi ligeledes saa en for nylig forladt Gaard. Denne Dal fulgte vi imod Syd. Vegetationen var til en Begyndelse sparsom, lidt efter lidt hørte den endog næsten op. Thermometret stod paa Frysepunktet; af og til fik vi en Snebyge, og det var Tykning, men Vejret klarede noget op, efterhaanden som vi kom højere op paa Plateauet. Her saas der ikke andet end nøgne og let bølgeformede Grussletter. Vi slog Lejr noget Syd for Kidagil paa et Sted ved Fljotet, hvor der baade var Læ for Teltene samt Pil og tarveligt Græs til Foder for Hestene. Om Aftenen knagfrøs det med stille Vejr.

Over Sprengesanden. Den 1. September skulde vi da altsaa tiltræde Marschen over den saa frygtede Sprengesande, som — lad mig strax sige det — viste sig at være overordentlig let at passere, paa denne Aarstid.

Denne vældige, øde Grus- og Sandslette bestaar af bølgeformede smaa Bakker og Flader, hvilke ofte ere dækkede af Lag af afskurede og afglattede Sten. Om Sommeren, naar Is og Sne er tøet bort, er Overfladen bløð, og Hestene synke i, ofte lige til Bugen, hvorfor Passagen, om nogen vover den, ofte tager et helt Døgn, i hvilket man ikke træffer Græs, ofte heller ikke Vand. Bliver det tilmed Taage, eller faar man Uvejr, kan et

---

Isl." i „Geogr. Tidskr.", 6. Bind, Pag. 240 o. f., samt *M. G.*: „Lysing á Sprengisandi" i „Ny Fjelagsrit" 1848.

Ridt gjennem denne Ørken blive skæbnesvangert. Hestene blive i det varme Sommervejr udasede eller, som man siger, forsprængte (deraf Navnet paa Sanden) af at arbejde sig frem. Den rejsende bliver udsat for at omkomme, inden han kan finde til beboede Steder.

Det var Frostvejr, og der faldt nogen Sne; men Vinden havde vi heldigvis paa Ryggen, og Sandens Overflade var frossen, hvilket var af største Betydning for os. I jævnt Trav red vi nu fremad med Sneen fygende i samme Retning som vi. Den strøg kjærtegnende hen over det mørke Sand, satte sig fast i Stenenes Læside og i Hovsporene. I de første tre—fire Timer forhindrede Taage og Sne os i at se Egnen; men da vi vare komne omtrent midt paa Sanden, dukkede i Horisonten Hovsjøklens hvide Kappe op til højre med de to snebare Toppe, store og lille Arnarfell, ved Jøklens sydvestlige Hjørne. Til venstre skimtedes Tungnafells Jøkel, bag den laa Vatna Jøkel indhyllet i Taage. Stadig viste Sanden sig som en jævn, let, bølgeformet Flade, der blev fladere og fladere, jo længere vi kom Syd paa. De første Par Timer havde vi af og til set et Græsstraa, noget groft Mos, Ulvefødder samt en enkelt Dværgpil, men efter den Tid indskrænkede Vegetationen sig til ganske enkelte Evighedsblomster og lidt Mos. Raadne Rødder af Pil, vistnok ogsaa af Birk, saas med store Mellemrum. To Gange mødte vi i den nordlige Del af Sanden et enkelt forvildet Faar; men senere blev alt øde. Over den vidtstrakte, blaagraa og trøstesløse Slette laa de hvide Jøkelflader i det fjærne. Omtrent midt paa Sanden passerede vi en Sø, der ligger Vest for Bakkepartiet Fjórðúngsalda. Ved den var ingen som helst Vegetation og intet Dyreliv at opdage. Ellers traf vi ikke Vand paa Sanden, thi det siver ned i Sandet og gjør Undergrunden blød. Vor Fører sagde, at man Efteraar og Foraar ikke kan se Søen for Sne; om Sommeren derimod plejer den næsten at ligge tør.

Skjálfandafljót havde vi i Begyndelsen haft liggende paa vor venstre Haand; vi saa den dog ikke, da den løber i en Dal. Senere kom vi til Vandskjelspartiet mellem denne Flod og Tjorsaaen; næsten umærkeligt red vi nu over i sidstnævntes Kildesystem, passerede et Par mindre Elve og kom efter kun $9^1/_2$ Timers Ridt til Eyvindarhver, en Sænkning ved Hovsjøklens Sydvestende, hvor der var Græs og Pil. Her slog vi Lejr ved Eyvindarkofahver.

Vi havde travet saa rask afsted, som det lod sig gjøre for at naa over Sanden, inden Vejret mulig vilde forværre sig. Atten til tyve Timers Ridt over den skal ikke være ualmindeligt om Sommeren, naar det er varmt. Vor Rejse er den hurtigste, der vides at være foretagen med flere Heste paa én Gang, men alle Forhold havde ogsaa været til Gunst for os. En saadan Rejses heldige Udfald beror næsten udelukkende paa Hestenes Udholdenhed. Føreren sagde, at han paa en udmærket Hest, alene, var reden over paa $7^1/_2$ Time. Den bedste Tid for Passagen skal efter hans Sigende være midt i August Maaned. Allerede i Begyndelsen af September kan Sneen undertiden falde i saa stor Mængde, at den forhindrer Passagen. Fra 20. September til 24. Juni regner man iøvrigt, at Sneen dækker dette indre Højland.

Eyvindarhver.

Ved Eyvindarhver traf vi et rigt Fugleliv, som dannede en paafaldende Modsætning til den fuldkomne Mangel paa Dyreliv i Sprengesandens højeste Del. Svaner, Gæs, Ryper og Smaafugle have deres Hjem her i Sommertiden. Strax naar Jøklerne begynde at smelte, i Juni Maaned, komme Svanerne og yngle i Smaasøer og Elve. De forlade først Egnen, naar Vandet i September begynde at fryse til. I Hundredevis saa vi disse smukke Fugle paa Græsgangene og i Søerne ved Eyvindarkofahver. Stedet har Navn efter en vis Eyvind, som i forrige Aarhundrede flygtede herop tilligemed sin Kone for i denne Udørk — paa de fredløses Vis — at friste en kummerlig, men fri

Eyvindarkofi. (Tavle XXII).

Tilværelse, efter at han var kommen i Konflikt med Lovene. Hans Bolig var en ussel Jordhytte, der nu er sunken i Jorden. Ved den slog vi vore Telte op. Fra Teltpladsen havde vi den prægtigste Udsigt til Hovsjøklen og Kjællingefjældene Syd for samme. Næsten uden at bemærke Opstigningen vare vi fra Baardardalen komne op paa det indre Højlands Flade — umærkeligt skulde vi nu igjen stige ned mod Sydlandet. Temperaturen var i disse Dage meget lav. Den holdt sig paa en 5—6^0 R. under Frysepunktet med klart Vejr; ja, da vi den 2den September — efter at have passeret Tjorsaaen ved det eneste Vadested, Sóleyjarhöfði, som findes her i Egnen — sloge Lejr paa sammes vestre Side ved Bielven Dalsaa, fik vi endog en halv Snes Graders Kulde om Natten, hvilket dog ikke foraarsagede os nogen videre Men, da det var stille Vejr, og vi havde det lunt i vore Telte.

Langs Þjórsá.

Den 3die September gik vi, stadig følgende Tjorsaaens Vestside, videre Syd paa, idet forskjellige Elve, som komme fra Vest, passeredes. Endelig naaede vi ved Aftenstid Gaarden Skriðufell efter at have gjennemredet Tjorsaadalen, hvor jeg i Fjor besaa de derværende Ødegaarde, som forlængst ere forgaaede ved vulkanske Udbrud. Heklas skyfri og snedækte Top havde vi haft liggende foran os hele Dagen.

Strækningen langs Tjorsaaen benyttes som Sommergræsgang for Faar. Temperaturen er her mildere end oppe ved Jøklerne, Landskabet er venligere, Dyre- og Plantelivet fyldigere. Regnspover og Brokfugle ses om Sommeren i Flokke. Ravne, som altid følge med, hvor der er Faar og Lam, Smaafugle, der efterstræbes af Falke, samt Ænder og Struntjægere, yngle om Sommeren i disse Egne.

Den 4. September besøgte vi atter Store-Nup og traf her Brynjólfur Jónsson, med hvem jeg samme Dag foretog nogle Undersøgelser i Nærheden. Om Aftenen overnattede vi paa Gaarden Skeiðárholt, i

Ruiner ved Dofrastaðir (Tavle XXII).

hvis Nærhed vi saa en Del dybe Revner fra Jordskjælvet, drog den 5. over Broen ved Ølvesaa til Reykir og vare den 6. i Reykjavík. Her blev vi til den 18. Tiden benyttedes til Studier i Museet og til forskjellige Udflugter. Blandt andet besøgtes Elliðavatn, hvor jeg i 1896 havde foretaget Gravninger paa Thingstedet ved Søens søndre Side. Althingsmand *Benedikt Sveinsson* viste mig nogle Thingboder paa Søens nordre Side i Nærheden af en Bakke, som kaldes Nordlændingaholt. Tilstedeværelsen af disse Boder, Bakkens Navn, som ogsaa et enkelt Sagn, tyder paa, at Folk fra Nordlandet have søgt Thing her, rimeligvis i Tiden før Althingstedet blev oprettet ved Thingvellir.

Thingstedet ved Elliðavatn.

Hjemrejse.

Den 18. September gik vi med „Vesta“ Nord om Island til Øfjord, hvor Skibet skulde indtage en Ladning Faar, bestemt til Frankrig. Paa Nedrejsen bleve vi satte i Land i Wick i Skotland, hvorpaa vi gjennemrejste en Del af dette Land. Sluttelig gik vi med Damper fra Leith til København, hvor vi ankom den 3. Oktober.

Oversigt over Resultaterne.

Vor Hovedopgave havde været at yde Bidrag til Landets systematiske Undersøgelse. I Henhold til den i Slutningen af min Bog „Fortidsminder og Nutidshjem paa Island“ fremsatte Plan, som var billiget af det islandske Oldsagsselskab, skulde Undersøgelserne foreløbig gaa ud paa at faa en nøjagtig Fortegnelse over Islands Tomter. Samtidig skulde der, om muligt, foretages enkelte Udgravninger, som kunde bidrage til at skaffe Klarhed over forskjellige ikke tilstrækkelig oplyste Forhold. Det gjaldt, som bemærket, for i Aar særlig at skaffe Oplysning om, hvorledes de ældste Gaarde havde været indrettede — navnlig vedrørende Beboelseshusenes Sammenstillingsform — samt om der kunde spores nogen Forskjel mellem Nordlandets og Sydlandets Bygningsmaade.

Medens tidligere Forskere — hvad der var ganske naturligt — fornemmelig havde gjort de nu beboede

Egne med deres historiske Minder til Gjenstand for Iagttagelse, valgte vi de øde Egne i det indre — i det Haab, at der netop her maatte findes Ruiner af forladte Gaarde, som kunde give Svar paa Spørgsmaalene. Vi blev ikke skuffede, thi baade paa Nordlandet, hvor der konstateredes mindst et halvt hundrede Ødegaarde og Sætere (i Skagefjords, Øfjords og Sønder Tingø Sysler), men og paa Sydlandet lykkedes det os at finde Bidrag til Belysning af de ældste Gaardes Indretning.

Det viste sig, at de i Hovedsagen have været ens indrettede over hele Island. Husenes Vægge have overalt været byggede af Jordtørv, stundom med afvexlende Lag af Sten, paa samme Maade som nu til Dags[1]. Beboelseshusene synes fra meget gammel Tid som oftest at have ligget i én Gruppe, og da i Reglen sammenbyggede, paa en eller et Par Linjer. Kun i enkelte Tilfælde fandtes de liggende mere spredt ligesom i Norge og paa Færøerne i den aller ældste Tid. Grupperingen paa begge Sider af en Midtergang, hvilken nu er almindelig, er ikke funden, undtagen i en enkelt Ruin, der dog rimeligvis er af yngre Dato. (Tavle IX). Denne Form, som jo kjendes fra grønlandske Ruiner og fra Nutidsgaarde paa Island, synes saaledes ikke at have været kjendt i den ældste Tid paa Island — i det mindste ikke i de af os besøgte Egne. Den maa da antagelig have udviklet sig forholdsvis sent; men paa den anden Side dog forinden Forbindelsen med Grønland i det trettende Aarhundrede tabtes. I afsides Egne har den ældste Sammenstillingsform i det væsentlige endog holdt sig til vore Dage.

Det fremgaar endvidere af Undersøgelserne i 1897, at der paa Nordlandet, hvor Klimaet er barskere end paa Sydlandet, i den ældste Tid har været Stalde til alle Husdyrene, medens der paa Sydlandet kun fandtes saadanne til Køer.

---

[1]) cfr. „*Fortidsminder og Nutidshjem paa Island*“.

Det har gjennem Studiet af Knoglerne fra Kjøkkenmøddingerne vist sig, at der i gamle Dage har været holdt en stor Mængde Geder paa Island; det samme var Tilfældet paa de grønlandske Gaarde.

Sætere fandtes i Mængde paa Nordlandet lige til ned imod vor Tid. Sæterhytterne vare som Regel tre i Antal (Ildhus, Bur og Sovestue), akkurat som i den ældste Tid paa selve Gaardene. Fjærnt fra disse beliggende Faarestalde fandtes paa Nordlandet.

Som andre Resultater af Undersøgelserne skal nævnes, at der besøgtes en gammel øde Klostergaard i Vesterdal i Skagefjord, og at Thingstedet ved Elliðavatn synes at have været Fællesthing for Nord- og Sydlandet. Endelig fik Passagen over Hedevejene tværs gjennem Landet en praktisk Betydning, idet der under samme indsamledes Oplysninger til Brug for en paatænkt Gjenaabning af disse Veje. Rimeligvis vil der — maaske allerede i Aar — blive opsat Varder paa Kjøl- og Sprengesandsvejen. Dette vil ske paa Foranstaltning af Amtmanden over Nordre Amt, Briem, og i Henhold til mit Tilbud om at lede dette Arbejde, der forhaabentlig vil blive til Gavn for Samfærdslen mellem Nord- og Sydlandet.

NOKKURAR EYÐIBYGÐIR

í

ÁRNESSÝSLU, SKAGAFJARÐARDÖLUM OG BÁRÐARDAL

RANNSAKAÐAR SUMARIÐ 1897

AF

DANIEL BRUUN.

REYKJAVÍK

PRENTAÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU

1898.

Ferðasaga.

Sumarið 1897 hélt ég áfram fornmenjarannsóknum mínum á Íslandi og hafði fengið til þess styrk af ríkissjóði Dana og af Carlsbergssjóðinum. Í þetta sinn var það mark mitt með rannsóknum mínum að styðja að samfeldri fornmenjarannsókn í landinu yfirleitt. En auk þess lét ég mér einkum vera hugleikið að komast fyrir, hvernig húsaskipunin hefði verið á bæjum í fyrndinni, svo og um það, hvort munur hefði verið á bæjum á Norðurlandi og Suðurlandi.

Hinn góðkunni fornfræðingur Brynjólfur Jónsson hafði í Árbók hins ísl. fornleifafélags 1896 (»Rannsóknir bygðaleifa upp frá Hrunamannahreppi sumarið 1895«) bent á forn eyðibýli í ofanverðri Árnessýslu og einsetti ég mér því að grafa upp þessar rústir. Síðan ætlaði ég norður í land til að leita þar uppi fornar bæjarústir.

Á þessu ferðalagi var með mér alla leið Fonnesbech-Wulff, riddarahöfuðsmaður, og komum við til Reykjavíkur 20. júlí, en fórum þaðan austur 25. s. m., komum í Hruna 28. s. m. og hittum þar Brynjólf fornfræðing Jónsson, er sendur var í þessa för af hendi hins ísl. fornleifafélags. Hann var síðan við allar rannsóknir mínar á Suðurlandi, en treystist eigi til norðurferðar. Næstu daga athuguðum vér fornar rústir í nánd við Hruna, en sökum rigninga varð minna aðgert en skyldi.

Hinn 1. ágúst fórum vér af stað frá Hruna, svo sem leiðir liggja upp með Hvítá að austan, leituðum uppi fornar bæjarústir á *Hrunamanna-afrétti* og könnuðum þær til hlítar og námum eigi fyr staðar en uppi við Hvítárvatn. Um þessar slóðir dvöldumst vér 1 viku og grófum rækilega upp fornar rústir, einkum á Þórarinsstöðum og við Tjarná (II. tafla). Hinn 8. ágúst hélt Brynjólfur Jónsson aftur til bygða og með honum 1 af fylgdarmönnum vorum, er fara átti til Reykjavíkur með fornmenjar þær, er við höfðum fundið.

Vér hinir, sem eftir urðum, brugðum oss því næst til *Kerlingafjalla*, með því að nokkurar líkur þóttu til, að þar hefði bygð verið til forna, við Áskarðsá innri og fremri. Um kveldið komum vér í

Gránanes (III. tafla), þar sem 2 smáár koma saman og Svartá hefst. Daginn eftir riðum vér austur yfir Jökulkvísl og settumst að í hvammi einum litlum við Áskarðsá innri, þar sem hún brýzt norður úr fjöllunum eftir þröngu gili og rennur síðan í víðum farveg vestur í Jökulkvísl. Þar er sæluhús, er fjallmenn hafast við í á haustum. Um kveldið og daginn eftir könnuðum vér landið þar umhverfis og fórum upp í Hveradalinn, er Áskarðsá kemur úr. Dalurinn er mjög þröngur og hlíðarnar brattar með giljum og glufum, er vatnið vellur og sýður í með urgi og mási, en reykjarstrókarnir standa hátt í loft upp. Þar taldi ég meira en 100 hvera. Þar er hvergi stingandi strá og allar hlíðirnar sundursoðnar af jarðhitanum og margvíslega litar; er þar fremur ömurlegt um að litast og eigi hættulaust að klöngrast þar um urðir og ólgandi hveraleðju undir jökultungum, er liggja þar niður eftir hverju gili og sumstaðar yfir um þveran dalinn. Ég komst alla leið suður úr dalnum og má þaðan sjá niður á láglendið sunnan undir Kerlingafjöllum. Hvergi sáum vér líkur til þess, að mannabygðir hefðu getað verið um þessar slóðir (sbr. Árbók hins ísl. fornleifafélags 1896, 10. bls.). Hinn 11. ágúst voru hagar þrotnir í áfangastað vorum og fórum vér því héðan vestur í Gránanes.

Daginn eftir tókum vér oss upp þaðan og riðum norður Kjöl. Kjalvegur liggur um hið flata hálendi milli Hofsjökuls að austan og Langjökuls að vestan og er mikinn hluta vegarins yfir Kjalhraun að fara og eru vörður þar á stangli með fram veginum til leiðbeiningar ferðamönnum. Á einum stað fundum vér á hraunbungu einni hjá tveimur vörðum hrúgur af hrossabeinum og sauða, að líkindum frá 1780, er þeir urðu þar úti Reynistaðarbræður. Rétt fyrir sunnan Sandfell fundum vér nær 10 vörður á ílangri hraunbungu, er reyndist hol innan; hellirinn er um 100 álnir að lengd og segja munnmæli, að Grettir Ásmundarson hafi hafst þar við um tíma og við hann er hellirinn síðan kendur. Norður í Kjalhrauni hvarf fylgdarmaður vor heim aftur, með því að hann var ókunnugur um þessar slóðir og veður hagstætt. Riðum vér um daginn skamt frá Hofsjökli og fórum yfir margar smáár, er allar renna vestur í Blöndu, þar á meðal Strangakvísl. Þegar norður dró með jöklinum, varð landið alt hrjóstrugra, hvergi stingandi strá að sjá, ekki annað en sandar og bleytur. Við norðvesturhornið á Hofsjökli komum vér að hamrabarði einu lágu og steyptist fram af því skolug jökulkvísl, er rennur í Jökulsá vestri; enn héldum vér áfram um stund, en með því að eigi þótti tiltækilegt að fara lengra, snerum vér við og vorum á grasflesjum við Strangakvísl um nóttina. Daginn eftir, hinn 13. ágúst, riðum vér á leið til Skagafjarðar um sandauðnir og mýrafláka og vorum um nóttina spöl-

korn fyrir sunnan Aðalmannsvatn, en næsta dag stefndum vér á Mælifellshnjúk, fórum fram hjá Aðalmannsvatni og yfir Svartá nokkuru neðar og komum að Mælifelli um kveldið. Þar vorum vér um kyrt næsta dag, sunnudaginn 15. ágúst.

Það var ætlun vor að rannsaka eyðibæi í *Skagafjarðardölum* (XXIII. tafla) í þessari ferð. En áður en vér færum inn í dalinn, brugðum vér oss mánudaginn 16. ágúst norður yfir Héraðsvötn til að skoða Örlygsstaði, rétt fyrir sunnan Miklabæ og skamt frá Víðivöllum (sbr. Kaalunds Íslandslýsing, II, 73—4). Þar sjást að eins tvær lítilfjörlegar tóftir í kringlóttri girðing (XIV. tafla); hefir þar að líkindum aldrei verið sérstakt býli, heldur að eins þrælsgerði, þælar látnir búa þar og rækta þenna skika innan girðinganna. Þaðan fórum vér inn Blönduhlíð, komum í Flatatungu og skoðuðum útskornar fjalir úr gömlum skála, sem þar hafði staðið fram á þessa öld; lofaði eigandinn, að Forngripasafnið skyldi fá fjalirnar, sem eru merkilegar. Í Bjarnastaðahlíð eru og fjalir úr sama skála og voru þær sömuleiðis ánafnaðar safninu fyrir vora milligöngu. Frá Flatatungu fórum vér á kláf yfir Héraðsvötnin og komum í Goðdali um kveldið. Hinn 17. ágúst og tvo næstu daga rannsökuðum vér eyðibæi í Vesturdal og Austurdal, svo langt inn til fjalla, sem þar hefir nokkuru sinni bygð verið. Af múlanum milli dalanna er víðsýni mikið og fagurt; í suðri blasir við Hofsjökull og í norður sér út á Skagafjörð og héraðið þar inn af, en fyrir fótum vorum til beggja hliða eru hinir þröngu dalir, er Jökulsárnar falla um í gljúfragiljum, beljandi og hvítfyrsandi. Af múlanum fórum vér niður í Austurdalinn og riðum síðan inn fjallshlíðina, því að bæirnir flestir og selin hafa verið þar uppi á hjöllunum og túnin því verið í miklum bratta, inn í Skatastaði og yfir ána undan Ábæ. Þar er lítil torfkirkja, er tekur 20—25 manns, þiljuð í hólf og gólf og snotur innan. Þaðan riðum vér inn dalinn og skoðuðum þá bæi og sel, er þar hafa áður verið. Að eins á einum stað, í Tinnárseli, voru húsin enn uppistandandi og stæðileg, enda hafði þar verið haft í seli til þessa dags og fjárhúsin höfð sem beitarhús á vetrum. Með því að mjög var liðið á daginn, er þessari leit var lokið, skunduðum vér aftur niður dalinn. Milli Ábæjar og Merkigils eru ýmsar fornar bæjaleifar, þar á meðal Fitjar (XV. tafla), og einkum Kolgrímastaðir (XVI. tafla), hátt uppi í hlíðinni rétt á móti Skatastöðum; þar má sjá greinilegan túngarð, bæjarhús og fjárhús með heygörðum. Á Merkigili hittum vér ungan mann, er Snorri hét Jóhannsson og var fróður vel um forna bygð í dalnum; hann gaf mér ýmsar góðar bendingar. Hann fylgdi oss út í Merkigilið, sem er eitthvert hið stærsta og hrikalegasta gil hér á landi og ilt yfirferðar, enda hefir þar marg-

ur beðið bana. Á suðurbarminum er varða, er allir ferðamenn skulu kasta í steini til heilla sér, en vörðuna er sagt, að Guðmundur biskup Arason hafi vígt. Um nóttina í tungsljósi komum vér í Silfrastaði og hitti ég þar förunaut minn, er farið hafði áleiðis þangað um daginn með farangur vorn og nokkura hesta.

Eigi vildi ég láta hér staðar numið að sinni, heldur hafði ég nú í huga að kanna eyðibæi norður í ofanverðum *Bárðardal* í Þingeyjarsýslu (XXIV. tafla) og fórum vér félagar því beina leið norður á Akureyri og þaðan aftur 24. ágúst, er vér höfðum aflað þess, er ávant var, og endurbætt reiðskap vorn. Um nóttina gistum vér á Ljósavatni og fórum þaðan daginn eftir inn Bárðardal, er nefnist Króksdalur inst eða næst Sprengisandi og beygist þá töluvert til vesturs. Í Bárðardal skoðuðum vér nokkurar rústir beggja megin Skjálfandafljóts og komum að Lundarbrekku seint um kveldið. Næsta dag, 27. ágúst, skoðuðum vér nokkura eyðibæi með fram Svartá fyrir austan Skjálfandafljót. Í Bárðardal ofanverðum hefir sandfok úr Ódáðahrauni og öræfunum þar vestur af eytt bygðinni og færist uppblásturinn æ lengra og lengra niður eftir dalnum. Nú eru Bjarnastaðir, næsti bær fyrir sunnan Lundarbrekku, nær komnir í eyði, túnið nær allt orðið ein sandauðn og alt graslendi sorfið af þar nærlendis. Þar fyrir sunnan eru rústir eftir 4 bæi, sem fyrir æfalöngu hafa lagst í eyði, líklega fyrir 1318, því um þær mundir er getið hinna bæjanna, þeirra er nú eru þar enn nokkuru ofar í heiðinni, en þessir ekki nefndir (sbr. Ísl. fornbréfasafn). Um kveldið komum vér að Svartárkoti við Svartárvatn; þaðan er fagurt útsýni yfir vatnið og um flatneskjurnar suður til Ódáðahrauns; á þessum afskekta bæ er hýsing góð og vel um alt gengið. Bærinn er nú vestan við vatnið, en áður mun hann hafa verið sunnan við það, því að þar hefir jarðvegur fletst ofan af gömlum öskuhaug og miklu beinarusli; þar hefir því verið bær í námd. Með því að ég hafði frétt til bæjarrústa inni í Ódáðahrauni norðanverðu, þá hafði ég ásett mér að fara þangað og hafði því fengið Jón bónda Þorkelsson á Jarlsstöðum til fylgdar, en hann er manna kunnugastur um þessar slóðir og hefir oft fylgt ferðamönnum suður í Öskju síðan 1876. Snemma morguns, 27. ágúst, lögðum vér upp frá Svartárkoti og héldum áleiðis til Suðurár, riðum upp með ánni hálfa aðra klukkustund um grösugar fitjar og víðirunna, en hinu megin árinnar er hraunið svart og óvistlegt. Sunnan megin árinnar eru rústirnar (VII., XIX. og XX. tafla) af bænum, sem nú eru nefndar Hrauntunga; það nafn mun þó ekki vera gamalt; í jarðbók Árna Magnússonar stendur, að fyrir sunnan og austan Tungu í Bárðardal hafi verið eyðijörð í Skútustaða-afrétti, þar hafi sést margar

tóftir og það sé í munnmælum, að Skútustaðir, er þá stóðu við Mývatn svo sem nú, hafi staðið hér. Frá Hrauntungu brugðum vér oss suður í Öskju í Dyngjufjöllum; þaðan og að fjöllunum er að eins 2 klukkustunda reið; þá var bæði þoka og rigning og fremur ömurlegt um hraunið að ríða, þó hittum vér á Jónsskarð, sem kent er við fylgdarmann vorn, og vorum komnir niður í Öskju áður en oss varði og á þann sama stað, er prófessor Johnstrup hafði tjald sitt 1876. Þarna tjölduðum vér í úrhellisrigning og rosaveðri og áttum heldur dauflega nótt í tjaldinu, en hestarnir stóðu fyrir utan við hey það, er vér höfðum flutt með oss. Um morguninn var sama veður og var því engi annar kostur, en reyna að komast burt héðan sem fyrst; þegar vér komum niður úr fjöllunum, batnaði veðrið og rofaði fyrir sól við og við. Þá þótti oss jafnvel hið hrafnsvarta, illræmda hraun fremur geðslegt, einkum þar sem voru dálitlir grasgeirar eða melflákar og sauðkindur á rjátli. Meðan á þessari ferð stóð, hafði ég látið grafa upp rústirnar og var því starfi lokið næsta dag; af þeim grefti varð góður árangur. Daginn eftir, 29. ágúst, leituðum vér uppi gamalt sel í heiðinni vestur af Svartárkoti og komum að Mýri um kveldið til Jóns bónda Oddssonar, og fengum þar mjög góðar viðtökur. Hann er sunnlenzkur að ætt, fór áður oft norður í kaupavinnu og er kunnugastur Sprengisandsvegi þeirra manna, er nú eru uppi. Á Mýri héldum vér kyrru fyrir 1 dag og fórum svo 31. ágúst suður fyrir Kiðjagil, þar sem Sandur byrjar. Á þeirri leið könnuðum vér fornar bæjarrústir við Fiskiá (XX. tafla) og fundum þar nokkurar fornmenjar. Langa bæjarleið þar suður af er Íshóll og er þaðan fagurt útsýni yfir Íshólsvatn; bærinn hefir nú verið í eyði fáein ár, hálsarnir þar umhverfis eru nú berir og gróðurlausir, en fyrir 30 árum var þar enn töluverður skógur. Skamt frá Íshóli hefir til forna verið annar bær, er Hofgarður (XXI. tafla) hét; þar sjást margar girðingar og tóftir; þar hefir einhvern tíma verið stórbýli. Hinn 1. september lögðum vér upp á Sand í frosti og norðankafaldi, en veðrið batnaði eftir því sem á leið daginn og birti þá svo til, er vér vorum komnir á miðjan Sandinn, að sá til fjalla, Hofsjökuls með Arnarfellunum á hægri og Tungnafellsjökuls á vinstri hönd, en yfir Vatnjökli var þokumugga. Allur er Sprengisandur ein flatneskja með smáöldum, er verða æ minni eftir því, sem sunnar dregur. Norðan til á Sandi má sjá strá á stangli, stórgerðan mosa, jafna og fjallhrapa, en úr því varla annað en fjandafælu og mosatætlur. Hér og hvar mátti sjá fauska af víði og líklega af björk og tvívegis sáum vér eina sauðkind í stað norðarlega á Sandinum. Nær á miðjum Sandi riðum vér fram hjá stöðuvatni einu vestur af Fjórðungsöldu; þar sást hvorki kvikt né dautt. Á sumrin þornar

þetta vatn upp að mestu, svo sem önnur vötn á Sandi, eða sígur niður í hann, en vor og haust liggur það venjulega undir snjó. — Skjálfandafljót höfðum vér á vinstri hönd, sáum það þó aldrei, með því að það rennur í gili, og varla urðum vér þess varir, er halla tók suður af og vér komum niður í Þjórsárdrög; þar riðum vér yfir nokkurar smáár og komum eftir $9^1/_2$ klukkustundarferð niður í Eyvindarkofaver og tjölduðum þar; þessi ferð vor er einhver hin fljótasta, er farin hefir verið þessa leið með mörgum hestum, að eins sagðist fylgdarmaður vor hafa eitt skifti farið þarna einhesta á $7^1/_2$ klukkustund. Færð og veður var hið ákjósanlegasta. Umhverfis Eyvindarkofa (XXII. tafla) er töluvert haglendi og gnótt fugla á ám og vötnum. Í kofanum hafðist Fjalla-Eyvindur við um tíma á síðari hlut 18. aldar; nú er kofinn hruninn, en rústirnar glöggvar. Þaðan fórum vér daginn eftir, 2. sept., niður með Þjórsá að austan og yfir hana hjá Sóleyjarhöfða og vorum næstu nótt í tjaldi við Dalsá í 10^0 frosti. Næsta dag komum vér síð dags niður að Skriðufelli og gistum þar, en 4. sept. komum vér aftur að Stóranúpi; þar var þá fyrir Brynjólfur Jónsson og skoðuðum við þann sama dag rústir nokkurar þar í grendinni, sem nefndar eru Dofrastaðir (XXII. tafla), en komum 6. sept. í Reykjavík. Þar með var rannsóknarferðum mínum lokið að þessu sinni; þó skoðaði ég skömmu síðar fornar búðatóftir í Þingnesi eða Krossnesi við Elliðavatn sunnanvert, en norðan við vatnið sýndi Benedikt sýslumaður Sveinsson mér nokkurar búðatóftir undir barði einu, er nefnist Norðlendingaholt. Virðist bæði nafnið á holtinu, búðirnar og munnmælin, benda til þess, að hér hafi verið haldið þing, er Norðlendingar hafi sótt, líklega áður en alþingi var sett á Þingvelli við Öxará.

I.

Eyðibæir á Hrunamanna-afrétti og Biskupstungna-afrétti.

Svo sem kunnugt er, fellur Hvítá úr vatni einu miklu sunnan og austan undir Langjökli, er Hvítárvatn kallast. Landið upp með ánni beggja vegna hefir í fornöld verið miklu frjórra og byggilegra, en það er nú; þar eru flatneskjur miklar með öldum og hæðum, er áður hafa verið vaxnar björk, víði og lyngi, en lægðirnar verið fagrir grasflákar. Nú er mestallur jurtagróður horfinn, nema hér og hvar á láglendinu, og jarðvegurinn blásinn burt eða orðinn að aur og leðju. Þessi eyðing landsins hefir hér sem annars staðar ýmist orðið af mannavöldum, er menn eyddu skógunum til eldsneytis og skepnurnar rifu í sig nýgræðinginn og greinirnar í hungrinu á veturna og vorin, eða

af náttúrunnar völdum, öskufalli og leysingum, er sandur og leðja barst af hæðunum niður á láglendið. Er nú meiri hluti þessa svæðis ekki annað en sandar, urðir og aurar, en að eins hér og hvar sjást grænar flesjar í lægðum og fitjar meðfram ám og lækjum. Í bökkum sjást rætur af björk og víði og má af því ráða, að hér hafi verið töluverður skógur. Landið austan megin Hvítár upp af Hrunamannahreppi og alt norður að Jökulkvísl heitir Hrunamannaafréttur, en landið þar fyrir norðan og vestan, alt vestur að Hvítárvatni og Langjökli, heitir Biskupstungnaafréttur.

Brynjólfur Jónsson rannsakaði bygðaleifar á þessu svæði sumarið 1895 og er skýrsla hans um þær rannsóknir prentuð í Árb. 1896 og skal hér að eins fátt eitt telja, er þar er eigi tekið fram.

Búðarártunga og *Búðarárbakki* hafa, eftir því sem helzt má ráða af jarðabók Árna Magnússonar um Árnessýslu 1709 (357. bls.) eigi verið bygð ból fyr en á síðara helmingi 17. aldar. Þar segir svo: »Búðarártunga heitir syðsti jaðar af Ytrahreppsmannaafrétti; þar bygði býli fyrir nærri 50 árum einn fjörgamall maður [annars staðar í jarðabókinni er hann nefndur Þorkell], sem alla hans daga hafði af nýjungagirni skrölt frá einni jörð til annarrar og búið á 27 jörðum og setti þetta býli í óþakklæti . . . og bjó þar um 4 ár. Heyskapur var enginn, nema það hann sló blettum saman í afréttinni, en peningurinn lifði á gráviði mestan part. Hagarnir voru fyrir sunnan ána. Að 4 árum liðnum lagði hann sjálfur þetta býli í eyði og flutti sig yfir um ána og reisti þar annan bæ og kallaði hann *Búðarárbakka.* Þar bjó hann 9 eða 10 ár. Að síðustu flutti hann sig héðan í Skógarkot (Tungufellshjáleigu) og dó þar á sama ári. Heyskapur var hér enginn af útheysslægjum, nema það sem hann eins og fyrri sótti í afréttina, en túnið tók nokkuð að græðast upp, svo hann fékk þar á síðustu árunum hér um bil hálft kýrfóður, en nú er það aftur í öreit komið«. Á þessum stöðum er enga verulega fornlega tóft að sjá. Öll bæjarhúsin liggja um sameiginleg göng og öðru megin við bæinn hefir verið heygarður. Á ská fram undan bænum er að eins ein tóft. Fjárhús hafa þar engin verið (IX. tafla).

Rógshólar eru nú nær horfnir og sjást að eins steinar úr veggjunum á víð og dreif, kinda og stórgripabein; þar fundust og fáeinir kljásteinar.

Stangarnes og *Mörþúfur* eru algerlega horfnar.

Laugahvammar eru nú blásnir og komnir í urð og leir, þó sjást þar enn töluverðar rústir (VIII. tafla). Fjárhús hafa þar engin verið.

Á Þórarinsstöðum voru rústirnar enn glöggvar og voru þær algerlega grafnar upp. Fjóstóftin reyndist 13 fet á breidd hér sem annars staðar og margar beizluhellur stóðu á sínum stað. Niðri í öllum tóftunum var þykt vikurlag og má vera, að bærinn hafi farið í eyði af öskufalli, en það hlýtur að hafa verið fyrir lok 14. aldar, því að í Vilchinsmáldaga (1397) segir, að Hrepphólar eigi »afrétt alls fjár til Þórarinsstaða« (Dipl. Isl. IV, 45). Má af þessu marka, að bygðin um þessar slóðir hefir verið eydd fyrir nokkru, þar sem lönd jarðarinnar — og þá eflaust allra jarða þar fyrir ofan — voru orðin afréttur.

Um *Djáknadyngju* og *Djáknadys* er farið þessum orðum í jarðab. Á. M.: »Í austur-landnorður frá Stangarnesi, svo sem halfa bæjarleið, heitir Djáknadyngja eða Djáknadys; er stór húsrúst og þar hefir fundist smeltur kopar, járnamolar, brýni og annað þess slags, item nokkrar raftölur eða þess slags, eir nokkuð þunnt, lítið látúnsstykki. Smiðjusindur er þar í mergð og eru munnmæli, að þar hafi smiður búið einmana, aðrir segja einn, sem hafi smelt rauða, því skógur hefir þá nógur verið. Nokkrir þykjast heyrt hafa, að þessi maður hafi kallaður verið djákn, en ekki svo að vígslu verið. Skamt frá þessari rúst halda menn hann grafinn vera, þar sem sjái til leiðis. Menn hafa grafið í fyrnefndri rúst, en óveður féll á, svo ekki varð endir á verkinu og síðan hefir þar ekki verið viðhrært«.

Á Biskupstungnaafrétti voru til forna tveir bæir, annar rétt fyrir norðan Jökulkvísl og er hann nú gersamlega horfinn, en tóftir hins bæjarins eru enn sýnilegar vestur við Tjarná, austan árinnar og nær 2000 álnum norðaustur frá Hvítárvatni (IX. tafla). Undir veggjunum var vikurlag og virðist það benda á, að bærinn hafi verið reistur eftir það er sú aska féll; í sumum tóftunum var töluvert vikurlag, en í öðrum ekkert, má af því marka, að sum húsin hafi verið uppistandandi, er askan féll; þessi bær hefir því líklega eyðst í landskjálfta og öskufalli. Húsin hafa verið alls 5 og auk þess eitt umgirt svæði (*E*: 20 feta langt og alt að því 16 feta breitt) er líklega hefir verið heygarður. Stafninn á einu húsinu (*D*: 14 × 7 fet) hefir snúið fram á hlaðið og þar hafa verið dyr á; þetta hús hefir líklega verið útibúr eða skemma. Við hliðina á því hefir verið annað hús (*A*: 24 × 6 fet og *B*: 9 × 6 fet) og hliðin á því vitað fram; dyr hafa verið á hliðvegg nær öðrum enda og þverveggur þar fyrir innan, er skift hefir húsinu í 2 hólf; þar fundust 3 eldstór (við *b*, *c* og *h*) og kol og aska. Bak við þetta hús var annað miklu breiðara(C: 23 × 11 fet) og göng í milli; þrep úr torfi og grjóti voru meðfram veggjunum nær alt umhverfis og eldstór á gólfinu (*l* og *n*); þar var lítil gryfja (*m*) ferhyrnd (6 þuml. á hvern veg og 5 þuml. að dýpt)

og hlaðin innan af grjóti og hella í botninum; þar hefir eldur verið falinn í um nætur (feluhola). Aftast allra húsanna hefir verið sérstakt hús stórt (*G*: 14 × 8 fet) er líklega hefir verið fjós, enda þótt þar væri engar beizluhellur eða önnur glögg einkenni að finna. Dyr hafa verið inn í heygarðinn og þar út úr lítið hús (*F*: 8 × 4 fet), hesthús eða eitthvað þess konar.

Á ýmsum stöðum bæði í öskunni við eldstórnar og í veggjunum fundust nokkrar fornleifar (hringjur af bronsi, sumar snoturlega grafnar, snerill, steinkola, 4 eldtinnur, brýni o. fl.); enginn fanst öskuhaugur þar í nánd, að eins örlítið af kolum og ösku á einum stað, og hefir áin líklega skolað honum á braut.

Enginn efi getur á því leikið, að hér hafi verið vetrarhús eða bær, en eigi sel, því að húsin eru svo mörg og stór, en líklegt er, að þeir, sem hér hafa búið, hafi að mestu leyti lifað við sauðfjárrækt og veiði í vatninu.

II.

Eyðibæir í Skagafjarðardölum.

Inn af Skagafirði liggja til fjalla tveir dalir, er nefnast Vesturdalur og Austurdalur (XXIII. tafla). Um þá renna Jökulsá vestri og Jökulsá eystri, er koma frá Hofsjökli norðanverðum. Þessir dalir hétu til forna einu nafni Goðdalir. Vesturdalurinn skiftist í tvent skamt fyrir ofan kirkjustaðinn Goðdali; kemur Jökulsá vestri úr vestari dalnum, sem reyndar er ekki annað en stórt gil og hefir aldrei verið bygður, en austari dalurinn er miklu víðari og um hann rennur Hofsá, sem kend er við bæinn Hof vestan megin árinnar. Þessi dalur heitir Vesturdalur og í honum hefir bygðin verið. Austurdalurinn er öllu þrengri en Vesturdalurinn og hlíðirnar brattari, að minsta kosti með köflum, og beljar Jökulsá eystri niður eftir dalnum í þröngu hamragili. Eigi er hættulaust að ferðast um dalinn, því að hlíðirnar ganga víða snarbrattar niður í á og lausagrjótið hrynur undan fæti, er á það er stigið (V. tafla). Áður hafa dalir þessir verið víða mjög skógivaxnir, svo sem sjá má af kolagröfum þeim, sem þar finnast víða, og beitilönd hafa þar verið ágæt í hlíðunum og uppi á fjöllunum beggja megin, en nú er landið blásið og bert. Nú eru að eins 6 bæir bygðir í Vesturdal, en hafa áður verið miklu fleiri, alls 17 eða 18, og 4 í Austurdal, en þar segja munnmælin að verið hafi 25 bæir, enda sjást þar enn rústir af svo mörgum býlum. En sum þessara býla munu þó að eins hafa verið sel og fá hafa stórbýlin verið, því að engjar hefir vantað, þótt landrými að öðru leyti hafi verið mikið.

Vesturdalur.

Hálsakot (*a*) er eyðibær skamt fyrir norðan Goðdali og hefir líklega verið hjáleiga úr Goðdalalandi. Þessa kots er als eigi getið í jarðabók Árna Magnússonar um Skagafjarðarsýslu, er samin var á árunum 1709—13, og mun það vera af einhverri vangá.

Alt til loka 18. aldar var hér bygð, en um þær mundir var bærinn lagður í eyði og landið lagt undir Goðdali. Nú eru þar fjárhús, er reist hafa verið á rústum bæjarins. Þar sjást og ýmislegar tóftir innan túns og utan og öskuhaugur fram undan bænum. Í túninu er kringlótt tóft, 16 skref að þvermáli, og önnur lítil rétt innan við sjálfan hringinn. Utan túns hafa verið fjárhús með heygarði og önnur stór tóft, er gæti hafa verið stekkur.

Dalkot (*b*) er annar eyðibær spölkorn fyrir sunnan Goðdali. Í jarðab. Á. M. er kotið talið hjáleiga frá Goðdölum; áhöfnin er þar talin: »1 kýr, 25 ær, 8 veturgamlir [sauðir], 1 hestur, 1 hross, 1 ung hryssa, fóðrast kann 1 kýr að hálfu«.

Þessi bær var ekki kominn í eyði 1785, en það mun þó hafa orðið skömmu síðar og af líkum sökum sem Hálsakot. Síðast hafðist þar við gömul kerling. Þar er forn túngarður og ein tóft í túninu auk bæjarrústanna, þar sem nú eru fjárhús.

Snorrahús (*c*) eru ekki nefnd í jarðab. Á. M.

Í brekku einni nær 150 skrefum fyrir ofan ána er einstök tóft (10 x 5 skref) og mun þar hafa verið sel.

Þorljótsstaðir (*d*) voru 25 hundr. jörð samkvæmt jarðab. Á. M. og áhöfn: »1 kýr, 60 ær, 8 sauðir tvævetrir og eldri, 19 veturgamlir, 2 hestar, 2 hross, fóðrast kann 1 kýr að hálfu, 10 lömb, hitt á útigangi«. Þar segir og, að skógur hafi verið áður, en sé nú gjöreyddur, en rifhrís til eldiviðar og kola nægilegt, svo og »sortulyng, sem hér er gnægð af í landinu, sækja allmargir úr sveitinni og gjalda þó ekkert fyrir, fyrr eður síðar«.

Bærinn hér fór fyrst í eyði 1897; túnið er eytt af sandfoki. Húsin standa enn; bæjarhús eru: fjós, hlaða, eldhús, baðstofa, smiðja, hesthús, skáli, bæjardyr, búr og skemma; úr bæjardyrum eru göng til baðstofu og önnur til elhúss; þaðan er gengið í fjósið, sem tekur 2 kýr. Skálinn er óþiljaður innan.

Stafn (*e*) er í jarðab. Á. M. talinn stekkjarstæði frá Þorljótsstöðum; ætla menn, að þar hafi áður verið lögbýli, en er orðið óbyggilegt, »því að skriður hafa eyðilagt túnstæðið að miklu leyti«. Í jarðab. segir og, að hér sé tvennar girðingar aðrar, »sem aldrei hafa bygðar verið svo menn viti, líkast verið hafi bygð í fyrndinni; það er nú alt í hrjóstur komið«.

Bærinn var á háum hjalla í hlíðinni og stórt tún umhverfis. Nú eru þar beitarhús frá Þorljótsstöðum; þau eru þar sem bærinn var áður. Þar fyrir sunnan eru tóftir af tvísettum fjárhúsum (lengd 12 skref, breidd 4 og 6 skref).

Þrælsgerði (*f*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M., en gæti verið önnur þeirra girðinga, sem sagðar eru vera í grend við Stafn.

Það stendur uppi í hlíðinni kippkorn fyrir sunnan Stafn og skamt fyrir norðan Hringanes, nær 200 álnir frá ánni (X. tafla). Lækur rennur niður hlíðina sunnan við túnið. Aur hefir runnið á nokkurn hluta túnsins. Að norðan og vestan markar fyrir túngarði, en að sunnan er lækurinn. Ein tóft greinileg sést efst innan við túngarðinn (3 x 10 skref) og snýr stafninn að ánni; þar geta hafa staðið fleiri hús samhliða, sem þá eru komin í aur. Nafnið bendir á, að hér hafi þræll verið látinn hafast við með hyski sínu. Þetta býli hefir líklega verið í Hringaneslandi. Fyrir sunnan lækinn er stór girðing (90 x 50 skref), er líkist nátthaga.

Hringanes (*g*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M., en gæti verið önnur þeirra girðinga, sem sagðar eru vera í grend við Stafn.

Skamt fyrir sunnan Þrælsgerði er kringlóttur túngarður, 50—80 skref fyrir ofan ána og brött brekka fram undan niður að ánni (X. og XI. tafla). Þar á barminum standa tóftir af bæjarhúsunum (1) í einni lengju og smáklefar að húsabaki. Framhliðin sýnist hafa snúið frá ánni vegna gilbrekkunnar. Í þessari þyrping getur hafa verið fjós og heygarður; hún er 50 x 16 skref. Tóftin 2 er greinileg (10 x 16 skref); tóftin 3 er löng og mjó (4 x 8 skref) og gæti hafa verið kvíar, en tóftin 4 (4 x 5 skref) hefir líklega verið hesthús eða smiðja. Aðrar tóftir eru ekki á túninu. Fyrir sunnan húsið eru nokkurar ferhyrndar gryfjur (6), sem menn halda að verið hafi kolagrafir. Utan túns er einhver rúst, er líkist tóft, en vel má vera að þar sé jarðvegurinn að eins grafinn svo sundur af vatni.

Hraunþúfuklaustur, *Klaustur* eða *Klausturhólar* (*h*) er nefnt í jarðab. Á. M. og talið vera í afréttinni frá Hofi. »Þar sést lítið til girðinga og tóftaleifa mikilla, svo sem þar hafi stórbýli verið. Ekkert vita menn til þess, nema munnmæli segja, að í þessu plátsi skuli fundist hafa klukka sú, sem nú er á Goðdölum. Þetta land er í afréttinni og brúkast frá Hofi, svo sem hennar [ɔ: þess] eigið land. Tvennar girðingar sjást hér enn, sem ekki er nafn gefið; meinast verið hafa þrælsgerði«.

Það hefir verið insti bær í dalnum og vestan megin Hofsár, í fögrum hvammi, þar sem Hraunþúfukvísl rennur í hana, og langt (nær 1 mílu) frá mannabygðum. Þangað koma að eins gangnamenn á

haustum og liggja þá í helli einum í fjallinu fyrir norðan bæinn. Munnmæli segja, að hér hafi verið nunnuklaustur og húsin hafi verið svo mörg, að 50 hurðir hafi verið á járnum. Sagt er, að nunnurnar hafi grafið niður kistil fullan af peningum í Hraunþúfu, sem svo er kölluð, en það er stór klettur efst utan í fjallinu Hraunþúfumúla. Fjöllin umhverfis eru snarbrött og með háum gnípum. Sagt er, að í einhverri rústinni hafi fundist kirkjuklukka (eða öllu heldur brot af klukku), sem síðan var send út, til Danmerkur, og steypt upp af nýju. Sú klukka er nú í Goðdalakirkju.

Mér þykir ekki ósennilegt, að hér hafi verið klaustur einhvern tíma, enda þótt engin skilríki finnist í fornum skjölum um að svo hafi verið; hér hefir verið einkar fagurt land, er hlíðirnar voru skógi vaxnar og láglendið í dalnum grösugt. Kirkja sú, sem hér hefir verið, getur varla hafa verið sóknarkirkja annarra dalbúa, því að þessi staður er svo afskektur, en þar á móti er óhjákvæmilegt, að kirkja hafi verið hér, ef hér hefir verið klaustur.

Það er með öllu óvíst, hvar kirkjan hefir verið, en munnmælin segja, að það hafi verið tóftin 1, sem er þrískift og 5 × 5, 10 × 7 og 5 × 7 skref, Þá er tóftin 2, sem er 5 × 10 skref; tóftin 3 er ógreinileg og tóftin 4 er opin í annan enda og hefir líklega verið kví eða rétt. Tóftin 5 er stærst, 24 × 12 skref, og hafa þar eflaust staðið mörg hús saman í þyrping; þar hefir líklega verið bærinn. Tóftirnar 6 og 7 eru ógreinilegar; hin fyrri getur hafa verið fjárhús með heygarði.

Fulla nauðsyn bæri til að grafa upp þessar tóftir, en það mundi kosta ærið fé, bæði sökum fjarlægðarinnar og stærðar tóftanna.

Tunga (*i*) er ekki nefnd í jarðab. Á. M

Bærinn (XI. tafla) hefir legið í mjórri og mjög hallri brekku milli tveggja hóla. Þar hefir ekki getað verið tún, því að þar er ekki neitt túnstæði og engar eru þar girðingar umhverfis. Kúabú hefir þar því ekki verið, en sauðfé hefir mátt hafa þar. Tóftirnar eru 6 og allar samfastar. Í þeirri lengju, er veit niður að ánni, hafa verið 4 hús og 2 í þeirri, er veit upp í brekkuna. Tvö af húsunum í fremri lengjunni (*a* og *b*) munu hafa verið bæjarhús, hin tvö (*c* og *d*) fjárhús; húsin í efri lengjunni (*e* og *f*) hafa og verið fjárhús. Fyrir framan húsin hefir verið kví eða rétt (*g*).

Hrafnsstaðir (*j*) eru nefndir í jarðab. Á. M. sem fornbýli í Hofslandi. »Hér sjást glöggvar girðingar og tóftaleifar«.

Bærinn (XIII. tafla) hefir staðið í miklum halla, nær 30 skrefum fyrir ofan ána, nokkurn veginn gegnt Snorrahúsum. Túngarðurinn er glöggur og húsin hafa legið á víð og dreif um túnið; að eins 2 hús (tóftin 3) sýnast

hafa verið áföst hvort öðru; má vera, að þar hafi verið sjálfur bærinn (lengd 8 skref og breiddin 4 og 6 skref); hinar tóftirnar hafa þá verið fjós o. s. frv.

Hamarsgerði (*k*) er nefnt í jarðab. Á. M. sem fornbýli í Hofslandi, en að eins sagt, að þar sé girðingar og tóftaleifar.

Hér eru nú beitarhús frá Hofi, en áður hafði þar verið haft í seli frá sama bæ. Túngarður er hér glöggur, en beitarhúsin standa í hinum fornu tóftum.

Á þessu svæði vestan megin Hofsár segja munnmæli, að verið hafi fornbýli eitt, sem *Hrísastaðir* hét; engin merki þessa býlis sjást þó nú á tímum og enginn veit, hvar þeir hafa verið, enda eru þeir ekki nefndir í jarðab. Á. M. Aftur á móti eru þar nefnd tvö önnur fornbýli: *Pétursssel* og *Traðir*, sem merki sjáist til af girðingum og tóftaleifum; þessi örnefni munu nú og vera algerlega glötuð.

Í Bakkakotslandi yzt í dalnum austan megin Jökulsár eru í jarðab. Á. M. nefnd tvö örnefni: 1. *Vindheimar*, þar sem verið hafi fornt býli »og eru þar girðingar og tóftaleifar; hér eru nú fjárhús frá heimajörðinni; enginn man hér hafi bygt verið«. 2. *Guttabú*, »þar sést til einnar tóftaleifar og engra girðinga. Ætla menn hér hafi aldrei bygt verið fyrr né síðar«.

Önnur býli eða sel, en þau er nú hafa verið talin, hafa aldrei verið í Vesturdal. Menn vita með vissu, hvenær sum þeirra lögðust í eyði, en munnmæli segja, að hin flest hafi eyðst í Svartadauða. Hitt er þó sennilegra, að bygðin hafi eyðst smámsaman eftir því sem skógar þurru í fjöllunum og grassvörðurinn blés burt eða fór í skriður.

Austurdalur.

Öxl (*1*) er ekki nefnd í jarðab. Á. M.

Vestan í hálsinum fyrir sunnan Merkigilið sést túngarður og tóftir af 3 húsum að minsta kosti.

Land þessarar jarðar liggur undir *Merkigil* (*2*), sem nú er neðsta bygt ból í dalnum. Menn hefir greint á um, hvort Merkigil eða Ábær, sem enn er bygður, hafi verið landnámsjörð. Í Landnámu stendur, að Önundur víss hafi búið »milli á« og virðist það heldur benda til, að þar sé átt við Ábæ; orðatiltækið »á millum á« er í Auðunarmáldaga 1318 (Dipl. Isl. II, 463) haft um jörðina eða kirkjustaðinn Ábæ og hefir það upphaflega táknað alt landið milli Ábæjarár og Tinnár og síðan verið haft um helzta bæinn á þessu svæði; bæjarnafnið Ábær er þá síðar til komið og búið til úr hinu eldra orðatiltæki. Að

öðru leyti hefir Merkigil verið og er enn miklu meiri jörð en Abær sökum landrýmis og annarra kosta.

Leiti (*3*) er í jarðab. Á. M. nefnt *Leitisstekkur*, er sé í Merkigilslandi, »og sjást girðingar, sem verið muni hafa þrælsgerði, en bygð aldrei og getur ekki verið«.

Hér sést enn túngarður og nokkurar tóftir á túninu.

Fjósar (*4*). Þessa býlis er ekki getið í jarðab. Á. M., en aftur á móti er þar getið um annað fornbýli í Merkigilslandi, sem heitið hafi *Selgrundir*, og er farið sömu orðum um það sem um Leitisstekk. Má vera, að Fjósar og Selgrundir sé sama örnefnið.

Hér er stekkur frá Merkigili og stendur hann í gömlum fjárhústóftum. Gamall túngarður er hér umhverfis.

Fitjar (*5*). Í jarðab. Á. M. er þetta fornbýli talið í Merkigilslandi og sagt, að þar sé fjárhússtæði. »Þar eru fornar girðingar og segja menn þar hafi bygð verið í gamalli tíð. Aldrei bygt í manna minni, nema 1 ár; eru nú 17 ár síðan«.

Bærinn hefir staðið á stórum grundum og fögrum (XV. tafla). Rústir sjást hér af tveim fjárhúsum áföstum hvoru við annað; við fjárhúsin eru tvær ferhyrndar girðingar, sem verið hafa matjurtagarðar. Annað fjárhúsið hefir verið 9 og hitt 3 skrefa breitt. Í breiðara húsinu hefir því verið garði, en í hinu jata undir annarri hliðinni. Menn ætla, að rústir þessar sé ekki meira en 100 ára gamlar. Skamt fyrir sunnan þessar rústir eru tvær áfastar tóftir, önnur löng og mjó, en hin miklu styttri; þar hefir að líkindum verið stekkur.

Miðhús (*6*) eru í jarðab. Á. M. talin 15 hundr. að dýrleika, áhöfnin var 2 kýr, 1 kálfur, 68 ær, 1 sauður gamall, 3 tvævetrir, 14 veturgamlir, 1 hestur, 3 hross. »Fóðrast kann á allri jörðinni 1 kýr og ekkert meir á heyjum. Hitt alt á útigangi«.

Þessi jörð var bygð til 1810, en eftir það voru hér húsmenn til 1853. Síðan hefir enginn búið hér að staðaldri, heldur er hér haft í seli frá Merkigili, því að landkostir eru góðir á sumrin.

Kolgrímastaðir (*7*) eru í jarðab. Á. M. taldir fornt eyðiból í Miðhúsalandi. »Þar hefir um langan aldur ekki bygt verið og túnið alt í hrjóstur komið«. Munnmæli segja, að býli þetta hafi verið komið í eyði fyrir Svartadauða.

Bærinn hefir staðið á bröttum hjalla hærra uppi í hlíðinni en flestir aðrir bæir í dalnum (XVI. tafla). Þaðan er fagurt útsýni bæði inn og út dalinn. Túngarður er umhverfis alt túnið, nema á litlum kafla að vestan; þar er snarbrött brekka niður. Lækur rennur um túnið sunnanvert. Þar eru þessar tóftir: Bæjarhúsin (1) í tveim lengjum; í fremri lengjunni hafa verið tvö hús (*a* og *b*), en þrjú í

hinni eftri (*c*, *d*, *e*) og hefir húsið snúið undan brekkunni. Húsið *c* hefir líklega verið kofi út úr húsinu *a*. Dyr sýnast hafa verið á hinum tveimur (*d* og *e*) á húsabaki og má vera, að annað þeirra hafi verið fjós. Tóftin 2 gæti hafa verið smiðja. Tóftirnar 3, 4 og 5 virðast hafa verið fjárhús. Tóftin 4 hefir verið tvísett fjárhús og heygarður aftan við. Tóftirnar 8 og 9 eru mjög ógreinilegar og virðast vera eldri en hinar.

Þverá eða *Þverárkot* (*8*) er nefnt í jarðab. Á. M. sem fornt eyðiból, »sem nú er eignað Miðhúsum fram á Ábæjardal. Auðn um langan aldur; alt túnstæði komið í hrjóstur og má ei aftur byggja«.

Við *Brennigil* markar fyrir dálitlum túngarði og þar inni á túninu sést ein tóft þrískift og mynda öll húsin eina lengju. Þar hefir á síðari öldum verið sel frá Miðhúsum. Sumir hafa getið til, að þar hafi bærinn Þverá staðið; að öðru leyti er örnefni þetta glatað.

Á *Ábæ* (*9*) er enn búið og þar er kirkja Austdæla. Árið 1318 var sóknin sérstakt brauð og prestsetrið á Ábæ (Dipl. Isl. II, 463), en 1488 er jörðin talin tilheyra Goðdalakirkju (s. st. IV, 342) og svo mun hafa verið æ síðan. Í jarðab. Á. M. er sagt, að sandfok spilli túninu, og nú er jörðin mjög úr sér gengin. Þar segir og, að á *Ábæjarseli* eða *Arastekk* sjáist túngarður og ætli menn, að þar hafi verið þrælsgerði.

Svartabakki (*10*) er nefndur í Jarðab. Á. M. sem fornt eyðiból í Ábæjarlandi og sagt, að þar sé »girðingar sem verið hafi þrælsgerði, en bygð aldrei«.

Hér er dálítið tún, 250 × 150 fet með túngarði umhverfis. Á túninu eru rústir af stekk, sem hlaðinn hefir verið upp úr eldri tóftum. Þar eru og tvær aðrar tóftir samanfallnar og ógöggvar.

Ófriðarstaðir (*11*). Um þá stendur í jarðab. Á. M.: »Þriðja þrælsgerði (í Ábæjarlandi) eður kannske bygð í gamalli tíð, því hér sjást húsaleifar innangarðs. Aldrei hefir hér bygst í manna minni og má ekki aftur byggja, því túnstæði er alt í hrjóstur komið«.

Umhverfis túnið er túngarður og fáeinar mjög fornlegar og ógöggvar tóftir á túninu.

Til er munnmælasaga um, að Skagfirðingar og Eyfirðingar hafi einhvern tíma barist hér í grend við bæinn og hafi bærinn nafn sitt af þeim viðskiptum. Söguna um viðureign þeirra tek ég hér upp eftir frásögn Snorra Jóhannssonar á Merkigili:

Munnmælasögn um bardagann á Ófriðarstöðum.

Kippkorn fyrir utan Tinnársel eru sléttar grundir, sem kallaðar eru Ófriðarstaðagrundir; hafa þær fyr meir verið breiðar, en nú er Jökulsá bú-

in að mylja þær svo upp, að að eins er örmjó ræma eftir meðfram fjallshlíðinni. A grundum þessum er mælt, að til forna hafi verið háð orrusta af Austdælum og Eyfirðingum. Hver ófriðarástæðan hafi verið, vita menn ekki, nema hvað líklegt þykir, að Austurdalsafréttin hafi á einhvern hátt verið þrætuefnið. Ekki eru heldur neinar sagnir um, nær orrusta þessi hefir verið háð, því að hvergi er hennar getið, svo eg viti, í neinum sögum.

Sagan segir, að bardaginn hafi byrjað á Ófriðarstaðagrundum og hafi þar orðið allmikið mannfall af hvorumtveggju, en er á bardagann leið, hafi Eyfirðingar látið undan síga og loks brostið flótti í liði þeirra. Eltu Austdælir þá upp á Nýjabæjarfjall (þar var fyrrum vegur milli Skagafjarðar og Eyjafjarðar) og ráku flóttann alla leið norður af og ofan í dal þann í Eyjafyrði, er Torfafellsdalur heitir; snerust Eyfirðingar þá í móti og gjörðu snarpa hríð að Austdælum; féll þá annar fyrirliði þeirra Austdæla, er Leifur hét, en aðrir nefna hann Hjörleif, í dæld einni, er við hann er kend og kölluð Leifsskál. Hinn fyrirliði Austdæla, er Sverrir hét og var bróðir Leifs, féll skömmu þar á eftir í þverdal litlum, er síðan er kallaður Sverrisdalur.

Sagt er, að á meðan bardaginn stóð á Ófriðarstaðagrundum hafi hermennirnir hent á milli sín steini, er þar stendur og Letingi er kallaður; er hann breiðastur um miðjuna, en mjókkar svo til beggja enda. Lengd hans er 1 al. 4 þuml., þykt 12 þuml. og breidd um miðju 1 al.

Á Ófriðarstaðagrundum eru dysjar, en sumar af þeim eru nú algjörlega blásnar upp; hafði þar fyrir 30—40 árum verið mjög mikið af mannabeinum. Árið 1890 kom eg að dysjum þessum, en fann þá að eins þrjá mannsjaxla, er eg hafði heim með mér.

Aldrei hefi eg heyrt þess getið, að nokkrar vopnaleifar eða þess háttar hafi fundist þarna, enn 1840 fann Halldór bóndi Halldórsson á Nýjabæ silfurhring þar, er hann brúkaði síðan ávalt á þumalfingri, því að annars staðar hæfði hann ekki. Einnig hefi eg heyrt, að sami Halldór hafi fundið hjá dysjunum koparpípu, en um útlit hennar og lögun hefi eg ekki heyrt getið.

Tinnársel (*12*) er í jarðab. Á M. talið 12 hundr. að dýrleika. »Nú í eyði að kalla síðan bóluna (1707), nema hvað búandinn á Ábæ leigir land og grasnautn fyrir 20 ál. Fóðrast kunni 1 kýr naumlega; hinu öllu vogað á útigang. Er svo mælt, að þetta sé helmingur af jörðinni Ábæ og hafi til forna ein jörð verið og þetta Tinnársel bygt í selstöðinni«.

Tinnársel stendur skamt fyrir norðan Tinná og hefir þar verið bygð að minsta kosti við og við, til 1820, en húsmenn voru hér fram um 1850. Nú er landið notað frá Ábæ og haft þar í seli á sumrum, en húsin höfð sem beitarhús á vetrum (sjá mynd á 30. bls. hér að framan). Standa bæjarhúsin nú þar sem bæjarhúsin voru áður. Kvíarnar eru þar nálægt.

Nýibær (*13*) er í jarðab. Á. M. talinn 15 eður 16 hundr. jörð, áhöfn »1 kýr, 24 ær, 2 sauðir tvævetrir og eldri, 7 veturgamlir, 1 hross, 1 unghryssi, 1 foli veturgamall. Fóðrast kann 1 kýr. Hinu vogað á útigang, en kýrin framdregin á heyi. Skóg hefir jörðin átt og er hann nú mjög eyddur. Hrísrif brúkast til eldiviðar og að bjarga nautum. Hvanna og rótatekja nóg, en svo í fjarska, að ábúandi getur ekki notið. Berjalestur yfirfljótanlegur«.

Hér var bygt ból lengstum til 1882, er túnið eyddist algerlega af sandfoki.

Fagrahlíð (*14*) er í jarðab. Á. M. talin »eyðiból framfrá Nýjabæ, hefir í auðn verið um langan aldur, þó eru þar sýnileg byggingarmerki, girðingar um tún og tóftaleifar. Túnstæði alt í hrjóstur komið og fyrir því örvænt að byggja, þar engin slægjulönd liggja svo nærri, að rækt verði á komið. Annars eru hér hagar merkilega góðir sumar og vetur«.

Líklegt þykir, að Fagrahlíð hafi verið þar, sem nú er kallað *Fagrabrekka*, en engar rústir sjást þar.

Hlíðarsel (*15*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M. Þar hafa á síðari tímum verið beitarhús frá Nýjabæ, en eru nú lögð í eyði. Má vera, að hér hafi áður verið bær, en það er þó með öllu óvíst.

Sandgil eða *Hjálmarssel* (*16*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M. Það stendur lengst inni í dalnum, 3—4 tíma reið frá Merkigili. Hjálmar Jónsson frá Bólu gerði hér bæ af nýju, þá er hann á árunum 1825—30 bjó á Nýjabæ, því að honum þóttu landkostir betri hér en heima, og hélzt hann hér þó að eins við fá ár. Við hann hefir staðurinn síðan verið kendur. Á túninu sjást mjög fornlegar tóftir og hefir þar því eflaust verið bær einhvern tíma í fyrndinni; segja munnmæli, að þar hafi áður heitið Sandgil.

Selsvellir (*17*) eru nefndir í jarðab. Á. M. Þeir eru »fyrir vestan Jökulsá hina eystri. Þar eru sýnileg bygðarmerki og túngarðaleifar; segja menn, að þar hafi búið verið fyrir þeirra minni, sem nú lifa. Það land eigna nú sumir Skatastöðum, sumir Bjarnastaðahlíð, sem liggur í Vesturdölum, og þaðan var það brúkað fyrir selstöðu, þegar stóllinn [biskupsstóllinn á Hólum] hafði þar bú í tíð herra Guðbrands. Ómögulegt er að byggja hér aftur, því að bæði eru heyvonir öngvar og hagarnir í urðir og mosa komnir. Skógur er hér lítill í þeim landsreit, sem kallaður er Sperðill, en nú bjarglegur til kolgjörðar«.

Selsvellir hafa verið insti bærinn í dalnum vestan megin Jökulsár; markar þar enn fyrir túngarði og á túninu sjást 3—4 tóftir; sumar þeirra sýnast vera fjárhús frá síðari öldum.

Skatastaðasel (*18*) er nefnt í jarðab. Á. M. og sagt, að þar sé girðingar umhverfis og svo aðrar girðingar þar fyrir utan, sem ekki er nafn gefið; ætli menn að á báðum stöðunum hafi verið þrælsgerði áður.

Hér hefir verið haft í seli frá Skatastöðum á síðari tímum.

Hólakot (*19*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M., en munnmæli segja, að hér hafi verið bær, er farið hafi í eyði í Svartadauða. Umhverfis túnið hefir verið túngarður, að minsta kosti á nokkrum kafla, og á túninu sjást enn 4 tóftir (XV. tafla).

Á *Skatastöðum* (*20*) er enn búið og er þar landrými mikið, en heyskapur lítill og örðugur. Í jarðab. Á M. segir, að eyðijörðin Skuggabjörg hafi verið lögð undir Skatastaði.

Bugshús (*21*) eru ekki nefnd í jarðab. Á. M., en munnmæli segja, að hér hafi verið bær; sumir ætla þó, að hér hafi að eins verið beitarhús frá Skatastöðum. Engar er hér tóftir að sjá og ekkert, er sannað geti sögu munnmælanna.

Skuggabjörg (*22*). Þá er jarðab. Á. M. var samin, hafði jörðin staðið í eyði í 4 ár. »Er almenningsmál, að þetta sé bygt úr Skatastaðalandi og sé fjórðungur úr jörðinni. Jarðardýrleiki ætla menn sé 5 hundr. Nú leigir ábúandinn á Skatastöðum þetta land kúgildislaust næsta ár fyrir 30 álnir, áður fyrir 10 ál. um 2 ár. Fóðrast kunni 1 kýr naumlega. Nú er skriða fallin yfir túnstæðið, svo það er næsta örvænt, að aftur megi byggja«.

Munnmælin segja, að búið hafi verið á Skuggabjörgum fram um 1780; ef svo er, þá hefir jörðin bygst aftur. Hér er enn nokkuð stórt tún og beitarhús frá Skatastöðum; standa þau þar, sem bærinn var áður, uppi í hlíðinni; þar vestur af markar vel fyrir túngarði. Á túninu eru tvær gamlar tóftir.

Einirlækur (*23*). Í jarðab. Á. M. er fornbýli þetta nefnt Einirlækir. «Sjást hér túngarða og tóftaleifar. Enginn man hér hafi bygt verið og sýnist ekki mega hér aftur byggjast. Er ágreiningur milli Bjarnastaðahlíðar og Skatastaða, því hvorirtveggja vilja þessa Einirlæki eiga; það er ei með lögum reynt«.

Í miklum halla rétt fyrir sunnan lækinn, Einirlæk, og niður við Jökulsárgilið sést gamall túngarður og tvær tóftir inni á túninu ofanverðu (XIV. tafla).

Gerðislækur (*24*) er ekki nefndur í jarðab. Á. M., en munnmæli segja, að býli eða sel með þessu nafni hafi verið fyrir sunnan Bústaði, þótt menn geti nú eigi vísað á staðinn eða bent á neitt til sönnunar þessu máli.

Yzt í dalnum að vestanverðu eru Bústaðir (*25*), sem enn eru

bygðir. Samkvæmt jarðab. Á. M. eignaði eigandi Bústaða sér Einirlækjarland til selstöðu, svo sem verið hefði til forna, og var af því risin þræta milli hans og eiganda Bjarnastaðahlíðar í Vesturdal.

III.

Eyðibæir í Bárðardal.

Bárðardalur (XXIV. tafla) er víða yndisleg sveit, en hefir þó verið enn fegurri á fyrri tímum, er láglendi alt var vafið grasi og víði og skógur huldi allar hlíðir. Fjallgarðurinn vestan við dalinn er víða brattur og hvassar brúnir efst, en uppi á fjallinu eru flatneskjur miklar, sem nú eru nær gróðurlausar, en hlíðirnar eru grösugar, einkum um miðbik dalsins, og skógurinn þar er í uppgróðri, síðan hætt var að höggva hann til kola. Austan við dalinn eru lágir hálsar, skóglausir að kalla og uppblásnir að framan, en uppi á heiðinni eru góðir hagar. Í Bárðardal eru vestanvindar og suðvestanvindar tíðastir, og hafa þeir valdið miklum landspjöllum í hlíðunum austan við dalinn. Þó er insti hluti dalsins verst útleikinn; þar hefir uppblástur landsins byrjað og þar er hann kominn lengst á veg; sést þar nú víða varla stingandi strá, er áður voru blómlegar bygðir.

Rauðá (*1*) og *Úlfsbær* (*2*) eru enn bygðir.

Arndísarstaðir (*3*). Þá er jarðabók Árna Magnússonar um Þingeyjarsýslu var samin 1712, hafði »hér um bil fyrir 50 árum«, verið bygt kot á selstæði heimajarðarinnar og var það ýmist kallað *Arndísarstaðasel* eða *Heiðarsel* (*10*) en var þá í eyði; »fóðrast kunni seinast bygt var 1 ungneyti«. Nú er þar bygt ból. — Á öðru selstæði jarðarinnar, er einnig hét *Arndísarstaðasel*, »framarlega í landinu«, bjó fátækur maður um 2 ár »fyrir hér um 40 árum, en hvorki hefir það bygst áður né síðan«.

Kálfborgará (*4*). Í jarðab. Á. M. er nefnt örnefni í landi þessarar jarðar, *Bárðarstað.r*, »skamt fyrir sunnan, þar sem nokkur merki fornra tóftarústa og lítilla girðinga sjást; efast menn samt, að hér hafi bygð verið, þó nafnið sýnist til þess ærið líklegt«.

Brenniás (*5*) er ekki nefndur í jarðab. Á. M. (sbr. Jarðatal Johnsens. Kh. 1847. 323. bls.). — Þar er nú bygð.

Jarlsstaðir (*6*). Í jarðab. Á. M. stendur: »*Arnarstaðir* heitir fornt eyðiból hér utarlega í landinu og eru þar byggingarmerki sýnileg, tófta og girðinga«.

Hrappsstaðir (í jarðab. Á. M. kallað Hrafnsstaðir) (*7*). Þá er jarðab. A. M. var samin, var *Hrappsstaðasel* (Hrafns-

staðasel í jarðab. Á. M.) »selstaða heimajarðarinnar; þar hefir búið verið í tvö eður þrjú ár fyrir 40 árum og hafði sá part af heimajörðinni, sem á selinu var«.

Sigurðarstaðir (*8*) eru enn bygðir.

Sandvík (*9*). Í jarðab. Á. M. er henni lýst svo: »Eyðijörð. Hefir af fallið fyrir sandfoki hér um fyrir 50 árum svo gjörsamlega, að hér sjást nú engin byggingamerki og alt túnið er uppblásið í blásand«. — Hér er nú bygt ból.

Heiðarsel (*10*). Sjá nr. 3.

Hörgsdalur (*11*) í Skútustaðahreppi. Sagt er, að þar hafi fundist nýlega »blótsteinn« og kringlótt hola í, 3 þuml. djúp og 12 þuml. breið og bryggja umhverfis. — Bærinn er enn bygður.

Engidalur (*12*). Í jarðab. Á. M. er hann nefndur hjáleiga frá *Lundarbrekku* (*14*): »bygð fyrir vel 40 árum upp á heiðinni á selstæði staðarins . . . og reiknast kotið fyrir fjórða part allrar jarðarinnar«. — Er enn bygður.

Stóri Ás (*13*). Þetta býli er hvergi nefnt í jarðabókum. — Þar er nú bygð.

Lundarbrekka (*14*) er enn kirkjustaður.

Grjótárgerði (*15*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M. Í Jarðatali Johnsens. Kh. 1847, er þetta býli nefnt, svo og í Jarðabókinni 1860. — Þar er enn bygð.

Víðiker (eldra nafn Víðikjörr) (*16*). Í jarðab. Á. M. er það talið »heimaland Einarsstaða í Reykjadal«. Þar er enn bygt ból.

Litla Víð ker (*17*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M., en svo er nú kallað fornbýli eitt (XVII. tafla), er stendur í halla fyrir austan Svartá. Hæðin, sem bærinn hefir staðið í, er blásin að ofanverðu. Á túninu sjást 8 glöggvar tóftir, auk túngarðs. 1. Bærinn efst á túninu; þar hafa verið 2 hús í fremri lengjunni og að minsta kosti 3 í hinni eftri og auk þess 1 við suðurstafninn; þá er grafið var í annað framhýsið, fanst þar eldstó, kol og aska. Sennilegt er, að eitt bakhýsanna hafi verið fjós og tóftin við suðurstafninn heyhlaða. 2. Lítil ferhyrnd tóft frammi á hlaðinu gæti hafa verið smiðja. 3. Tvískift tóft og þar norðan við opin girðing; líklega fjárhús og heygarður. 4. Ferhyrnd tóft og önnur lengri óglögg tóft sunnan undir; líkl. fjárhús og heygarður. 5. Lítið hús (10 × 5 skref); líklega hesthús. 6. Löng og mjó girðing (22 skref); líklega kvíar. 7. Óglögg tóft, opin í vesturenda. 8. Tvískift tóft (7 × 10 × 4 skref); líklega fjárhús og heyhlaða.

Víðigerði (*18*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M. Það (XVIII. tafla) liggur spölkorn fyrir sunnan Litla Víðiker og er sporöskjulagaður garður umhverfis túnið, sem er 400 álna langt og 150 álna breitt. Það ligg-

ur í litlum halla undir brekku, nær 400 álnum fyrir austan Svartá. Túnið er mjög sandorpið, en sumstaðar vaxið grasi og fjallhrapa. Á túninu eru þrjár tóftir. 1. Bærinn; í fremri lengjunni hafa verið 3—4 hús (*c*—*f*) og 2 (*a*—*b*) í hinni eftri og auk þess hringmynduð girðing (*g*) við suðurstafn bæjarhúsanna; í stærri tóftinni (*a*) í eftri lengjunni fanst eldstó, kol og aska. Ein tóftin í framlengjunni hefir líklega verið fjós. 2. og 3. tóftin er mjög óglögg; þar hafa líklega verið fjárhús.

Hátún (*19*). Aftan við lýsing Víðikers í jarðab. Á. M. stendur: »Hátún kallast örnefni í landinu suður og niður frá kotinu; þar eru nokkrar tóftaleifar ekki ólíkar því, að þar hafi í fyrndinni bygð verið, en ekkert sést þar til girðinga«. — Hátún standa við Svartá spölkorn fyrir sunnan Ullarfors og eru tóftirnar vaxnar grasi og víði.

Bjarnastaðir (*20*). Þar er enn bygt ból, en túnið er nú nær algerlega eytt af sandfoki. Í jarðab. Á. M. stendur aftan við lýsing Bjarnastaða: »*Vaglagerði* kallast örnefni hér í landinu fyrir utan bæinn, sem nú er í sanda uppblásið. Þar ætla menn, að í fyrndinni hafi bygð verið, eru og á því nokkur munnmæli, og finna menn þar í sandinum smiðjusindur, kol og járnmola«. — Þessa býlis sjást nú engar menjar.

Svartárkot (*21*). Um það er meðal annars farið þessum orðum í jarðab. Á. M.: »Svartárkot. Partur af Tungu. Bygt fyrir hér um bil 40 árum í úthögum, þar sem ekki hafði áður bygð verið; afdeilt einasta að túni og lá fyrst undir heimajörðina . . . . . Kvikfé: 9 ær, 2 lömb, 1 sauður veturgamall, 2 hross. Fóðrast kann 1 ungneyti laklega«. — Þar er nú bygð (VI. tafla). — Annar bær (*22*), hvort sem hann hefir heitið Svartárkot eða ekki, hefir löngu áður staðið sunnan (öllu heldur suðaustan) við vatnið (sbr. hér að framan 52. bls.).

Baugsárgerði eða *Tungusel* (*23*). Í jarðab. Á. M. er Baugsárgerði ekki nefnt, en Tungusel talið selstæði heimajarðarinnar Tungu, »þar er mjög lítil girðing í kring og þykir því varla líklegt, að hér hafi bygt ból verið. Má og ekki bygð setja, því heyskapur er enginn fyrir utan þessa litlu girðing, sem sjaldan er unnin«. — Nú er þetta land talið heyra undir Víðiker. Um og eftir síðustu aldamót var haft hér í seli frá Tungu og landið notað á annan hátt, en um miðja þessa öld náði bóndinn í Víðikeri þessu landi undir sína jörð með dómi. Þar sést nú túngarður og ýmsar tóftir, flestar aflagaðar og frá síðari tímum. Heyið af túninu er sett hér saman og ekið heim á vetrum.

Nær því á miðri Mývatnsheiði eða þar sem mætast lönd Bárðdæla og Mývetninga hafa staðið nokkur sel í nokkurn veginn beinni

línu frá suðri til norðurs (vestari línan *a* til *b* á XXIV. töflu), sem sagt er, að hafi legið undir bæina við Svartá. Selin eru:

Litla Víðikerssel, nær hálfrar annarrar klukkustundarreið í norðaustur frá Litla Víðikeri.

Víðigerðissel, nær sömu vegarlengd í norðaustur frá Víðigerði.

Baugsárgerðissel, nær sömu vegarlengd í norðaustur frá Baugsárgerði og 1 klukkustundarreið í norður frá Svartárkoti.

Þessi sel eru á uppdrættinum (XXIV. töflu) táknuð með krossum. Landið hér er grýtt og mýrlent; víðikjör og grasflesjar kringum selin. Í fyrndinni var sá siður í þessum sveitum, að nær alt heimilisfólkið var í seli á sumrin með kýr, ær og geitur; þá var geitfjárræktin meiri en nú, enda getur geitin mjólkað $2^1/_2$ pott á dag, en ærin varla meira en 1 pott. Í seljunum var búið til skyr og smjör, er þótti verða meira og betra, því að hér voru landgœði meiri en heima um bæina. Stundum var og heyjað uppi á heiðinni og heyið reitt síðan heim. Nú er sjaldan haft í seli og ekki nærri frá öllum bæjum; veldur því helzt fólksekla og heigulskapur vinnuhjúa. Selin voru ger í líking við bæina, en öllu minni. Þar var baðstofa, eldhús og búr, svo sem sjá má á Baugsgerðisseli (sjá 27. bls. hér að framan); þar er tvísett tóft (*a* og *b*: 14 × 10 skref); önnur tóftin hefir verið baðstofa, hin búr og eldhús; rétt þar hjá er lítil ferhyrnd girðing og hefir þar líklega verið brunnur, því að hvergi er þar annars vatn að fá. Skamt þaðan á túninu er önnur tóft ($6^1/_2 \times 9$ skref), er sýnist hafa verið opin í annan enda; þar hafa líklega verið kvíar.

Tunga (= Stóratunga) (*24*). Þar er enn bygð, en landið mjög sandorpið.

Langan veg suður frá Svartárkoti og nálægt Suðurá, gegnt Hrauntungu, eru tóftir af stóru ***beitarhúsi*** (*25*); þar eru engjar með fram ánni og þótt Skútustaðir við Mývatn eigi landið, þá var það notað frá Svartárkoti. Veggirnir eru hlaðnir af grjóti og all-háir (sjá mynd á 26. bls. hér að framan). Undir annarri hliðinni í húsinu hefir fjárhúsið (*a*) verið og garði eftir því endilöngu, en undir hinni hliðinni hlaða (*b*) og þil í milli. Aftur af fjárhúsinu hefir verið lítill kofi og hafðist sauðamaður við í honum á nóttum og þá er innistöður voru. Hafði sauðamaður með sér eða var sent að heiman nesti til viku eða lengri tíma í senn.

Hrauntunga (*26*) er nú kallað fornbýli eitt (VII, XIX—XX. tafla), sem komið hefir í ljós á síðari tímum nyrzt í Ódáðahrauni, rétt fyrir sunnan Suðurá og nærri upptökum hennar. Tóftirnar standa við læk á dálítilli sléttu; kemur lækur sá undan hrauninu og verður fljótt töluvert breiður; norðan og austan við sléttuna rennur Svartá og

lækurinn, en á hinar hlíðarnar er hraunið. Sandur hefir um tíma lagst yfir tóftirnar og hraunið umhverfis og gróið svo upp að nokkuru leyti, en síðan hefir þar blásið upp.

1. Bærinn; þar eru 3 hús í einni lengju (*a*, *b*, *c*) og út úr henni 2 kofar að húsabaki (*d*, *e*), svo og 2 kofar fram á hlaðið (*f*, *g*). Í miðju húsinu *a* hefir verið eldstó og þrep (set) virðast hafa verið undir hlíðunum. Úr *a* hafa dyr verið á veggnum inn í *b*. Þessi herhergi hafa eflaust verið eldhús og stofa. Úr *c* hafa dyr verið fram á hlaðið. Dyr virðast hafa verið úr *a* inn í *d*; þar hefir fundist beinkambur með eirspöngum, járnnaglar og litlir steinsnúðar, slíkir sem oft finnast í fornum rústum hér á landi; má vera, að þeir hafi verið hafðir sem töflur í tafli. Tóftirnar *e*, *f* virðast hafa verið geymslukofar. Bæjardyrnar hafa líklega verið á *g* og snúið í suður.

2. Lítið ferhyrnt hús (7—8 skref á hvern veg), nær 20 skref suður frá bænum, hefir eflaust verið smiðja, því að þar fanst gjall, kol og aska, eldstál, naglar o. fl.

3. Nær 35 skrefum fyrir sunnan þessa tóft og rétt við lækinn fundust leifar af stórum öskuhaugi, er bersýnilega hafði verið miklu stærri áður, því að mikið af honum hefir runnið niður í lækinn. Í hauginum var mikið af beinum, er varaumsjónarmaður H. Winge hefir rannsakað og fundið vera af hestum, geitfé og smávöxnu sauðfé, enn fremur fáein bein af smávöxnum nautgripum.

4. Þessi tóft er 16 skref að lengd og $3^1/_2$ skref að breidd; fjárhús.

5. Tvískift tóft, 15 skref að lengd og $3^1/_2$ skref að breidd; fjárhús.

6. Þessi tóft er mjög óregluleg; hún er 4 skref að breidd í annan endann og nær helmingi breiðari í hinn. Öll er hún 16 skref að lengd; hefir líklega verið fjárhús eða hesthús og heygarður við.

7. Kringlótt girðing, 8 skref að þvermáli, dyr vita í norður. Hér hafa verið kvíar.

8. Kringum túnið að norðan og vestan liggur túngarður í boga; að austanverðu er lækurinn og sandhólar að sunnan.

Það er eflaust þetta fornbýli, sem nefnt er í jarðabók Á. M. (Hdrs. J. Sig. 61. fol., 260. bls.) og þar farið um þessum orðum: »*Skútustaðir* kallast fornt eyðiból í Mikley í Skútustaða afrétt, sem liggur fram og austur frá Stórutungu landi; þar eru miklar girðingar og tóftarústir og er sagt, að Skútustaðir við Mývatn hafi staðið hér í fyrndinni. Svo þykjast og kunnugir menn hafa séð hér kirkjugarðsleifar fyrir nokkrum árum. Ekki má hér aftur byggja, því túnstæðið er komið í blauta mýri, en úthey engin«. Í þessari frásögn er ýmis-

legt athugavert. Skútustaðir hafa frá öndverðu staðið á sama stað við Mývatn, sem þeir nú eru, og getur því ekki komið til nokkurra mála, að bærinn hafi verið fluttur þangað úr öðrum stað, en alt þetta land, sem hér ræðir um, hefir legið og liggur enn undir Skútustaði og er því sennilegt, að hér hafi upphaflega staðið sel heimajarðarinnar og því verið kallað Skútustaðasel, en þó hefir þar verið reglulegur bær (»vetr hús«) um langan tíma og þá helzt eftir það er hætt var að hafa þar í seli; það sýna tóftirnar og hinn mikli öskuhaugur. Það hlýtur og að vera misskilningur, að þetta land hafi heitið Mikley, því að svo er að eins nefnd ey ein í Mývatni, er liggur undir Skútustaði, heldur hefir landið, ef til vill, verið kallað Miklimór, því að svo er nú kallað landið suður frá Svartárkoti, eftir því sem bankagjaldkeri Halldór Jónsson segir, en hann er gagnkunnugur um þessar slóðir. Þessum tveim nöfnum er því líklega ruglað saman í jarðabókinni. Enn fremur er næsta ólíklegt, að hér hafi verið kirkja, enda sjást þess nú engin merki, en vera má, að beinin úr öskuhauginum hafi orðið tilefni til þeirrar getgátu.

Hafursstaðir (*27*). Um svæðið fyrir sunnan Sandá og austan Skjálfandafljót er farið þessum orðum í jarðab. Á. M.: »Yxnad[al]ur, Króksdalur, Hafursstaðahlíð og Sandárnes heita örnefni fyrir austan Skjálfandafljót fram frá bygðinni. Það eru almenningar til upprekstурs fyrir afréttarfé úr Bárðardal austan fram og svo hafa Reykdælingar stundum brúkað upprekstur í þennan almenning. *Hafursstaðir* kallast fornt eyðiból í þessum almenningi á Hafursstaðahlíð og sjást þar enn nokkur byggingamerki, rústa og girðinga. Ekki má þetta eyðiból aftur byggja, því það er víði vaxið og heyskapur enginn«. — Fyrir austan Fljótið sjást enn tóftir þessa bæjar eða sels.

Helgastaðir (*28*). Í jarðab. Á. M. stendur: »Helgastaðir kallast örnefni fram með Skjálfandafljóti langt fram frá bygð og eru munnmæli, að þar hafi bygð verið og kirkjustaður. En engi sjást þess nú merki og ætla sumir, að Fljótið hafi tekið þessa jörð með landbroti, svo sem líklegt sýnist, hafi hún nokkurn tíma til verið«. — Nú segja menn, að Helgastaðir hafi verið í nánd við Kiðjagil, 6—7 klukkustunda reið suður frá Íshóli, og þykjast menn geta bent á staðinn, þar sem bærinn var, en engar tóftir sjást þar, enda er allur jarðvegur blásinn burt af þessu svæði, hálfa leið heim undir Íshól, úr því eru að eins fáeinar grasflesjar eftir.

Íshóll (*29*). Í jarðab. Á. M. er jörðinni lýst svo: »Kvikfé: 1 kýr, 41 ær, 15 sauðir tvævetrir og eldri, 20 veturgamlir, 26 lömb, 2 hestar, 2 hross. Fóðrast kann 2 kúa þungi. Skógur til kolgjörðar að mestu eyddur, en til eldiviðar bjarglegur. Víðirif til heystyrks . . . .

Úthagarnir góðir og miklir«. — Íshóll stendur sunnan við Íshólsvatn og fyrir vestan Rangá, er fellur sunnan í það. Hér var bygð til 1897 og standa bæjarhús og útihýsi enn. Fyrir 40 árum var enn birkiskógur á hæðunum við vatnið, en nú er þar skóglaust og túnið komið í sand. Fyrir norðan Íshól sjást tóftir og er sagt, að þar hafi verið sel eða beitarhús. Þar í grendinni eru og rústir af geitahúsi.

Hofgarður (*30*). Í jarðab. Á. M. stendur: »Horngarður eða Hofgarður heitir fornt eyðiból hér skamt fyrir framan [ɔ: fyrir framan Íshól]; þar eru mikil garðalög og margar rústir og ætla menn, að þetta hafi stór jörð verið. Ekki má hér aftur byggja, því túnið er að kalla alt víði vaxið«. — Hofgarður (XXI. tafla) stendur fyrir austan Rangá og gegnt Íshóli. Þar sjást miklar tóftir og margar.

1. Lítil (6 x 8 skref) og fremur óglögg tóft, er sýnist vera tvískift.

2. Mjög lítil og óglögg tóft.

3. Löng tóft og mjó, 13 x 4 skref.

4. Tóft með þvervegg nær vesturenda og dyr á við nyrðri hliðvegg (16 x 8 skref). Ef hér hefir hof verið, þá er þessi tóft líklegust til að vera af hofinu, en engin hinna.

5. Bærinn. Tvísett tóft (18 x 7 x 6 skref); í neðri tóftinni, þeirri er veit að ánni, er þverveggur nær norðurenda; efri tóftin er óglögg.

6. Lítil tóft, 10 x 6 skref.

7. Tóft, sem er 17 skref að lengd; við efri enda hennar er önnur tóft um þvert, nær jafnlöng hinni, og enn önnur minni þar innan í; þar hefir verið heygarður eða hlaða.

8. Stór og mikil tóft, 37 skref að lengd og 12 að breidd, og önnur lítil, 6 x 6 skref, við suðurhlið hennar; í norðausturhorni stóru tóftarinnar er lítil kró.

9 *a*—*e* og 10—12. Girðingar á túninu og túngarðar.

Hólkot (*31*). Í jarðab. Á. M. stendur á eftir lýsing Mýrar: »*Mjóadalskot* og ***Hólkot*** kallast tvö eyðiból á Mjóadal fyrir vestan ána og sjást enn nokkur byggingamerki á báðum þeim, bæði tóftarústa og túngarða. Ekki má þessi eyðiból aftur byggja fyrir heyskaparleysi og svo fjarska við bygðina«. — Á Hólkoti hafa sést rústir til skamms tíma, en nú eru þær komnar í sand.

Mjóidalur (*32*) er ekki nefndur sem sérstakt býli í jarðab. Á. M., sem segir, að svo kallist »eitt dalland, sem liggur fram frá Mýri og er almenningsafréttur Bárðardalshrepps fyrir vestan Fljótið út að Djúpá, svo sem rómast«. — Fyrir nær 100 árum var bær reistur þar á dalnum og kallaður Mjóidalur; þar voru þá fyrir gamlar tóftir og

girðingar, sem án efa hafa verið rústir af Mjóadalskoti, sem Á. M. getur um og nefnt er hér að framan (sbr. *31*). Þessi bær fór aftur í eyði 1894, en húsin standa.

Hátún (*33*). Í jarðab. Á. M. stendur aftan við lýsing Mýrar: »Hátún kallast örnefni hér í landinu sunnarlega og sjást þar nokkur deili til fornra garða og tóftarústa, ei ólíkt því, að þar hafi í fyrndinni bygð verið, þó það viti öngvir með sanni að segja. Ekki má hér aftur byggja, því túnstæði er víði vaxið«. — Hátún var neðst í Mjóadal; var haft þar í seli frá Mýri og selið kallað *Mýrarsel*; en nú eru tæp 50 ár síðan því var hætt. Sagt er, að leifar hins forna túngarðs sjáist þar enn.

34. Í tungunni milli Fiskiár, er rennur úr Íshólsvatni, og Mjóadalsár, skamt frá ámótunum, komu í ljós fyrir fám árum tóftir nokkurar, er jarðveg reif þar ofan af í sandfoki (XX. tafla). Tóftirnar eru 7 alls, en túngarður sést þar enginn. Allar virðast tóftirnar, nema ein, að hafa verið sérstök hús og ekki áfastar. Í þremur þeirra fundust eldstór, kol og aska. Vera má, að eitt þessara húsa hafi verið smiðja, en hin tvö hljóta að hafa verið bæjarhús, sem þá hafa verið frálaus hvort öðru, svo sem títt var í Færeyjum og Noregi á elztu tímum. Í þessum tóftum fundust snældusnúðar, járnmolar, glertölur marglitar, steinsnúðar, sem líklega hafa verið hafðir í tafli o. fl.

Rústirnar standa á berum sandinum á vestari bakka Fiskiár; gras sést þar hvergi og hefir grjótið úr veggjum sumra tóftanna runnið út á sandinn og eru þær því ógreinilegar.

1. Örlitlar leifar af litlu húsi; stærð þess verður ekki ákveðin.

2. Tvískift tóft; breidd 4 skref, lengd 4 og 8 skref. Í stærra hólfinu miðju var eldstó, kol og aska og nokkurir járnnaglar.

3. Lítil ferhyrnd tóft; stærð hennar verður ekki ákveðin.

4. Stór tóft, nokkuð óglögg, 7 × 20 skref hér um bil.

5. Mjög óglögg tóft.

6. Ferhyrnd tóft, breidd 6 skref, lengd 13 skref. Þar fanst eldstó, kol og aska.

7. Örlitlar leifar af litlu húsi, á að gizka 2 × 2 skref.

Litlatunga (*35*). Hér hefir verið bygt ból til skamms tíma.

Mýri (*36*) er enn mikil jörð og góð.

Halldórsstaðir (*37*) er nú prestsetur þeirra Bárðdæla.

Litluvellir (*38*). Þar er enn bygt ból.

Sexhólsstaðir (*39*). Í jarðab. Á. M. er svo kallað fornt eyðiból í Stóruvallalandi »með sýnilegum byggingaleifum, tófta og girðinga«. Í Jarðatali Johnsens, Kh. 1847, er það kallað Seyhólstaðir og er það

alveg rangt, líkl. prentvilla. — Þar sést enn víður túngarður og hefir hér verið stórbýli. Í jarðab. Á. M. segir, að Sexhólsstaðir og Hlíðskógar (42) »meinist hafa af fallið í stóru plágunni«, en munnmæli segja, að skriða hafi hlaupið yfir bæinn og túnið og eytt hvorttveggja og er það sennilegra. Annars mun nafnið vera afbakað; geta mætti til, að bærinn hafi heitið Söxólfsstaðir.

Stóruvellir (*40*) hafa verið og eru enn stórbýli. Sagt er, að bærinn hafi áður staðið þar sem nú heitir á

Grund (*41*), en sá staður er ekki nefndur í jarðab. Á. M. Fyrir nær 20 árum voru hér sett fjárhús og er grafið var þar niður fyrir undirstöðum í fornum tóftum, fundust greinilegar menjar hins forna bæjar. Auk þess sést hér niðursokkinn og óglöggur túngarður umhverfis fjárhúsin. Skriður hafa hlaupið úr fjallinu hér niður á vellina og má vera, að bærinn hafi verið færður fyrir þá sök.

Hlíðskógar (*42*). Um þá er farið sömu orðum í jarðab. Á. M. sem um Sexhólsstaði (39). — Þar sjást nú að eins ógreinilegar tóftir.

Sandhaugar (*43*). Þar er nú bygt ból. Jarðab. Á. M. segir, að þar í landinu heiti *Sandhaugasel* og sé þar »nú stekkjarstæði heimajarðarinnar; þar er girðing í kring, ei ólík fornum túngarði, og ætla því sumir, að þetta hafi í fyrndinni bygt ból verið«.

Geitagerði (*44*) er ekki nefnt í jarðab. Á. M. Þar er nú tvísett fjárhús með heyhlöðu og heygarði og er kringlótt girðing hér umhverfis. Þessi staður er á láglendinu rétt undir fjallshlíðinni; undirlendi er hér mikið, 7—800 álnir að breidd niður að Fljótinu, og sjást þar víða gamlar girðingar og tóftir, en næsta örðugt að greina garða og girðingar frá náttúrlegum mishæðum, því að hér er jarðvegur allur kominn í móa með þúfum og lautum. Að sögn hét Geitagerði áður *Hnúkakot*.

Hlíðarendi (*45*). Í jarðab. Á. M. segir, að þar heiti nú Syðra Eyjadalsársel og sé Hlíðarendi »forn eyðihjáleiga suður frá staðnum í úthögum; hún hefir nú í eyði legið í 39 ár. Fóðrast kunni síðast bygt var 1 kýr hálfan vetur að meðreiknuðu töðufalli af heimadagsláttunni. En nú er hjáleigan í reiti komin og má ekki aftur byggjast fyrir heyskaparleysi«. — Kotið hefir þó bygst aftur, því að hér sjást rústir bæjarins, er fór í eyði 1891.

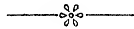
Eyjadalsá (*46*). Hér er enn bygt ból; var áður kirkjustaður.

Hvarf (*47*). Í jarðab. Á. M. er það kallað »fornt eyðiból í staðarlandinu [o: landi Eyjadalsár] utarlega og ætla menn, að sú jörð hafi eyðilagst í stóru plágunni, en ljós eru byggingamerki, garðstæða

og tóftarústa. Ekki má hér aftur byggja fyrir heyskaparleysi«. — Jörð þessi hefir þó bygst aftur og er þar enn bygt ból.

Öxará (*48*). Þar er enn bygt ból. Í jarðab. Á. M. segir, að *Öxarársel* heiti »forn selstaða þessarar jarðar sunnarlega í landinu. Þar er lítil girðing í kring og ei meira en dagslátta innan garða og því ætla menn, að hér hafi ekki bygð verið. Fyrir hér um 30 árum lá ein fátæk kona með börn sín við þessi selhús um eitt eður tvö ár«.

Ljósavatn (*49*), stór jörð og góð; kirkjustaður.

Á þessum rannsóknarferðum mínum leitaðist ég einkum við að fá vitneskju um, hvernig til hefir hagað á bæjunum í fornöld og sér í lagi hvernig húsaskipunin hefir verið. Fyrir því kannaði ég einkum þær sveitir, sem eru afskektar og fyrir löngu komnar í eyði, því að þar gerði ég mér í hugarlund að finna mætti helzt hina upphaflegu húsaskipun, enda brást mér eigi sú von.

Í öllum höfuðatriðum hefir húsaskipunin verið hin sama um alt land. Veggirnir hafa alstaðar verið hlaðnir af torfi, oftast eingöngu, en stundum hafa þó verið lög af grjóti milli torflaganna neðst í veggjunum, svo sem nú tíðkast. Í fornöld sýnast bæjarhúsin venjulega að hafa staðið saman og þá oftast í einni eða tveimur lengjum. Að eins örsjaldan hafa þau verið frálaus hvert öðru, svo sem í Noregi og Færeyjum á elztu tímum. Að eins í einni bæjarrúst, sem auk þess mun vera frá síðari öldum, hafa húsin staðið beggja megin við göng, svo sem nú er títt. Sú húsaskipun virðist ekki hafa verið tíðkuð hér á landi í fornöld, að minsta kosti eigi í þeim sveitum, sem ég hefi kannað, enda þótt hún sé alkunn af grænlenzkum rústum og bæjum hér á landi frá síðari öldum. Þessi húsaskipun virðist vera komin upp nokkuð seint, en þó áður en samgöngur milli Íslands og Grænlands hættu á 13. öld. Hin elzta húsaskipun hefir jafnvel haldist í afskektum sveitum að mestu leyti óbreytt til vorra daga.

Það sést og af rannsóknum mínum 1897, að á Norðurlandi hafa menn í fornöld haft hús handa öllu búfé sínu, en á Suðurlandi að eins handa kúm, enda eru hörkur meiri á Norðurlandi en Suðurlandi.

Í fornöld hefir verið alinn mikill fjöldi geitfjár, bæði hér og á Grænlandi; má sjá þess ljós merki, er beinin úr öskuhaugunum eru rannsökuð.

Selfarir hafa verið tíðkaðar á Norðurlandi alt fram á vora daga, svo sem í Noregi og á Grænlandi í fornöld, og húsin voru hin sömu sem á hinum fornu bæjum (eldhús, búr, skáli eða baðstofa).

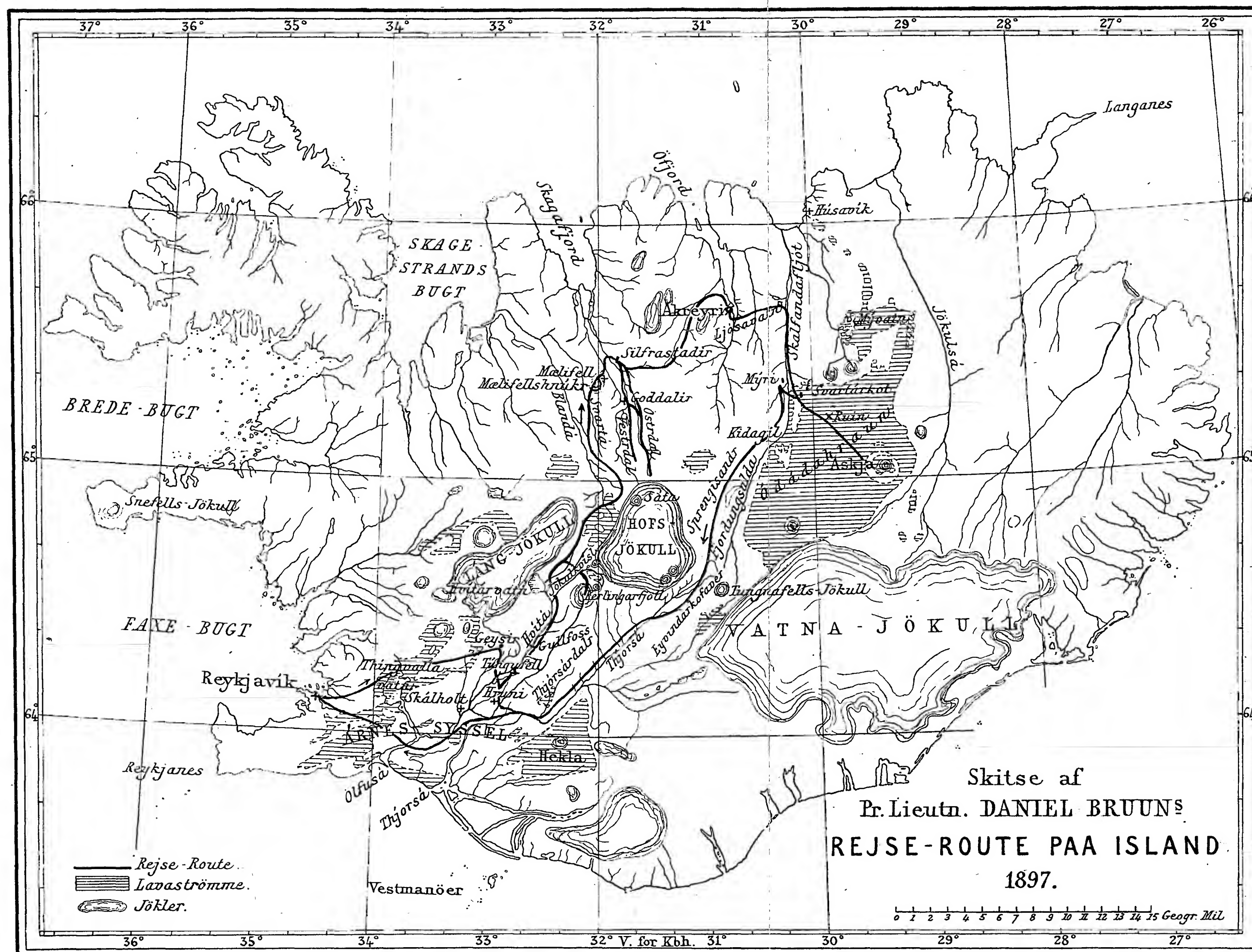

Þess skal getið, að 1 skref er = c. $1\frac{1}{5}$ al.

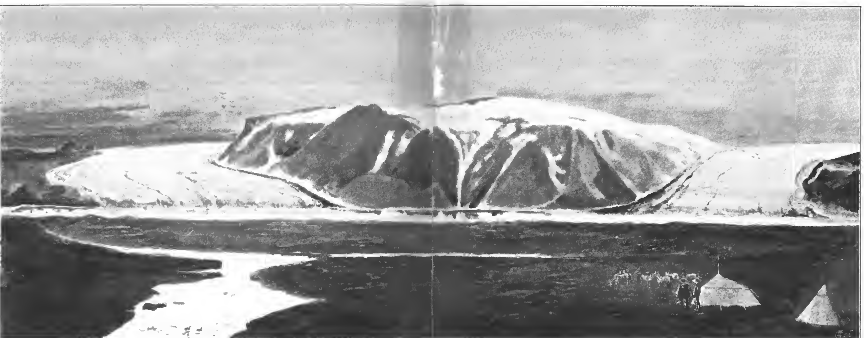
TAVLER

SÆRTRYK AF „ÁRBÓK HINS ÍSLENSKA FORNLEIFAFJELAGS“ 1898 OG
„GEOGRAFISK TIDSSKRIFT“ 14 BIND.

Tavle I

Ferðir Daníels Bruuns á Íslandi 1897.

(D. Bruun).

Hvítárvatn sjeð frá ıústun‥m við Tjarnà.

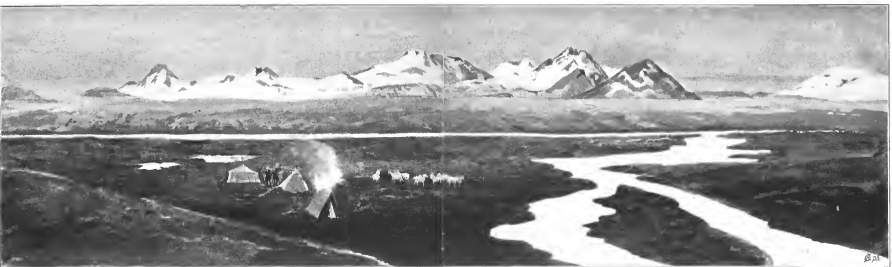
Parti ved Hvitaavatn, set ·ra Ruinerne ved Tjarnaa.

(D. Bruun).

Langjökull og Jarlhettur sjeð ·á rústunum við Þórarinsstaði.

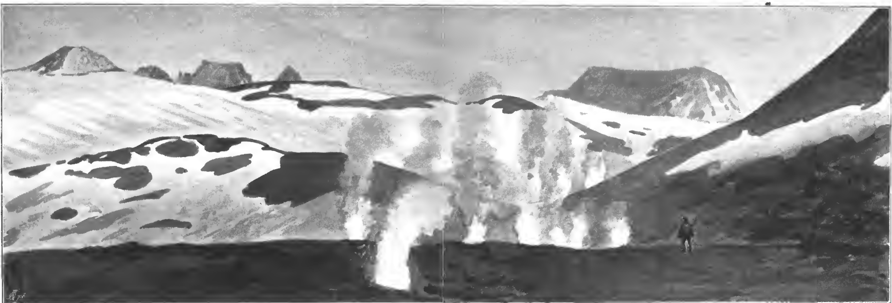
Parti af Langjøklen med Jarlhættern· set fra Ruinerne ved Thorarinsstad.

(D. Bruun).

Kerlingarfjöll sjeð fra Gránanesi við Svartá.

Kjællingefjældene, sete fra „Gránanes“ ved Svartaa.

(D. Bruun.)

Kerlingarfjöll. Syðsti hluti Hveradalsins.

Kjællingefjældene. Den sydligste Del af Kildedalen.

(D. Bruun).

Kerlingarfjöll. Hægra megin Hofsjökull, Mælifellshnjúkur beint fram undan.

Parti fra Kjællingefjældene. Kløften med Kilderne; i Baggrunden Kjølen med Hovsjøklen (t. H.).

(D. Bruun).

Austurdalur í Skagafirði — sjeð frá norðri til suðurs. Hægra megin við ána eru Skatastaðir — vinstra megin beint à móti eru rústir af Kolgrímastöðum.

Parti af Østerdalen i Skagefjords Syssel (set mod Syd).

(D. Bruun)

Svartárkot við Svartárvatn — Hinum megin við vatnið Ódáðahraun. Aptast Sellandafjöll og Bláfjall.

Svartaakot ved Svartaavatn.

I Baggrunden Udaadehraun; derover Sellandafjæld og Blaafjæld.

(D. Bruun)

Hrauntunga — Ódáðahraun.

Parti ved Ruingruppen Hrauntunge i Udaadehraun.

Tavle VIII.

Ødegaarden „Laugahvammar“ i „Árnes“ Syssel.

1. Beboelseshuse, Kostald m. m. 4. Gjærde af Sten.
2. Lille Hustomt, meget usikker. 5. Varde fra nyere Tid.
3. Hustomt (Kirke?). 6. Tungjærde.

---

a, b, c. Beboelseshuse.

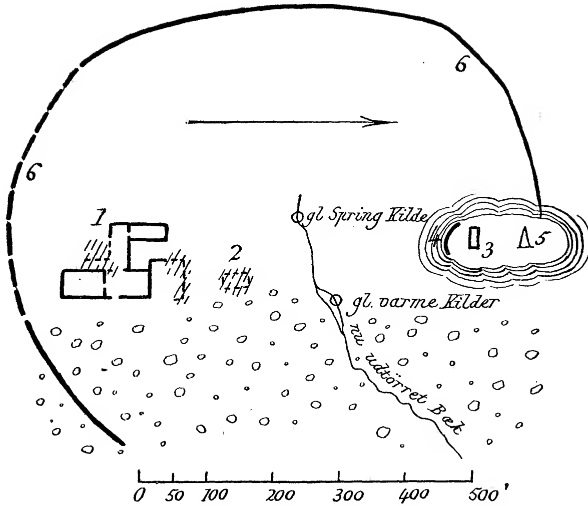
d. Kostald til c. 20 Køer. Nogle Baasesten ses.

e. Hølade.

f. Indhegning.

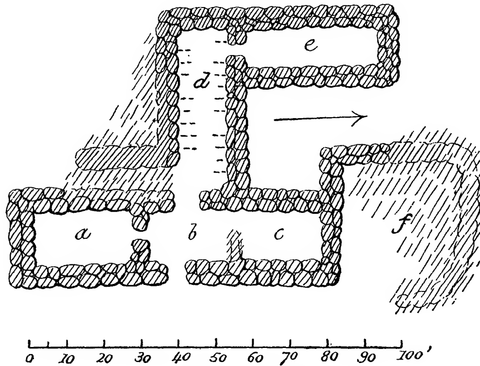
Husvæggene have været af Græstørv og Sten.

Árnessýsla.

Laugahvammar.

1. Íbúðarhús o. fl.
2. Lítil tópt, sem óvíst er hvað verið hefur.
3. Tópt (Kirkja?).
4. Steingirðing.
5. Nýleg varða.
6. Túngarður.

Laugahvammar.

a, b, c. Íbúðarhús.
d. Fjós fyrir h. u. b. 20 kýr. Sumar báshellurnar sjást.
e. Heyhlaða.
f. Rjett(?).

Veggirnir hafa verið úr grjóti og torfi.

Tavle IX.

Den udgravede Ruin ved „Hvítárvatn.“

A og *B* ere mulig kun ét Rum.

Ildsteder findes ved *b*, *c* og *h*.

C. Rummet har „Langilde“ langs Midten (*l* og *n*). Ved *m* er et lille firkantet Hul, hvori Gløder holdtes tildækkede Natten over. Bænke af Sten eller Jord findes langs Siderne (*o*).

D. Hus (Bur eller Pakhus?).

E. Indhegning (Høgaard eller Fold?).

F. Lille Hus (Hestestald?).

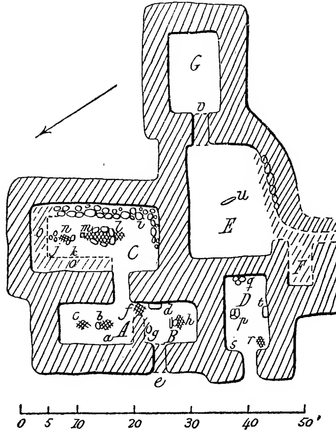
G. Hus (Stald?),

De øvrige smaa Bogstaver angive Findesteder for forskjellige Gjenstande.

Ødegaarden „Búðarárbakki“ i „Arnes“ Syssel.

1. Beboelseshuse m. m. (Stald?).
2. Hustomt.

Arnessýsla.

Hvítárvatn, rústir við Tjarná.

A og *B* eru ef til vill sama tóptin, eldstór eru við *b*, *c* og *h*.

C. *l* og *n* eru eldgrafir. *m* er ferhyrnd gryfja, þar sem eldur var falinn á nóttum.

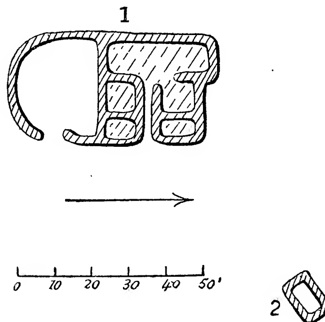
D. Útihús (búr eða skemma?).

E. Girðing (heygarður eða rjett?).

F. Lítið hús (hesthús?).

G. Fjós?

Aðrir bókstafir tákna staði, þar sem gripir hafa fundizt.

Búðarárbakki.

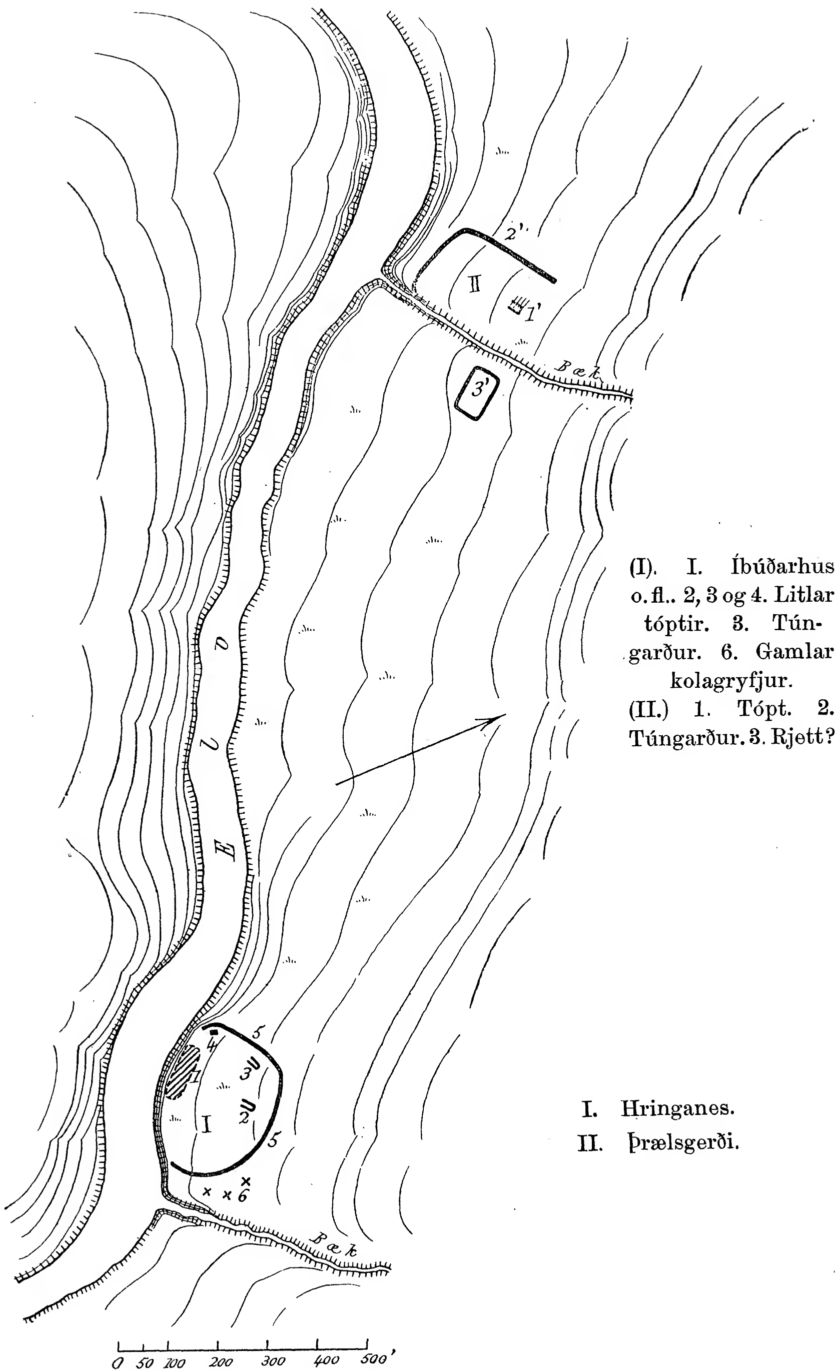
1. Íbúðarhús o. fl. (fjós?).
2. Tópt.

Tavle X.

Ruingrupperne „Hringanes“ (I) og „þrælsgerði“ (II) i Vesterdalen.

ad I. 1. Beboelseshuse m. m. 2, 3, 4. Smaa Hustomter.
5. Tungjærde. 6. Gamle Kulgrave.
ad II. 1. Hustomt. 2. Tungjærde. 3. Fold.

Vesturdalur í Skagafirði.

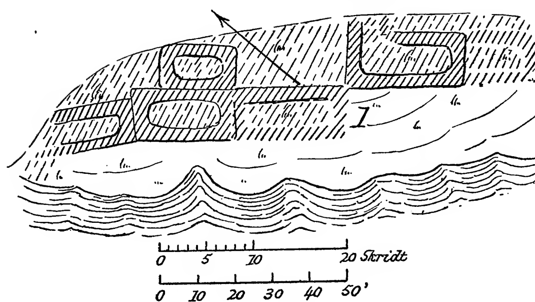

Tavle XI.

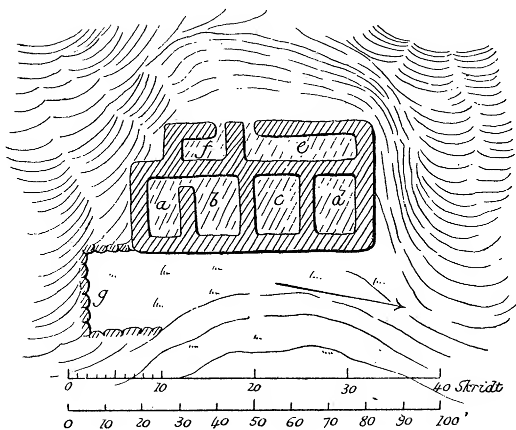
Ødegaarden „Hringanes" (se Tavle X), i Vesterdalen,
Tæt sammenstillede Beboelseshuse m. m.

Ødegaarden „Tunga" i Vesterdalen.
a, *b*, *c*, *d*, *e* og *f* Beboelseshuse og Faarestalde m. m. tæt sammenbyggede. *g*. Aaben Fold.

Vesturdalur í Skagafirði.

Hringanes (sbr. töflu X).
Íbúðarhús o. fl.

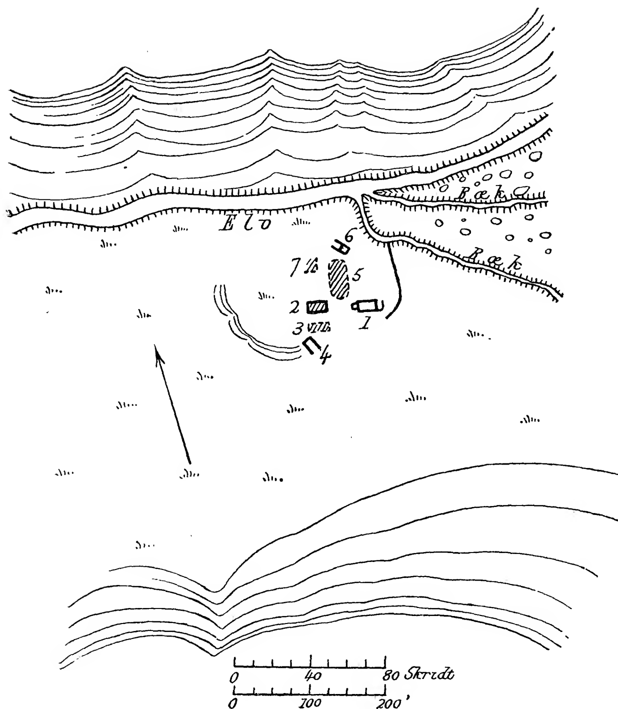
Tunga.
a, *b*, *c*, *d*, og *f* Íbúðarhús, fjárhús o. fl. *g*. Opin kví eða rjett.

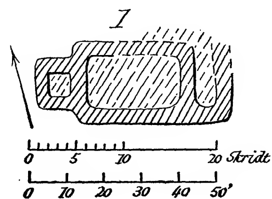
Tavle XII.

Ødegaarden „Klaustur" i Vesterdalen.

1. Hustomt (Kirke?). 2, 3. Hustomter. 4. Fold(?).
5. Beboelseshuse(?). 6. Stald med Hølade(?).
7. Utydelig Hustomt.

Vesturdalur í Skagafirði.

Klaustur eða Klausturhólar.

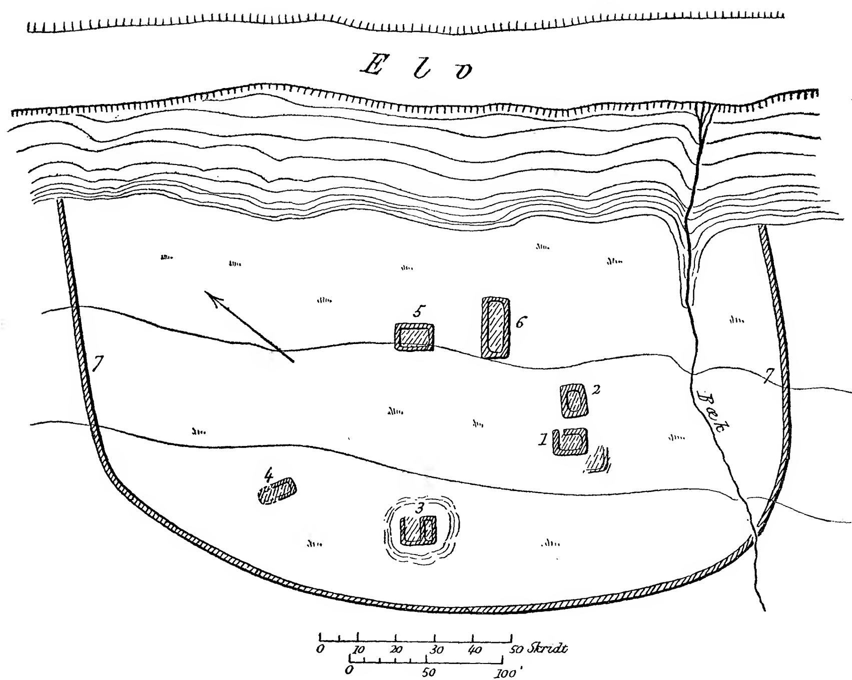
1. Kirkja(?). 2, 3. Tóptir. 4. Kví(?). 5. Íbúðarhús. 6. Fjárhús og heyhlaða(?). 7. Ógreinileg tópt.

Tavle XIII.

Ødegaarden „Hrafnsstaðir“ i Vesterdalen.

1. Fold. 2—6. Hustomter. 7. Tungjærde.

Vesturdalur i Skagafirði.

Hrafnsstaðir.

1. Kví (?). 2—6. Tóptir. 7. Túngarður.

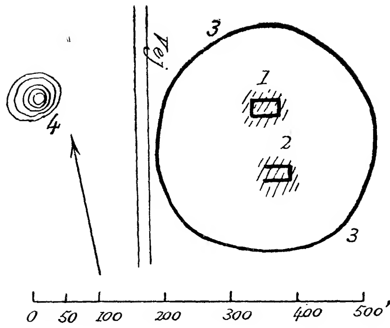
Tavle XIV.

Ruiner af „Örlýgsstaðir“ i Skagefjorden.

1 og 2. Hustomter. 3. Tungjærde. 4. ødelagt Gravhøj.

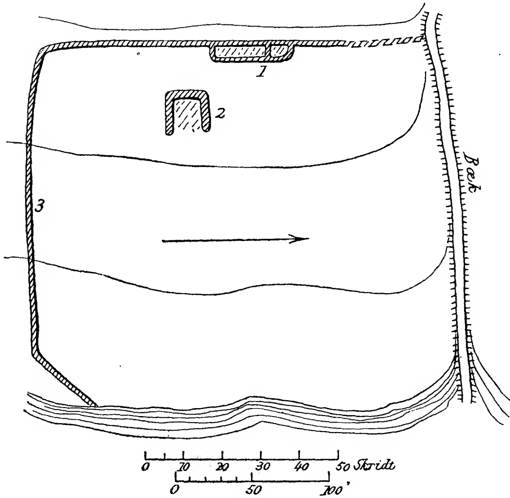
Ruiner af „Einirlækur“ i Østerdalen.

1 og 2. Sæterhytter eller Faarestalde. 3. Tungjærde.

Örlýgsstaðir.

1 og 2. Tóptir. 3. Túngarður. 4. Leifar af fornum haug.

Einirlækur.

1 og 2. Selkofar eða fjárhús. 3. Túngarður.

Tavle XV.

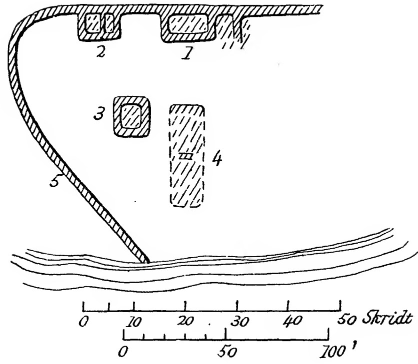
Ruiner af „Hólakot“ i Østerdalen.

1, 2, 3. 4. Stalde og Sæterhytter (?). 5. Tungjærde.

Ruiner af „Fitjar“ i Østerdalen.

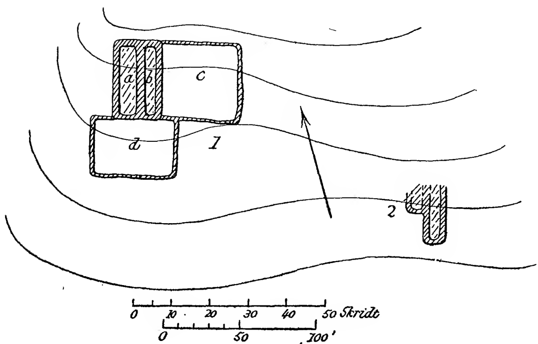
1. *a* og *b*. Faarestalde.
   c og *d*. Haver.
2. En gammel Skillesti („stekkur“).

Austurdalur í Skagafirði.

Hólakot.

1, 2, 3, 4. Fjárhús og selkofar(?). 2. Túngarður.

Fitjar.

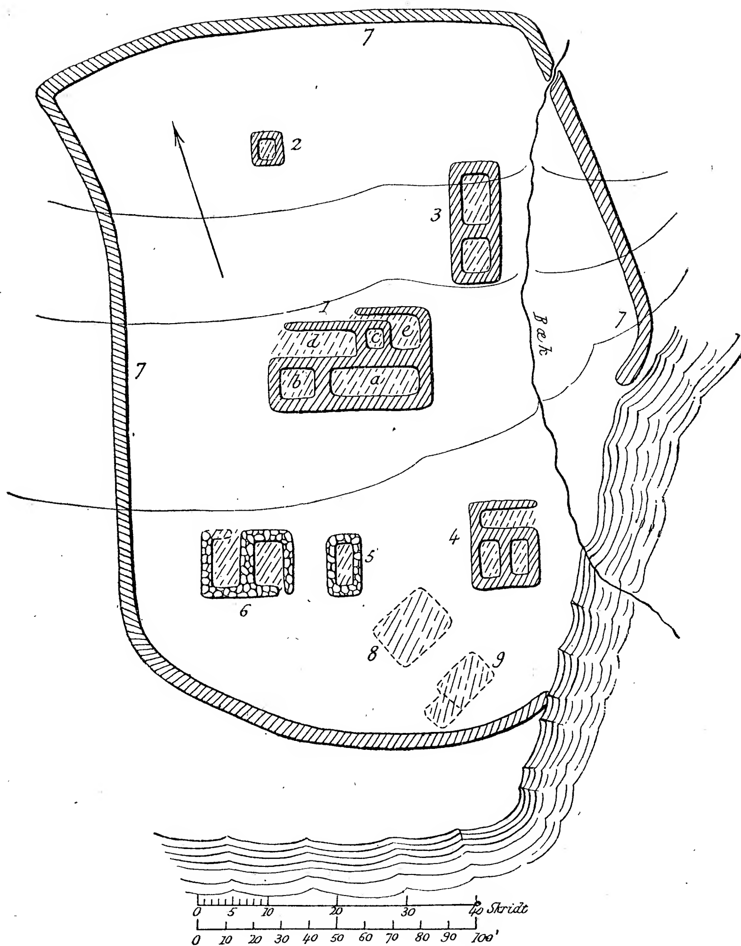
1. *a* og *b*. Fjárhús.
   c og *d*. Garðar.
2. Gamall stekkur.

Tavle XVI.

Ødegaarden „Kolgrímastaðir“ i Østerdalen.

1. Beboelseshuse m. m. (*a*, *b*, *c*, *d* og *e*). 2. Lille Hus (Smedje?) 3—6. Stalde med Hølader. 7. Tungjærde. 8—9. Usikre Tomter.

Austurdalur í Skagafirði.

Kolgrímastaðir.

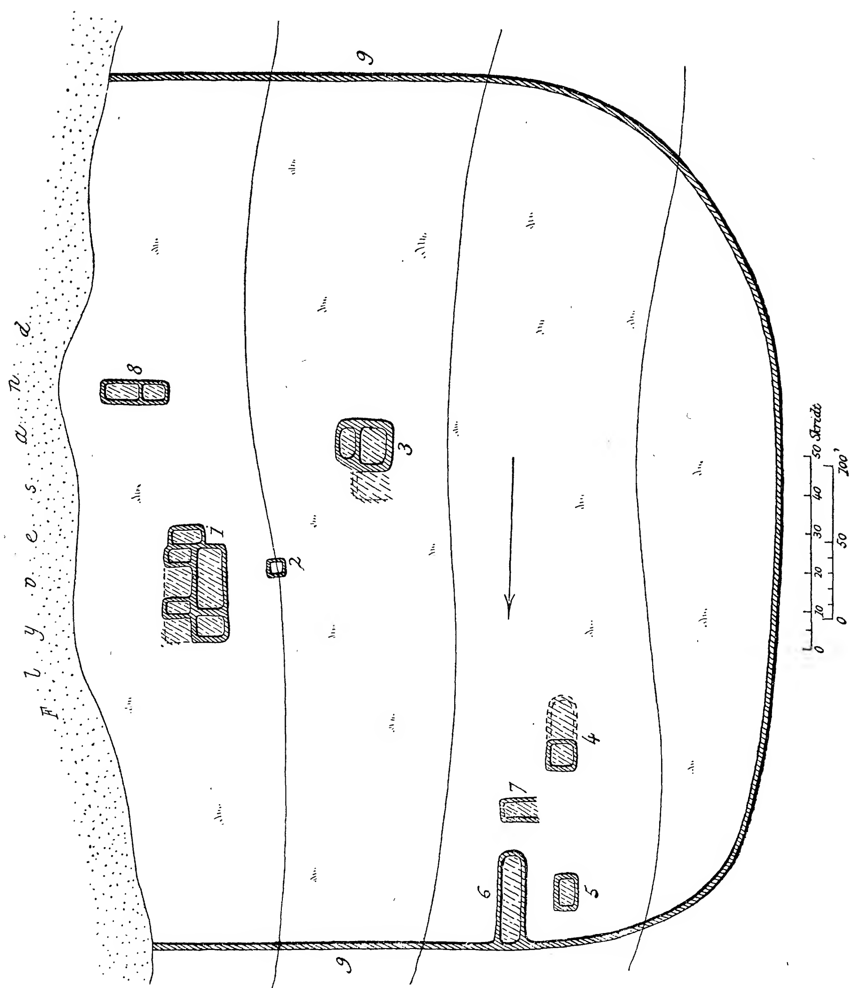
1. Íbúðarhús o. fl. (*a*, *b*, *c*, *d* og *e*). 2. Lítið hús (smiðja?). 3–6. Fjárhús og heyhlöður. 7. Túngarður. 8—9. Ógreinilegar tóptir.

Tavle XVII.

Ødegaarden „Litla Víðiker“ i Baardardalen.

1. Beboelseshuse m. m. 2. Lille Hus (Smedje?). 3. Stald med Hølade. 4. Stald med Høgaard. 5. Lille Hus. 6. Malkefold. 7. Hustomt. 8. Stald med Hølade. 9. Tungjærde.

Bárðardalur í Suður-Þingeyjarsýslu.

Litla-Víðiker.

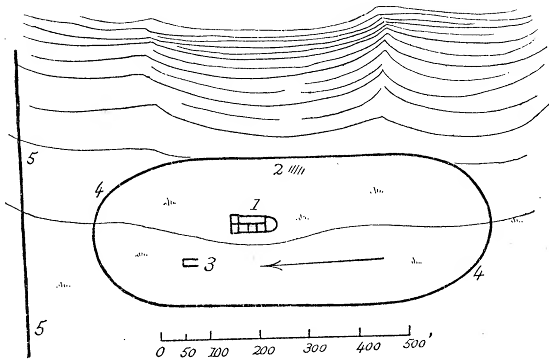
1. Íbúðarhús o. fl. 2. Smiðja(?). 3. Fjárhús með heyhlöðu. 4. Fjárhús(?) og heygarður. 5. Lítið hús. 6. Rjett eða Kví(?). 7. Tópt. 8. Fjárhús og heyhlaða 9. Túngarður.

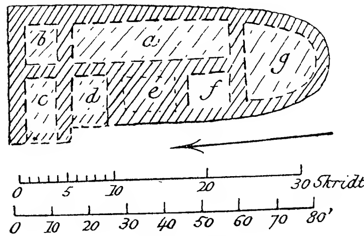
Tavle XVIII.

Ødegaarden „Víðigerði“ i Baardardalen.

1 a—g. Beboelseshuse med Stalde (?). 2 og 3. Hustomter.
4. Tungjærde. 5. Markskjel.

Bárðardalur í Suður-Þingeyjarsýslu.

Víðigerði.

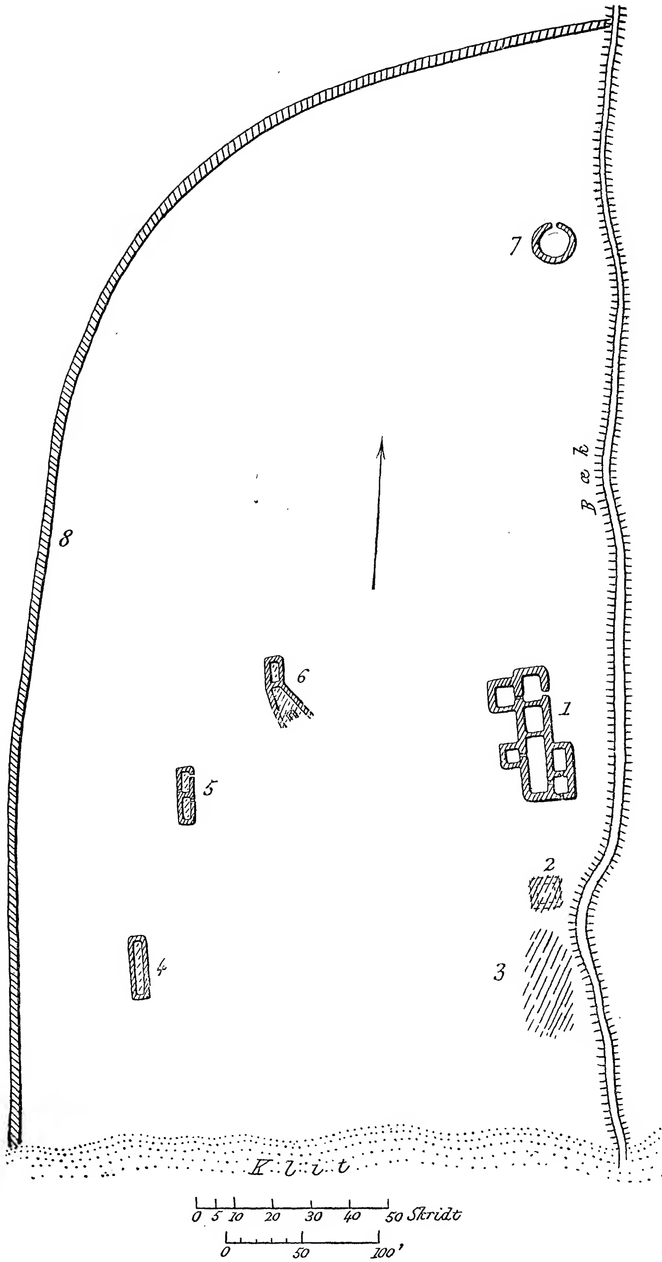
1 *a—g*. Íbúðarhús og fjós (?). 2 og 3. Tóptir. 4. Túngarður. 5. Landamerkjagarður.

Tavle XIX.

Ødegaarden „Hrauntunga" i Udaadehraun.

1. Beboelseshus. 2. Smedje. 3. Askemødding. 4—6. Stalde o. l. 7. Fold. 8. Tungjærde.

Ódáðahraun.

Hrauntunga.

1. Íbúðarhús. 2. Smiðja. 3. Öskuhaugur. 4—6. Peningshús. 7. Rjett eða kví. 8. Túngarður.

Tavle XX.

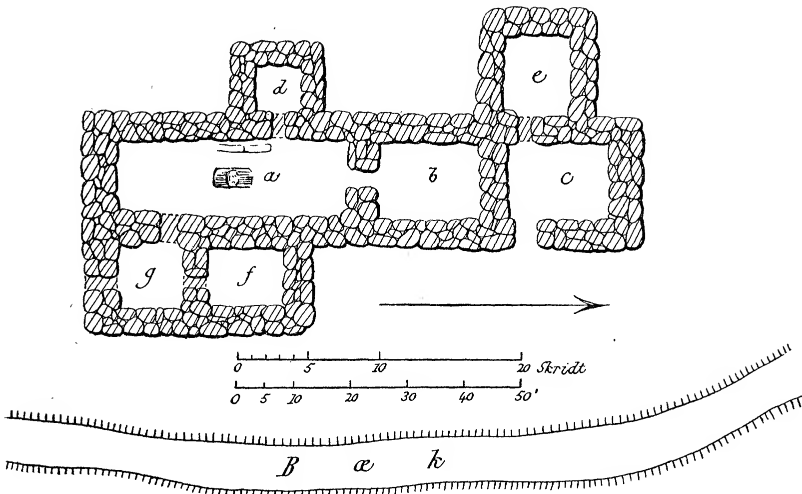
Ødegaarden „Hrauntunga" i Udaadehraun (se Tavle XIX). Beboelseshusene m. m.

a. Rum med Ildsted (Ildhus). *b.* (Stue (?). *d.* Bur (?). *c* og *e.* Pakhus o. l. f. Pakhus (?).

Ruiner ved „Fiská" i Baardardalen.

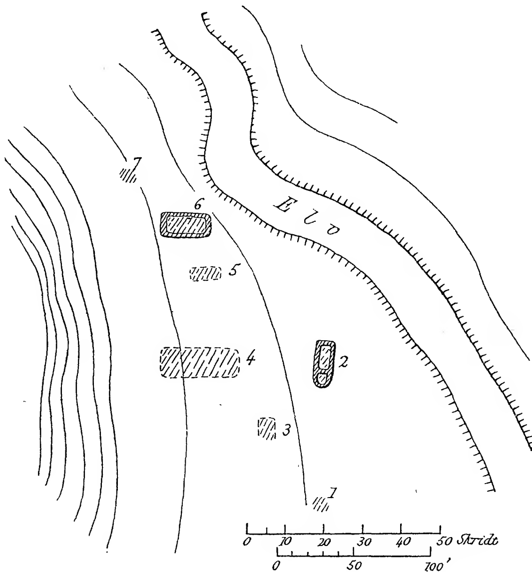
1, 3, 5, 7. Rester af smaa Huse med enkelte Rum. 2 og 6. Beboelseshuse med Ildsteder. Heri er fundet forskellige Husgeraadssager o. l. 4. Rest af et større langagtigt Hus (Stald ?).

Ódáðahraun.

Hrauntunga.

a. Eldaskáli. *b.* stofa(?). *d.* Búr(?). *c* og *e.* Skemmur. *f.* Skemma(?).

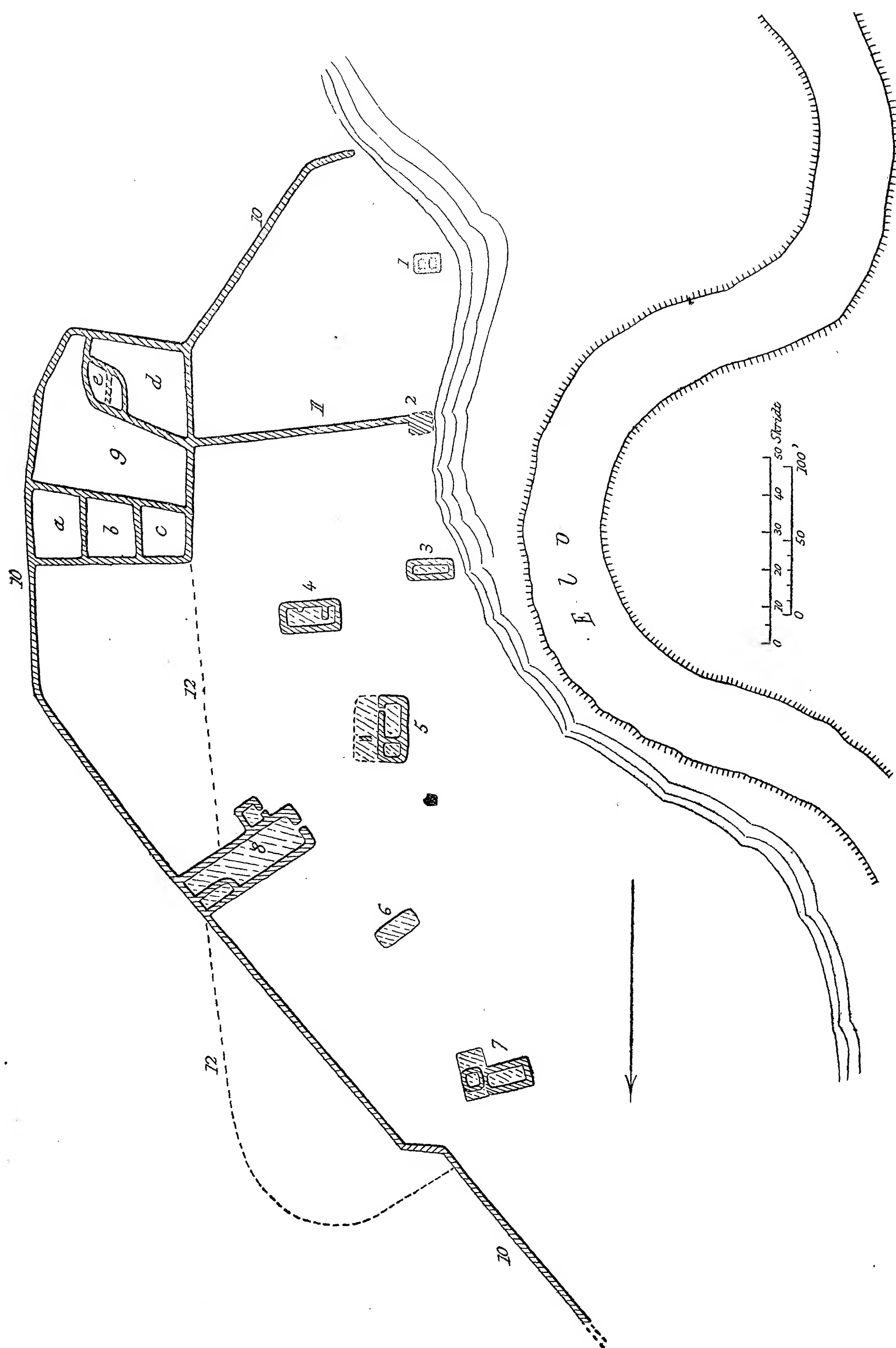
Rústir við Fiská í Bárðardal.

1, 3, 5 og 7. Leifar af litlum húsum. 2 og 6. Íbúðarhús með eldgröfum; í þeim fundust ýmisleg búsáhöld. 3. Leifar af húsi (fjárhúsi?).

Tavle XXI.

Ødegaarden „Hofgarður" i Baardardalen.
1, 2, 3, 6, 7. Hustomter (Stalde m. m.). 4. Hovtomt (?). 5. Beboelseshuse. 8. Fold. 9 *a, b, c, d, e*. Indhegninger. 10. Tungjærde. 11. Gjærde. 12. ældre (?) Tungjærde.

Bárðardalur (Króksdalur) í Suður-Þingeyjarsýslu.

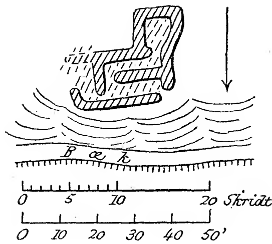
Hofgarður.

1, 2, 3, 6, 7. Tóptir (Fjárhús). 4. Hoftópt(?). 5. Íbúðarhús. 8. Rjett(?). 9. *a, b, c, d, e,* Girðingar. 10. Túngarður. 11. Girðing. 12. Gamall(?) túngarður.

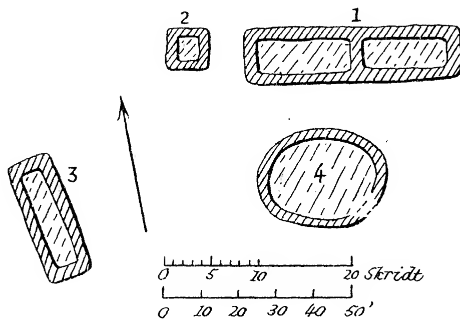
Tavle XXII.

„Eyvindarkofi“ ved S. Ø.-Enden af Hovsjökel (Arnarfellsjökel).
Ruin. af en Eneboerhytte fra f. Aarh.

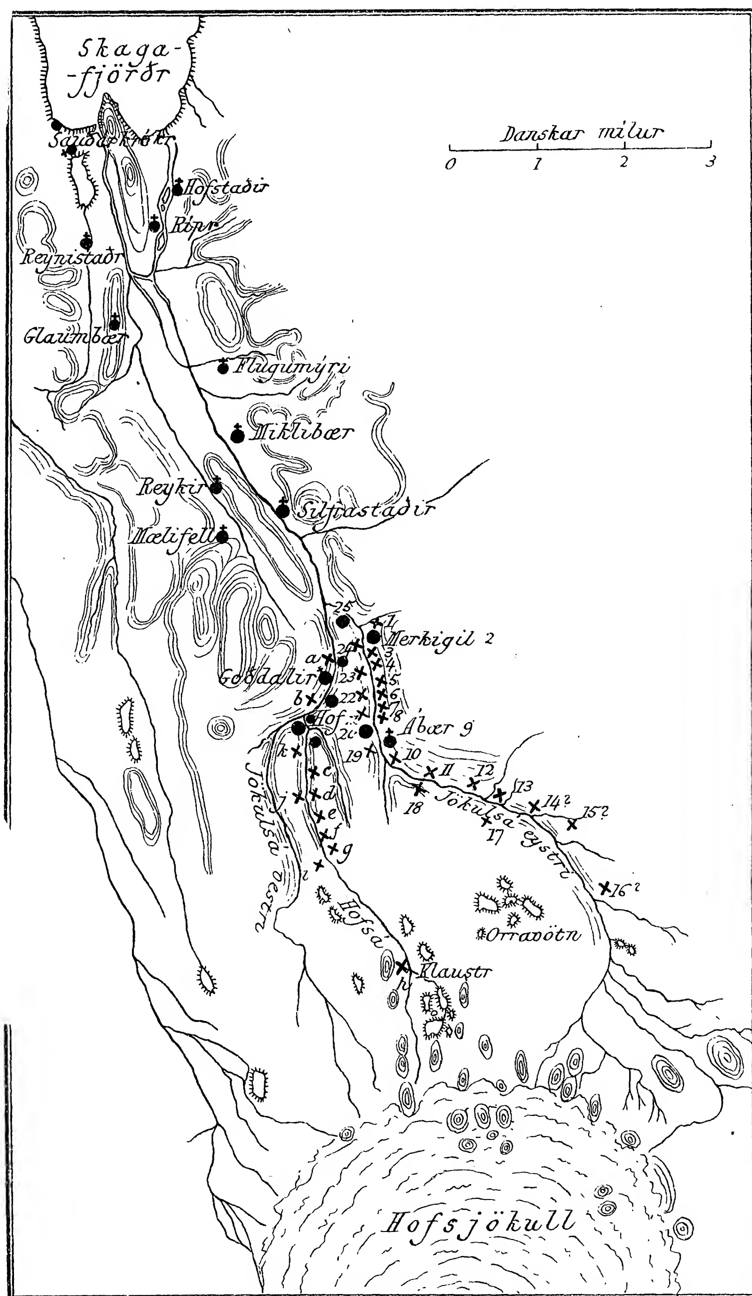
Ruiner af „Dofrastaðir“ i Nærheden af „Stóri-Núpur“.
1, 2, 3. Hustomter. 4. Fold.

Eyvindarkofi (nálægt Arnarfellsjökli).

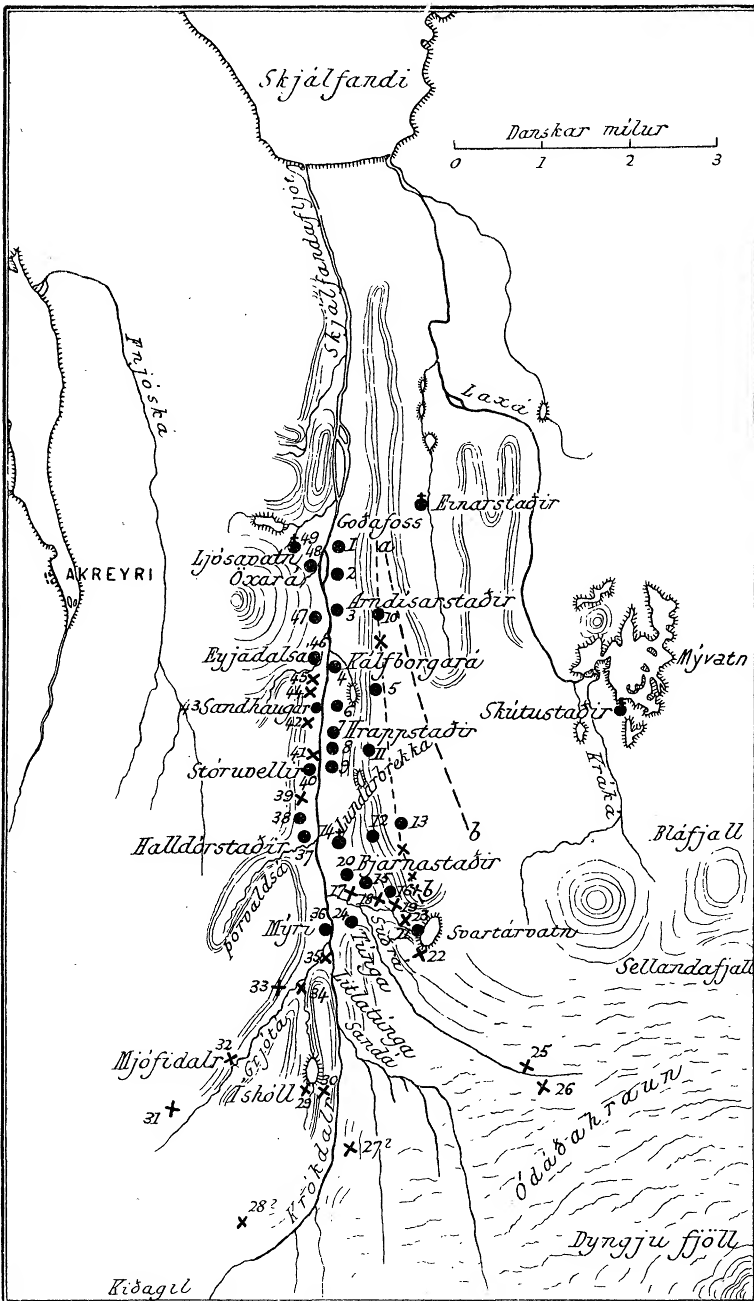

Dofrastaðir (nálægt Stóra-Núpi í Árnessýslu).
1, 2, 3. Tóptir. 4. Rjett eða kví.

Uppdráttur
af
Austur- og Vesturdal í Skagafirði.

Kort over Øster- og Vesterdalen i Skagefjord.

Uppdráttur

af

Bárðardal.

Kort over Baardardalen.